

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

III

**ВИЗВОЛЬНИЙ
ШЛЯХ**

Суспільно-політичний і науко-
во-літературний місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

**LIBERATION
PATH**

Ukrainian Political, Social,
Scientific & Literary Magazine
Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

№ 3 (149). March, 1960, Vol. XIII.

Редагує Колегія

Головний редактор Г. Драбат

Редакція і Адміністрація:

237, Liverpool Road, London, N. 1., Tel.: NORth, 1828

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1960 РІК

Країна	річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окреме число
Австралія	2 ф. 15 ш.	1 ф. 8 ш.	15 ш.	5 ш.
Австрія ..	70 ш.	35 ш.	19.50 ш.	6.50 ш.
Аргентина	200 пезів	105 пезів	55 пезів	20 пезів
Бельгія ...	275 б. фр.	138 б. фр.	75 б. фр.	25 б. фр.
В. Британія	2 ф. 4 ш.	1 ф. 2 ш.	12 ш.	4 ш.
Канада ...	8 дол.	4 дол.	2 дол. 40 ц.	80 цент.
Німеччина	18 н. м.	9 н. м.	4.50 н. м.	1.50 н. м.
Парагвай .	240 гуар.	120 гуар.	60 гуар.	20 гуар.
США	8 дол.	4 дол.	2 дол. 40 ц.	80 цент.
Франція ..	2.500 ф. фр.	1.250 ф. ф.	630 ф. фр.	210 ф. фр.
Швеція ...	28 кор.	14 кор.	7.50 кор.	2.50 кор.

В інших країнах — у переліченні на валюту даної держави

Адреси наших Заступників на стор. 2.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЬЯНИК

Кн. 3/75 (149)

БЕРЕЗЕНЬ, 1960

Річник VII (XIII)

Зміст III-ої книжки

Тарас Шевченко: І МЕРТВИМ, І ЖИВИМ, І НЕНАРОДЖЕНИМ ЗЕМЛЯКАМ МОЇМ В УКРАЇНІ І НЕ В УКРАЇНІ МОЄ ДРУЖНЕЄ ПОСЛАНІЄ	244
Є. Орловський: ДОБА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИЗВОЛЕННЯ	247
Лариса Мурович: СЕЛЯНКАМ НА РІДНИХ ЗЕМЛЯХ	254
Проф. М. Величківський: ВАРТІСТЬ МОСКОВСЬКО-КОМУНІС- ТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ	255
Богдан Бора: СНИ	258
П. Штепа: НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОСТИ (закінч., 2)	259
Богдан Бора: НЕЗРЯЧІ	275
Євген Алетіяно-Попівський: «ШАПКА МОНОМАХА» — ФАЛЬСИ- ФІКАТ МОСКВИ	276
Михайло Мухин: БІЛЬШЕ СВІТЛА (продовження, 5)	281
Богдан Бора: ГРЕЧКОСІЇ; НЕ ОЗЛОБИ; БЛАГОСЛОВЕННІ	291
Лариса Мурович: ВРАНІШНЯ МОЛИТВА	292
М. Л-ко: СТАРОГРЕЦЬКІ МІТИ (продовження, 3)	293
Р. Володимир: ДУХ ЧАСУ	305
Петро Кізко: ПРОЧАТУЙ ОДНУ НІЧ...; ОЙ ДАЛЕКЕ СЕЛО... .. од: СЛИНА САТАНИ	306 307
Петро Кізко: ПОЕЗІЯ СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ ПРИРВИ	321
Лариса Мурович: НЕВИЯСНЕНЕ СЛОВО	326
Богдан Бора: ПРОВОДИ; ЧА-ЧА... ..	327
Лариса Мурович: ВІРНИСТЬ; НАПЕРЕДОДНІ	328
Орчі: БАГРЯНИЙ КВІТ (повість, перекл. ОД, продовж., 3)	329
Ф. Орестович: З ЧУЖИНИ НА ЧУЖИНУ	344
— — «ВОЮЮЧИЙ БЕЗБОВЖНИК»	350
— — З ЛИСТІВ: С. Левченко — Лист до Редакції; С. Панас — Лист до письменниці Галини Журби	353-354
Софія Наумович: КОРИСНИЙ ЕСЕЙ	356
— — Пожертви на пресовий фонд «Визвольного Шляху»	357

Передрук дозволений за поданням джерела

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

...“Library & Book Supply”
1, Barvon St.,
Glenroy 9., Victoria.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj,
Soler 5039,
Buenos Aires.

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal,
Bd. Charlemagne, 72, Bruxelles, 4.

КАНАДА:

P. Shevchuk, Esq.,
140, Bathurst St.,
Toronto, Ont.,

НІМЕЧЧИНА:

“Shlach Peremohy”,
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytwynowych,
Casilla de Correo, 70.
Encarnation.

США:

Very Rev. Paul Falko,
29, Wilson Str.,
Rochester 5, N. Y., U.S.A.

Дітройт і околиця:

M. Fedyshyn,
6786, Memorial St.,
Detroit, 28, Mich.

Нью-Йорк і околиця:

H. Cebrij,
721 E-6th Str.,
New-York City, N. Y.

Клівленд і околиця:

T. Wasylyk,
3722, Newark Ave.,
Cleveland 9, Ohio.

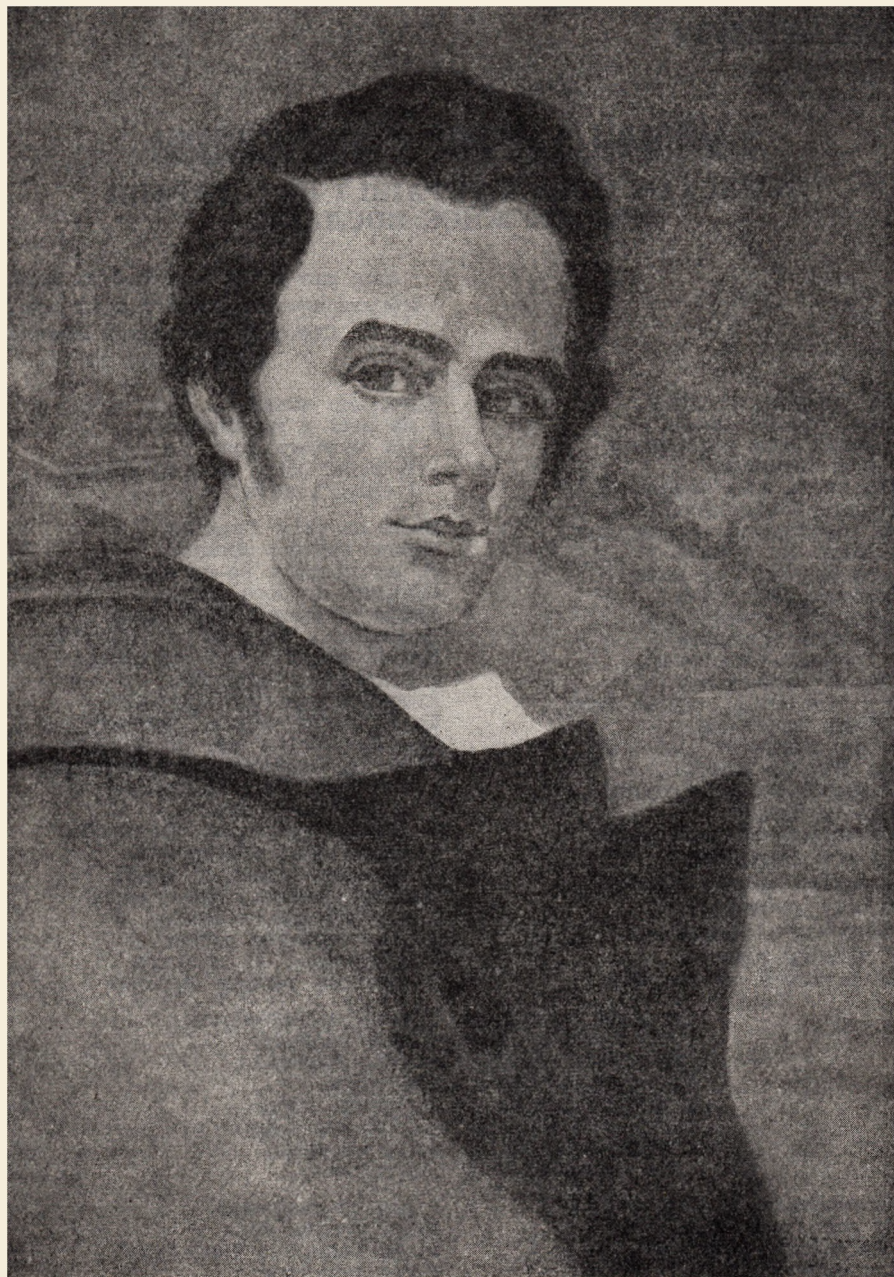
ТУРЕЧЧИНА:

Sotnik Mikola Zabello,
Istanbul,
Beyoglu Posta Kutuso 224.

ФРАНЦІЯ:

“L'Ukrainien”
26, Rue de Montholon,
Paris 9 e.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 4 шіл.
Всіх наших Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо
розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси про-
симо повідомити головну Адміністрацію в Лондоні.

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО

Тарас ШЕВЧЕНКО

І МЕРТВИМ, І ЖИВИМ, І НЕНАРОДЖЕНИМ ЗЕМЛЯКАМ МОЇМ В УКРАЇНІ І НЕ В УКРАЇНІ МОЄ ДРУЖНЕЄ ПОСЛАНІЄ

Аще кто речет, яко люблю Бога,
а брата своего ненавижу, ложь есть.

Соборное послание Иоанна

Глава 4, ст. 20.

І смеркає, і світає,
День божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває.
Тільки я, мов окаянный,
І день і ніч плачу
На розпутьях велелюдних.
І ніхто не бачить,
І не бачить, і не знає —
Оглухли, не чують;
Кайданами міняються,
Правдою торгують.
І Господа зневажають, —
Людей запрягають
В тяжкі ярма. Орють лихо,
Лихом засівають...
А що вродить? Побачите,
Які будуть жніва!
Схаменіться, недолюдки,
Діти юродиві!
Подивіться на рай тихий,
На всю Вкраїну!
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну!
Розкуйтеся, братайтеся!
У чужому краю
Не шукайте, не питаєте

Ох, якби те сталося, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б діти, мати б не ридала,
Не чули б у Бога вашої хули.
І сонце не гріло б смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землі.
І люди б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою.

Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде!
Розкуються незабаром
Заковані люди.
Настане суд, заговорять
І Дніпро і гори!

Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі.
В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра;
А ви претеся на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого. Воли! воли!
Братерства братнього! Найшли,
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого. Кричите,
Що Бог створив вас не на те,
Щоб ви неправді поклонились!..
І хилились, як і хилились!
І знову шкуру дерете
З братів незрячих, гречкосіїв;
І сонця правди дозрівать
В німецькі землі, у чужії,
Претеся знову!.. Якби взяли
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тоді оставсь би сиротою
З святими горами Дніпро!

І потече сторіками
Кров у сине море
Дітей ваших... І не буде
Кому помагати:
Одцурається брат брата
І дитини мати.

І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І навіки прокленетесь
Своїми синами!
Умийтесь! Образ Божий
Багном не скверніте.
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувать...

Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко! глибоко!
Дознаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засудять, — і премудрих
Немудрі одурять!

Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрість би була своя.
А то залізете на небо:
— І ми — не ми, і я — не я!
І все те бачив, і все знаю:
Нема ні пекла, ані раю,
Немає й Бога, тільки я!
Та куций німець узлуватий,
А більш нікого!.. — Добре, брате,
Що ж ти такеє?

— Нехай скаже
Німець. Ми не знаєм. —

Отак-то ви навчаєтесь
У чужому краю!
Німець скаже: — Ви могли¹⁾. —
— Могли! могли! —
Золотого Тамерляна
Онучата голі.
Німець скаже: — Ви слов'яни.
— Слов'яни! слов'яни!
Славних прадідів великих
Правнуки погані!
І Коллара²⁾ читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганка³⁾,
І в слов'янофілі⁴⁾
Так і претесь... І всі мови
Слов'янського люду —
Всі знаєте. А свої
Дасть-Біг... Колись будем
І по-своєму глаголять,
Як німець покаже
Та до того й історію
Нашу нам розкаже.
Отоді ми заходимось!
Добре заходились
По німецькому показу
І заговорили
Так, що й німець не второпа,
Учитель великий,
А не те, щоб прості люди,
А гвалту! а крику!

— І гармонія, і сила:
Музика та й годі!
А історія!.. Поема
Вольного народу!
Що ті римляни убогі!
Чортзна-що — не Брути⁵⁾
У нас Брути! і Коклеси⁶⁾
Славні, незабуті!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори слала,
Степом укривалась! —
Кров'ю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Окрадених трупах!
Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли⁷⁾,
Ніже тії коми —
Все розберіть... Та й спитайте
Тоді себе: що ми?..
Чий сини? Яких батьків?
Ким? За що закуті?..
То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:

Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття — ваші пани,
Ясновельможні гетьмани.
Чого ж ви чванитесь, ви!
Сини сердешної України!
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучче, як батьки ходили?!
Не чваньтесь, з вас деруть ремінь,
А з їх бувало й лій топили.

Може, чванитесь, що братство
Віру заступило?
Що Сінопом, Трапезунтом
Галушки варило?
Правда!.. Правда, наїдалися,
А вам тепер вадить.
І на Січі мудрий німець
Картопельку садить⁸⁾,
А ви її купуєте,
Їсте на здоров'я
Та славите Запорозжя.
А чиєю кров'ю
Ота земля напоєна,
Що картоплю родить?
Вам байдуже. Аби добра
Була для горόδуги!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!..
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила!

Так от як кров свою лили
Батьки за Мбскву і Варшаву,

І вам, синам, передали
 Свої кайдани, свою славу!
 Доборолась Україна
 До самого краю.
 Гірше ляха свої діти
 Її розпинають.
 Замість пива праведную
 Кров із ребер точать.
 Просвітити, кажуть, хочуть
 Материні очі
 Современними огнями.
 Повести за віком,
 За німцями, недоріку,
 Сліпую каліку.
 Добре! Ведіть, показуйте!
 Нехай стара мати
 Навчається, як дітей тих
 Нових доглядати.
 Показуйте!.. За науку
 Не турбуйте! Буде
 Материна добра плата:
 Розпадеться лұда
 На очах ваших неситих;
 Побачите славу,
 Живу славу дідів своїх
 І батьків лукавих.
 Учїтеся, брати мої!
 Думайте, читайте,
 І чужому наuczайтесь,
 Й свого не цурайтесь.
 Бо хто матір забуває,
 Того Бог карає,
 Того діти цураються,
 В хату не пускають.
 Чужі люди проганяють,
 І немає злomu

На всій землі безконечній
 Веселого дому.
 Я ридаю, як згадаю
 Дїла незабуті
 Дїдів наших. Тяжкі дїла!
 Якби їх забути,
 Я оддав би веселого
 Віку половину.
 Отака-то наша слава,
 Слава України.
 Отак і ви прочитайте,
 Щоб не сонним снілись
 Всі неправди, щоб розкрились
 Високі могили
 Перед вашими очима.
 Щоб ви розпитали
 Мучеників: кого, коли,
 За що розпинали?
 Обніміте ж, брати мої,
 Найменшого брата, —
 Нехай мати усміхнеться,
 Заплакана мати.
 Благословить дітей своїх
 Твердими руками
 І обмитих поцілує
 Вольними устами.
 І забудеться срамотна
 Давня година,
 І оживе добра слава,
 Слава України,
 І світ ясний, невечерній
 Тихо засіє.
 Обніміться ж, брати мої,
 Молю вас, благаю!

14 Декабря 1845
 В'юнища

1) Моголи — тут у значенні монголи.

2) Ян Коллар (1793-1854) — чеський поет і вчений, проф. Віденського університету, що обстоював об'єднання чехів і словаків, а також інших слов'янських народів.

3) Вацлав Ганка (1791-1861) — чеський поет і вчений, професор Празького університету.

4) Слов'янофіли — представники російської ідейно-політичної течії в 30-50-х роках XIX стол., що проповідували ідею «об'єднання слов'янських народів» у єдину федерацію під зверхністю Росії.

5) Брути — історичні особи в старовинному Римі. Люцій Юній-Брут в 510 р. до Р.Х. очолив повалення з трону царя Тарквінія Гордого, після чого Рим став республікою; Марк Юній Брут — один з організаторів змови і вбивства Юлія Цезаря (44 р. до Р.Х.).

6) Коклес — легендарний римський герой, відомий тим, що в 507 році до Р.Х. обороняв від етрусського війська міст на ріці Тібр у Римі.

7) Титла — особливий значок над словом, який у церковнослов'янському письмі означає скорочення.

8) «І на Січі мудрий німець картопельку сіє» — Шевченко мав на увазі зруйнування Запорізької Січі московською царицею Катериною («Це той первий, що розпинав нашу Україну, А втора я доконала вдову сиротину») та заселення півдня України німецькими колоністами.

С. ОРЛОВСЬКИЙ

ДОБА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИЗВОЛЕННЯ

Коекзистенція (співіснування) між вільним західним світом і московсько-большевицькою імперією, себто пропаганда «приязні» і «співпраці» між вільними націями-державами і тиранськими гнобителями багатьох націй — стала сьогодні головним засобом у міжнародній «мирній політиці» наступника Сталіна Н. Хрущова, нового некоронованого московського царя-самодержця. Подиктована вона передусім двома чинниками: непевною внутрішньою ситуацією в ССРСР та в цілому комуністичному бльоці, що виникає наслідком тиску національно-визвольних рухів поневолених Московю народів, як у самому ССРСР так і в сателітних країнах, та всезростаючою мілітарною силою вільного світу, зокрема США, в якому ідея національних самостійних держав стає змістом сучасної історичної епохи.

«Мирна політика» Н. Хрущова має всі прикмети вже не раз випробовуваних москалями шантажів: з одного боку він намагається залякати західний світ «непереможною» мілітарною силою ССРСР та наслідками атомної війни, а з другого — грає роллю світового «миротворця», «захисника» інтересів людства. А за тими обманно-пропагандивними трюками Хрущова прихована зовсім інша, справжня мета комуномосковської політики.

Поперше, московські большевики, пропонуючи вільному світові «мирне співіснування», вимагають від нього відповідної заплати: запевнення, що вільні держави світу не будуть втручатися в їх сферу панування, себто визнають «статус кво» — комуномосковську імперію і її панування над іншими немосковськими націями. Іншими словами, коли б у сфері комуномосковського панування вибухли нові повстання, подібні до берлінського, познанського, угорської революції чи повстання українських політичних в'язнів у московських концтаборах, — західний світ мав би зберігати нейтральність, дати москалям вільну руку — без протестів чи спротиву з його боку, — придушувати революційно-визвольні рухи поневолених ними народів та влаштовувати криваві розправи над національними протимосковськими елементами. Кривавий московський терор мав би бути визнаним західним світом засобом для зміцнювання розхитаної комуномосковської імперії.

Подруге, московські большевики розраховують на те, що в час т. зв. «мирної коекзистенції», яку з радістю приймуть наївні

й занепадницькі політичні кола «капіталістичних держав», послабне чуйність і оборонна спроможність вільного світу. А за той час Москва змобілізує всі свої мілітарно-матеріальні сили і підготує на теренах вільного світу свої агентурні «революційні кадри пролетаріату» до остаточної розправи з «капіталізмом» та розтрощить його зовнішніми і внутрішніми ударами.

Але в тій московській боротьбі за «мир», пропонований «миролюбцем» Хрущовим, більш тверезі західні політики вже бачать приховану справжню мету комуномосковських імперіялістів, відчуваючи, що «московський мир» намагається перш за все знищити волю народів і одиниці, незалежні національні держави, християнські і національні ідеї, щоб накинути світові «інтернаціональну», а по суті московську, систему рабства, неволі, терору і безбожництва. Отже фактично йде боротьба між комуномосковськими імперіялістами і світом вільних національних держав, а побіч цих двох сил зростає третя сила сьогоднішньої дійсності — сила і боротьба поневолених Москвою націй, які прагнуть жити своїм власним національно-державним життям. Іншими словами — ідея національних суверенних держав стає панівною ідеєю сучасної історичної епохи в цілому світі. Слушно твердять деякі визначні діячі на Заході, які спостерігають розвиток подій у всіх частинах світу, що тепер настає доба націоналізму.

Україна в боротьбі з комуномосковським імперіялізмом здобула собі провідне місце між поневоленими Москвою народами, таким чином належить і до авангардних протимосковських сил у вільному світі, які ставлять спротив комуномосковській агресії. Про це слід пам'ятати всій нашій (українській) політичній еміграції, бо звідси випливають і завдання нашої політичної дії за кордоном.

Беручи це все до уваги, наша зовнішня політика виходить з таких засад: орієнтація на власні сили, крайову боротьбу і на ті процеси, що проходять на рідних землях. Далі — ставлення справи поневолених московським комунізмом націй як справи універсального значення, пов'язуючи її із світовою боротьбою проти комунізму і московського імперіялізму усіх барв. Наша визвольна концепція, себто концепція національно-визвольних революцій, після розрухів в СРСР і на теренах його сателітів та угорської революції — виявилася не лише реальною, а теж і єдиноправильною розв'язкою напруження між СРСР і Заходом способом, який дає можливість уникнути атомної війни; але західний світ мусить сприяти розвиткові революційних процесів на теренах СРСР, а у відповідний час дати збройну піддержку національно-визвольним рухам.

Ідеї визвольного націоналізму, що їх ми захищали впродовж десятиліть і за другої світової війни в час найчорнішої реакції обидвох нацизмів — гітлерівського і московського, в наші дні

виявилися переможними на всіх теренах західніх імперій і дали основу багатьом відновленим або зовсім новим національним державам. Залишилась лише московсько-большевицька імперія, яка кривавим терором здушує національно-визвольні процеси в її сфері панування. Боротьба України та інших поневолених Москвою народів проти єдиної у світі комуномосковської імперії тиранів, рабства, безбожництва і реакції має характер місійної боротьби за справедливий національно-християнський лад у всіх країнах світу. Так наша національно-визвольна боротьба проти комуномосковської імперії має в собі й елементи релігійної боротьби за християнізацію людини і народів.

Така наша визвольна концепція дає відповідь на питання, чому ми розгортаємо нашу визвольну акцію на різних континентах світу. Всюди, де проникають впливи змодернізованого московського імперіялізму — комунізму, постає фронт боротьби, спрямований проти ворога всього вільного людства. З московським комунізмом треба боротися всюди, атакувати і намагатися оточувати його нашою протиакцією з усіх боків. Москва у відношенні до поневолених нею народів веде політику діаспори — розсіває мільйони людей по широких просторах її володінь, депортує в Сибір, на Далекий Схід чи в Казахстан, намагаючись таким способом знищити потенціальну силу визвольних рухів гнوبлених народів. З цього випливає необхідність створити базу для нашої акції і на Далекому та Середньому Сході, щоб проникати в середину СРСР з усіх сторін. Так зродилася ідея співпраці Антибольшевицького Б'юро Народів (АБН) з Антикомуністичною Лігою Народів Азії (АПАКЛ), Вільним Китаєм, Кореєю, В'єтнамом, Пакістаном. Корея межує з нашим Зеленим Клином, а Пакістан — з Туркестаном. У Сибірі, крім соток тисяч українських політичних засланих, стоять військові частини СРСР, що складаються з великої кількості вояків-немоскалів. Радіопередавання АБН з Формози сягають саме на ті простори і їх уже відчули большевики, бо намагаються заглушувати.

Подорожі представників АБН-у, особливо його голови Ярослава Стецька, до Азії, США, латинської Америки та різних країн Європи, участь їх (представників) у міжнародних антикомуністичних конференціях саме й мали на увазі здобувати ґрунт для нашої визвольної концепції, єдиноправильної плятформи боротьби з Москвою, бо визволення поневолених націй і розвал комуномосковської імперії на національні держави є в органічному інтересі всього волелюбного людства. Так, напр., якщо б над Чорним морем, на Кавказі чи в Туркестані не було ноги московського наїзника, не було б і ніякої загрози для Близького Сходу, не було б і таких небезпек, як є на Далекому Сході.

В Азії йде величезне змагання між комуномосковською імперією і волелюбними націями, і нам, що стільки крові пролили в

боротьбі з московським імперіялізмом, ніде не можна стояти осторонь. І там мусять бути відомі наші ідеї! Якщо там іде бій з нашим ворогом, нашим обов'язком є брати в ньому участь, наголошувати нашу національно-визвольну, антиімперіалістичну протимосковську концепцію. Слід відмітити, що на тих теренах той самий наш ворог виступає в подвійному вигляді, бо не лише московські большевики поборюють і заперечують право на нашу національну державну самостійність, а теж і білі московські імперіялісти з-під стягу НТС, найреакційнішої імперіалістичної організації білих московських нацистів, попутників большевизму, діють проти нас.

АБН увійшов на азійський і латинсько-американський континенти як нова, свіжа, незнана там сила і приніс подих нових ідей. Матеріально незалежний від жодних сторонніх чинників, користуючись лише матеріальною піддержкою еміграції української та інших поневолених Москвою народів, АБН мав відвагу сказати всім правду в очі, занести національно-визвольну ідею, з'ясувати необхідність розвалу московської імперії, теж на позаєвропейські континенти. І наша ідея, справедлива, глибокохристиянська і єдиноправильна, безперечно має успіхи. Так, напр., IV-ий Антикомуністичний Континентальний Конгрес у Гватемалі, що відбувся в 1958 році, а на якому брали участь представники 22-ох американських націй, прийняв нашу політичну платформу боротьби проти комунізму. АБН вклав багато ініціативи й праці в підготовчу конференцію Світового Антикомуністичного Конгресу в Мехіко, в якому взяли участь представники 65 націй, в тому й представники ЦК АБН та українських, угорських, лотиських організацій визвольного фронту. І тут представники антикомуністичних організацій різних країн, різних континентів, зібрані разом, визнали необхідність розвалу комуномосковської імперії, як гарантію свободи, миру, безпеки і справедливості в світі.

Ці приклади, що характеризують діяльність АБН-у й українського визвольного фронту та політичних організацій інших поневолених Москвою народів на теренах вільного світу, показують кожному українському патріотові, незадурманеному вузькопартійним упередженням, які великі завдання, а одночасно й можливості має українська політична еміграція у боротьбі за волю своєї поневоленої Батьківщини. Мірилом вартості нашої визвольної акції є перш за все довір'я української еміграції і схвалювання її (діяльності) тою великою матеріальною підтримкою, без якої жоден визвольно-політичний рух не може провадити самостійної, незалежної від сторонніх чинників політики. Йде тут, очевидно, про справжню незалежну зовнішньо-українську визвольну політику.

Ми не перебільшуємо наших успіхів, не реклямуємо — як твердять деякі партійні «політики» — «власного середовища»,

навпаки — ми підкреслюємо, що акція АБН-у ще лише скромний початок акції масштабу світового антикомуністичного фронту. Протидію ворога ми відчули не лише в запеклому поборюванні визвольної концепції українських націоналістів, а теж, і то особливо, в утраті життя сл. п. Степана Бандери, чие ім'я було символом визвольної, протимосковської боротьби українського народу. На міжнародних з'їздах та зустрічах представники АБН-у заступають не якісь партикулярні чи партійні інтереси, а інтереси поневоленої української нації. Говорять про загрозу комуномосковської імперії, про необхідність її розвалу на національні незалежні держави, про безкомпромісову боротьбу з ворогом усього людства, про допомогу визвольній боротьбі поневолених націй, про свободу людини, соціальну справедливість, про релігійне відродження, словом — про такі правди й ідеї, які визнає кожний патріот нашої нації, для яких він повинен жити, працювати, боротися за них, а в потребі і життя своє віддати. Ми не привласнюємо собі жодних «легалістичних» прерогатив «центрів» чи «урядів» на вигнанні, а якщо справді щось «привласнюємо» собі, то хіба лише право, дане кожному українському патріотові, боротися за незалежність поневоленої Батьківщини. Наші «великі» еміграційні «політики», що борються між собою за партійні місця в «легалістичних центрах» чи «урядах», часто намагаються применшити, обезцінити, а то й заперечувати вартість і успіхи визвольної самостійницької політики АБН-у і взагалі націоналістів. Вони забувають про основне: спекуляція «легалізмом» — це безплідне міжпартійне політиканство, що не приносить жодної користі українській визвольній справі. Українські націоналісти мають моральне право заступати інтереси української визвольної боротьби на зовнішньополітичному відтинку вже хоч би тому, що саме вони організували й вели визвольну акцію під час польської, гітлерівської і московської окупації України. Ведуть її і сьогодні на рідних землях. Правда, українські націоналісти не мають «монополію» на визвольну боротьбу, але чому соціалісти, радикали, «демократи», УНДО чи інші ненаціоналістичні угруповання в Україні не організували спротиву польським, гітлерівським і комуномосковським окупантам? Чому не творять в Україні своєї підпільної революційної організації, своїх повстанських загонів чи якихсь інших «рухів спротиву»? Цього права ніхто в них не забрав, а це діло було б значно корисніше, ніж вислугогування єдинонеделіимцям у непередрішених «комітетах» та «радіомовленнях» за гроші «приватних кіл», корисніше й за «легалістичні уряди», які не проявляють жодної самостійницької національно-визвольної політики.

Ми прагнемо вибороти незалежність поневоленої України й таким чином створити передумови для вільного вияву волі українського народу, бо лише він рішатиме, який має бути лад і уряд в Україні.

Закордонна політична акція — це теж боротьба проти ворога, який діє різними методами й засобами і на закордонних теренах. Одночасно це боротьба проти дефетизму, коекзистенції і єдино-неділїмства, яке має ще широке поле дії у вільному світі. Це боротьба за приєднання прихильників українській визвольній справі у вільному світі, за активну піддержку для неї. У нашій політичній діяльності наш зір мусить завжди бути спрямований на рідні землі, де бореться наш незламний, неупокорений народ, щоб кожночасно ставити нашому сумлінню питання: чи гідно, чи вповні ми виконуємо наші обов'язки супроти воюючої Батьківщини?

Ми тривожимося, коли бачимо, що наша молодь на чужині тратить із своїх очей свою поневолену Батьківщину, що її виховання часто на манівцях, веде до відчуження від землі її батьків і дідів, що вона не в авангарді боротьби за Божі, національні й людські права й вартості. Вина в цьому і старшого покоління нашої еміграції, яке часто теж занедбує свої обов'язки супроти поневоленої України і не зуміло захопити нашу молодь ідейно-моральною виштістю воюючих народів над тими, які живуть вільно й спокійно в добробуті. Героїка, благородні ідеї, велике минуле, неперевершене своєю жертовністю, своєю незламністю й хоробрістю покоління воюючої України, що розбиває тюрми й концтабори під комуномосковською тиранією, повинні бути ідейним зразком для виховання нашої молоді на чужині. Бо наша боротьба за визволення України є одночасно боротьбою за збереження волі й культури всіх народів, за збереження християнства і релігії взагалі.

Цивілізаційні досягнення в побуті ще не вичерпують змісту життя людини. Зміст життя людини визначає перш за все її духовість. Динамічна сила ідеї волі зростає найбільше тоді, коли вона пригноблювана й переслідувана. Вагу і значення волі відчують найбільше ті, що її втратили. В епосі переслідувань і після неї відроджується в серцях людей і релігія, бо їй завжди був притаманний елемент мучеництва і героїства. Людина пропадає в добі технізації і матеріялізації життя, розминеться з її призначенням на землі, якщо в її душі не відродяться духові, високо-ідейні елементи. Зокрема молоде покоління без героїки і вищих духових прагнень сходить на манівці, деморалізується й піддається занепадницьким впливам. Защепити в душі нашої молоді прагнення до великих ідейних поривів, до героїки — це невідкладний обов'язок нашого старшого покоління. Виховати і зберегти молодь для нашої національної ідеї — наше суттєве завдання на чужині. Антиматеріалістична революція духу — гасло дня, зокрема для молоді.

Наша політична діяльність поза межами України повинна бути підпорядкована неодмінному історичному призначенню

України як нації, її незламній боротьбі проти всякої московської імперії, червоної чи білої.

Ніде правди діти, наша еміграція політично замало активна, замало її видно на відтинку зовнішньополітичної акції. Ми за багато замкнуті самі в собі, у своїх партійних, суспільних, культурних, наукових та інших середовищах. А нам треба поширювати й поглиблювати наші політичні акції в усіх країнах вільного світу, всюди ставити українську визвольну справу на широкому форумі міжнародної політики. Коли здобудемо Україні прихильників і піддержку у вільному світі, збережемо може й сотні тисяч жертв, що їх треба буде скласти у вирішальній боротьбі за волю України. Не забуваймо Денікіних, Врангелів, Галлерів, які мали підтримку Антанти проти нас. Пам'ятаймо, що московська біла еміграція, зокрема з-під стягу НТС, докладає всіх зусиль, щоб в очах вільного світу применшити вагу і значення національно-визвольних сил, що діють в комуномосковській імперії.

Не задовольняймося нашими дотеперішніми досягненнями на зовнішньополітичному відтинку, бо вони ще далеко невистачаючі для української визвольної справи. Перед нами ще тяжкі бої, все нові й нові труднощі. Наша ситуація, без сумніву, дуже важка, але ми маємо непохитну віру, тверду волю іти проти хвиль. Хвилевий тріумф брехні й несправедливості ніколи не був і не може бути вічним. Завжди перемагає правда і справедливість, тож переможе і наша національна правда, затріюмфує на руїнах комуномосковської імперії.

Лише орієнтація вільного світу на визволення (усамостійнення) України та інших поневолених народів за залізною заслоною, на ідеї революційно-визвольних рухів, принесе світові тривалий мир. Щоб вийти переможцем із гігантського змагання добра зі злом, волі з тиранією, християнзму з безбожництвом, не досить прагнути миру «за всяку ціну», найперше треба боротися за Божу справедливість, національну і людську гідність, за знищення центру зла і рабства — комуномосковської імперії.

Ідею волі людини і нації захищаємо послідовно проти всіх її ворогів, не зважаючи на жодні труднощі. Вже не раз наші вороги і деякі «приятелі» намагалися «похоронити» український визвольний рух, а він, наперекір їх бажанням і сподіванням, все оживав наново, зростав і міцнів. Бо ми непохитно віримо в слова Апостола гноблених і переслідуваних: «Нас уважають мертвими, а ми ось живемо, нас переслідують, а ми не вмираємо».

Лариса МУРОВИЧ

СЕЛЯНКАМ НА РІДНИХ ЗЕМЛЯХ

На зораній землі — колгоспний хрест розп'яття,
У ржавім ланцюгу — призначення трудні,
І, як на глум, пісні про щастя і завзяття,
Та у заплату все — голодні трудовні!

І, якже то щодня миритися із тими,
Що Вас бичем женуть на панцизняний труд?
Ви тямите ще дні, як Ви були вільними
Й думки у Вас завжди — в майбутньому живуть.

Тому між темних днів — терпінь гіркої чаші
Незламна Ваша міць, як таїна землі,
І Ви даєте все, що Бог Вам дав в окрасі,
Так, як земля дас — родюча в сірій млі.

Й коли ці почуття, що у сім'ї святині
Жінки вільних країн несуть, як гордий стяг —
Деспот нівечить їх — то Ви, як ті жрекині
У храмі стоїте із вірністю в очах.

І дітям, щодня їм в душі ллють отруту,
У школах, чи в дітдомах вбивають зради клин —
То Ви, як хвилі рік, пречисті й незакуті,
Змиваєте з них грязь, веде до вершин.

А мужам, що всі дні в колгоспі чи в заводах
Зневіри келих п'ють аж до самого дна —
То Ви, як ті вірлиці невгнутого народу
Злітаєте до них із світлом знамена.

У кожному пору й час, у хаті чи на полі
Задивлені в одну й єдину ціль свою,
У прагненні святім — свободи, щастя, волі,
Ви в боротьбі зо злом — як прапори в бою!

Микола ВЕЛИЧКІВСЬКИЙ

ВАРТІСТЬ МОСКОВСЬКО-КОМУНІСТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ

Норман Томас — провідний американський соціаліст, — десять років тому вмістив у журналі «Лук» статтю під заголовком: «Республіканці і демократи крадуть мою соціалістичну платформу». В тій статті Норман Томас зазначав, що дві головні політичні партії США включили у свої програми вимоги або реформи, що були поставлені соціалістичною партією США ще в 1912 році.

Дійсно більшість реформ, за які боролися соціалісти, були включені в програми партій республіканців і демократів у 1948 році. Ці реформи були затверджені конгресом і вступили в силу закону.

Єдина вимога соціалістів, що не була узаконнена, бо могла б зруйнувати все нормальне вільне життя США, — соціалізація засобів виробництва. Ця остання вимога соціалістів, що збігається з пропагандою марксизму й сучасного московського комунізму була відкинута провідними американськими партіями — республіканською і демократичною — як нежиттєва. Жалюгідно-рабське життя нещасної людности під советською Росією стверджує, що американські провідні партії мали рацію, відкидаючи соціалізацію засобів виробництва.

Завдяки проведеним реформам американське народне господарство нині мало чим нагадує капіталізм половини XIX стол., який так скритикував К. Маркс. Тепер американське народне господарство вже було б неправильно називати капіталістичною системою, тож звуть її по-різному: «мішаною економікою», «системою вільних підприємств», «товариством споживачів» і навіть «народним соціалізмом», а часом — «контрольованим капіталізмом».

Які ж реформи були введені в життя народного господарства США, що спричинилися до буйного зросту всього народного господарства США і забезпечили добробут усього населення, як ні в одній іншій країні світу?

Реформи ці, що стали вже законом такі: Найперше — обов'язкова і загальна освіта. Далі — право участі в голосуванні для всіх, незалежно від статі, релігії, економічного стану, раси чи національної приналежності. Колись ці реформи були запропоновані соціалістами-утопістами ще перед К. Марксом, ще задовго перед тим, як Маркс написав свій «Капітал» і «Комуністичний маніфест».

Далі — в США введений градуйований прибутковий податок і заборонено працю для дітей. Використовування дітей у праці за часів раннього капіталізму було великою болячкою в народному господарстві. Це питання добре висвітлено німецьким ученим Вернером Зембартом у його капітальній праці «Робітниче питання».

Крім цього соціалістичні пропозиції спричинилися й до таких фіскальних реформ, як регуляція банків і забезпечення вкладів, затвердження законів про права робітників організуватися в юнії, складати колективні умови з адміністрацією і страйкувати, коли відповідні робітничі органі-

зації визнають такий страйк необхідним. Далі — допомога фермерам, і фінансування проєктів громадських будинків спільно міськими, стейтовими і федеральними урядами, ліквідація і очищення нетрів, регуляція біржових спекуляцій, 40-годинний робочий тиждень, введення системи забезпечення здоров'я, а також пенсія на старість та допомога під час хвороби, нещасливих випадків або безробіття.

Щоправда, в США є ще деякі моменти народного господарства, які мусять бути, і очевидно будуть згодом направлені, бо над їх розв'язкою ввесь час працює вільна громадська думка.

Завдяки проведеним реформам народне господарство США має можливість вільно розвиватися і зростати, а людність почуває себе вільною з політичного боку, а з матеріального — добре забезпеченою.

Такий стан у США дає нам відповідь на питання, чи комуністична пропаганда може бути тут небезпечною.

Більше ніж 100 років тому відомий російський політичний діяч, що перебував на еміграції, А. Герцен, писав: «Соціалізм, який би хотів існувати без політичної свободи, безумовно виродився б у самодержавний комунізм, в нове кріпацтво». Підтвердження правильності цього вислову маємо сьогодні в СССР, де існує комуністична рабська система, а людність почуває себе більш пригніченою, ніж за часів кріпацтва.

У США існує вільне життя і вільна торгівля. В СССР московські більшовики знищили вільний ринок, знищили механізм народного підбирання підприємств. Щоправда, вільний ринок має й деякі свої недоліки, але все ж таки автоматично регулює виробництво при вільній системі господарювання. Натомість, — як зазначає проф. А. Билимович у своїй праці (виданій російською мовою) п. з. «Марксизм», — «при комуністичній системі господарювання вільний ринок замінено безконтрольною сваволею диктаторської влади». І справді в московсько-комуністичній системі дуже часто існують такі підприємства, що зовсім непотрібні для суспільства. Дуже багато є підприємств зовсім нерентовних, натомість бракує підприємств для виробництва потрібних для людности предметів. Досить пригадати, напр., перевагу військової і важкої промисловості над промисловістю легкою.

Марксисти хотіли знищити, як вони казали, анархію на вільному ринку за капіталістичної системи, а насправді завели в себе такі справжню анархію комуністичної системи. Ця анархія в системі виробництва в комуністів значно гірша за анархію, що згідно з твердженням Маркса існує за капіталістичної системи. «Анархія комуністичної системи виробництва — як справедливо зазначає в наведеній його праці проф. А. Билимович, — гірша ніж тимчасові кризи за вільної системи виробництва».

Отже пропаганда рабської московсько-комуністичної системи не може загрожувати американській вільній демократичній системі народного господарства. Очевидно, злочинний елемент за московські гроші може намагатися утворювати в США різні бешкети, навіть саботажі, але ці дрібні жалюгідні людці з їхніми кремлівськими хазяїнами не встигнуть досягнути будь-якого більшого успіху.

В пресі часто читаємо, що більшовики, щоб придбати собі прихильників серед відсталих народів, розкидаються позиками цим народам, а то й

дарунками. Чим же це пояснити? Відкіля в большевиків при їх голодуючому й напівроздягнутому населенні взялися зайві гроші?

Справа в тому, що большевики удосконалили закон Маркса про «додаткову вартість» та довели експлуатацію робітників і селян до таких розмірів, що вони переходять масштаби давнозабутих часів первісного капіталізму. Робітники й селяни (колгоспники) за сучасної московсько-комуністичної системи дослівно напівголодують, або й зовсім голодують. Особливо відчують гніт комуністичної системи народи окуповані московсько-комуністичною імперією, що нині прибрала захисну назву ССРСР.

Так окупована Росією Україна за переписом на 15 січня 1959 року нараховує всього 36 мільйонів 981 тис. населення. Отже наслідком великої експлуатації українських робітників, селян і трудової інтелігенції населення України зменшується. Ще так недавно в Україні нараховувалося 41 міл. 892 тис. населення, а сьогодні тільки 36 міл. 981 тис. Москва-лів натомість збільшилося, бо коли їх раніш нараховувалося 90 міл., то за останнім переписом їх уже 114 міл. 588 тис.

Тут не застановляємось, чим пояснюється таке велике зменшення населення України, але коротко можна сказати, що головні причини такі: перш за все більша смертність в Україні, як окупованій Росією колонії, а вслід за тим — виселення, особливо молоді України до Азії на «освоєння» цілнинних земель, а далі — тюрми й концтабори в Азії, що переповнені переважно українцями.

І ця нечувана в історії світу експлуатація робочого люду, особливо на підкорених Москвою немосковських теренах є джерелом большевицьких фінансових операцій у світі. Так, напр., московський посол при Насері (Об'єднана Арабська Республіка) оповістив, що ССРСР готовий дати допомогу для другої фази побудови Асуанської греблі, а йде тут, приблизно, про мільярд доларів. Козлов, що подорожував з Ворошиловом по Індії, обіцяв допомогу, більшу ніж попередня, у сумі 700 міл. доларів. А розмір московського золотого фонду становить, приблизно, 5 мільярдів дол. За цей фонд заплатили своїм життям мільйони українських чоловіків, жінок і дітей.

Отже Московщина за рахунок своїх колоній багатіє, а московський нарід, що звик з давніх часів до рабської системи, вихований на «общині», охоче виконує волю диктатора, раніш царя-батюшки, а тепер — вождя, допомагає своєму комуномосковському урядові експлуатувати інші поневолені країни, особливо Україну, Білорусію, кавказькі народи та інші.

Ще в 1869 році згадуваний нами А. Герцен писав: «Не можна людей звільняти (надавати їм волю, — М.В.) у зовнішньому житті більше, ніж вони відчують волю у себе всередині. Як не дивно, але досвід доводить, що народам легше виконувати важке рабство, ніж даровану перебільшену волю».

Ці слова московського революціонера, що помер на еміграції в 1870 році, саме й стосуються до московського народу. В той час, коли проти рабської комуністичної системи в ССРСР виступають українці, білоруси, кавказці та інші поневолені народи, московський нарід спокійно, навіть з власної ініціативи виконує всі накази московсько-комуністичної влади,

включно до підкорювання протестуючих колоніальних народів, а навіть і придушення народної революції, як це було в Угорщині. Бо, як зазначає його ж таки (московського народу) письменник М. Горький, — »рождён-ний ползатъ, летать не может«.

Отже така ганебна московсько-комуністична система сама говорить про вартість московсько-комуністичної пропаганди та її спроможність загрожувати американській вільній демократичній системі, де вся людність має повну політичну волю та почуває себе матеріально добре забезпеченою.

Богдан БОРА

СНИ

1

Людей багато на широких світі
І в кожного свої бажання-сни.
Цей прагне повороту днів весни,
Той хоче серце славою зогріти.

В одного туга за гніздом отульним,
А другий снить про подвиги, моря,
У цього мрія: дівчина-зоря,
У того спрага за життям розгульним.

І в мене є святі бажання-сни:
Пройти усі дороги чужини
Й на призьбу сісти будь-якої хати.

Послухати, як листя шелестить,
Як синові до сну співає мати,
Як за поля з небес зоря летить...

2

І в мене є святі бажання-сни...
Тобі, землі щасливої поете,
Не снилися під птичі перелети,
Бо ти не йшов стернею чужини.

Тож, може, плетиво цих мрій — просте,
Тож, може, сни мої — скупі й мізерні,
Та в ці часи лихі, немилосердні
Вони — Колхіди руно золоте.

У надвечір'я йти по жовтій листю
І цілувати кожну п'ядь пречисту,
Святі сліди, кудюю мати йшла.

Вітатъ привітом рідним стрічну жінку
І в синяві зашерхлого села
Обняти першу трепетну сніжинку...

П. ШТЕПА

НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОСТІ

(Закінчення, 2)

Нинішня трагедія України не в тому, що вона зруйнована матеріально, а в тому, що наші батьки та діди не встигли зібрати й увіковічнити в друкованій та інших формах те казково велике культурне багатство, що його створила наша нація впродовж тисячоліть. З змосковщенням нашого селянства загинула безповоротно більшість незаписаних своєчасно наших національних скарбів, особливо мовних. Тому з подесятереною любов'ю мусимо зберігати і шанувати те, що врятовано, а в першу чергу чистоту української мови. Інакше, проклянуть нас із тисячолітніх могил та з тисяч теперішніх могил її творці — наші предки. А предківська спадщина важить, дуже важить. Так дуже, що найгірші, найпідліші в світі варвари — москвини не можуть уже впродовж понад двісті років її знищити. І ніколи не знищать, якщо ми самі не збайдужіємо до неї.

І властиво за цю спадщину наших предків, а не за що інше, нищили москвини нашу еліту і селянство. В 1930 році москвини зробили публічну фарсу суду над членами СВУ та СУМ (Спілка Визволення України та Спілка Української Молоді), сподіваючись, що вони (члени) будуть публічно каятись і відрікатись від своїх ідеалів. На тім «суді» прокурорами були: П. Михайлік (жид), Ахматов (жид), Якімишин, Бистрюков (москвини); оборонцями були: Ратнер (жид), Віноградський (жид), Іделовіч (жид), Обуховський (жид), Юровський (жид), Вознесенская (жидівка), Потапов (москвин). Для декорації додали ще кількох безсловесних малоросів, а на голову «суду» призначили «вернаво малороса» А. Приходька. На тім «суді» оборонець Рівлін говорив: «Хто сидить на лаві підсудних? — Прокурор каже — вороги. Суд каже — вороги. І ми, оборонці, кажемо — вороги».

Сподівання москвинів, що підсудні будуть каятись, не сповнилися: із 45 обвинувачених членів СВУ та СУМ ані один не покався і не відрікся своїх поглядів. Кару смерті одержали: акад. С. Єфремов, акад. Й. Гермаїзе, акад. В. Ганцов, акад. О. Гребенецький, акад. В. Підгаєцький, акад. М. Кудрицький, акад. А. Барбар, акад. В. Удовенко, проф. В. Чехівський, проф. В. Дурдуківський, проф. О. Черняхівський, письменник А. Ніковський, пис. Л. Старицька-Черняхівська, студ. М. Павлушків. На повільне вимордовування по тюрмах і концтаборах стали засуджені: акад. Г. Іваниця, акад. В. Дога, акад. К. Шило, акад. З. Маргуліс, акад. Г. Голоскевич, акад. Г. Холодний, акад. М. Кривенюк, акад. В. Страшкевич, акад. В. Шарко, акад. В. Дубровський, акад. М. Слабченко, проф. К. Туркало, проф. А. Болозович, проф. П. Єфремов, проф. В. Шелота, проф. М. Лагута, учитель Ю. Трезвинський, учит. Н. Токарівська, учит. А. Залський, учит. М. Білий, учит. С. Віднова, учит. Й. Карпович, учит. Т. Слабченко, учит. К. Панченко, священник М. Чехівський, адвокат К. Товкач, кооператор П. Близнюк, кооп. М.

Ботвинський, дир. В. Отамановський, пис. М. Івченко, студент Б. Матушевський.

Лише за п'ять років (1932-37) москвини розстріляли або заслали в концтабори понад 200 українських письменників та мистців, між ними: Г. Косинку, О. Влизька, І. Крушельницького, К. Буревія, Д. Фальківського, Г. Чупринку (1921 р.), М. Куліша, М. Івченка, В. Антоненко-Давидовича, В. Підмогильного, М. Йогансена, О. Слісаренка, Є. Плужника, М. Ірчана, О. Досвітнього, Д. Бузька, Г. Епіка, В. Поліщука, К. Поліщука, В. Тенету, Г. Шкурупія, М. Ялового, М. Драй-Хмару, В. Вражливого, Г. Коцюбу, Я. Савченка, Ладугу Могилянську, Д. Загула, С. Пилипенка, А. Паніва, М. Зерова, П. Филиповича та багато інших. Селян за цей самий час москвини знищили кілька мільйонів.

Ми вже згадували, що московська мова така бідна, що більш ніж половину свого словника москвини мусіли заповнювати німецькими та французькими словами. Українська мова, навпаки — така багата, що не має потреби позичати слів у чужинців, і тому наші мовознавці, складаючи нашу науково-технічну термінологію, брали її з української народної мови. Ясна річ, наша наукова термінологія не мала нічого спільного з московською. Такого «мазепінсько-сепаратизма» москвини, звичайно, не могли дозволити, добре розуміючи, що за мовним відокремленням може прийти культурне відокремлення, а за культурним і політичне. Отже вони негайно, в 1933 році, понизили всі наші наукові словники УАН разом з авторами. На їх місце спершу почали були складати «поправлені» словники, себто змосковщені, але потім вирішили, що навіть і змосковщені словники будуть небезпечні для «єдиноне ділимої», бо ж наукові словники підносили б українську мову понад рівень «хахлацкаво наречія мужиков юга Рассеї». Тому за 40 років не видали вони ані одного словника української наукової термінології, навіть змосковщеного. Але видали великими накладами кількадесят московських з усіх галузів знання.

Як «виправляли» москвини з мусульбасами українську наукову термінологію показують такі приклади (в дужках українські терміни УАН): мускулатура (м'язня), наркоз (знечулення), ревматизм (ломець), елемент (первень), ароматичний (запашний), бітовати (сповивати), вібручий (тремтячий), гіпертрофія (переріст), себорея (лойотеча), токсин (отруя), юність (молодість), завод (вирібня), сигнал (гасло), канал (рів), об'єкт (предмет), діафрагма (вічко), нівелір (рівнило), сегмент (вирізок), діагональ (косина), центр (осередок), хорда (тятива), коефіцієнт (сучинник), вертикаль (дозем), радіус (луч), полюс (бігун), колізія (зудар), туманність (мряковина), градус (ступень), діаметр (поперечник), дисперсія (розсів), конус (стіжок), координата (сурядна), бранспойт (виприскувач), бренгавз (горнівня) і т. п. Нема потреби тут доказувати, що ці «українські» слова переписані буква в букву з московського словника.

Московська «найдемократичніша демократія» в СРСР кричить на весь світ, що «радянський уряд» вищу освіту в СРСР зробив приступною широким масам українського народу, «наблизив» науку до народу. З наведених прикладів бачимо, що для українського народу мали б бути, напр., зрозумілішими слова: ревматизм замість ломець, ароматичний за-

мість запашний, бандаж замість пов'язь, токсин замість отрута, бранспойт замість виприскувач, діагональ замість косина і т. п.

Москвини на всі лади запевняють, що «братній народ» допомагає всім, чим може, розвитку української мови. Та не маючи що відповісти на українське питання — «а скільки українських словників видано в УССР?» — примушені були почати (аж у 1953 році!) їх видавати. Видавали, але скільки? — Лише малу частину одного словника на перші вісім букв (А-Ж)¹ — «Украинско-русский словарь».

Відкриваємо той словник на букву «А». Читаємо і не розуміємо, який властиво це словник: чи русско-русский, чи московсько-чужомовний, чи чужомовно-чужомовний? **Всі** слова («українські» і «руські») цілком то-тожні, лише ліворуч надруковані українськими черенками, а праворуч — московськими. Це словник, який хоче, лише не український, бо на 1.800 слів на букву «А» подано лише двадцять чистоукраїнських, і то таких як, напр., аби, аби-як, адже, аж і т. п. Отже, в тому «українському» словнику подано на букву «А» менш, ніж 1% українських слів. Щоправда, є там багато чужомовних слів, що вже увійшли в українську мову, як, напр., автор, академія, адреса, алгебра, анатомія, аристократ, архітект тощо. Але таких слів у тому словнику зникаюча меншість у порівнянні до слів, переписаних із московського словника буква в букву (навіть і московським правописом), лише українськими черенками, як, напр., алкоголь — алкоголик, алюр — аллюр, аукціон — аукцион і т. п. Таких слів переважаюча більшість.

Дивимось далі на букву «Б» і бачимо те саме: переписані слова українськими буквами з московського словника: баланс — баланс, бінт — бинт, білет — билет, ботинки — ботинки, букет — букет, брюки — брюки і т. п.

На кожне московське слово (крім «матюків») ми маємо своє власне, щиро українське і дуже часто не одне, а кілька слів, бо українська мова надзвичайно багата на синоніми (близькозначні слова). Московська ж мова **своїх** синонімів майже немає (хіба з царини «матюків»), а ті що є — всі чужі, запозичені у нас, німців, французів. А всякі нещасні кириченки («скачи враже, як пан каже») вважають українськими, напр., такі слова як «бумага», «булка», «брити», «бредні», «бобиль», «блюдо», «буси», а папір, паляниця, голити, маячіння, бурлака, полумисок, на-мисто — це вже не українські, бо їх у словнику **нема**, хоч словник називається «Українсько-русский». Справді московському цинізму та нахабності немає меж. Нема теж і меж хахлацькому рабству...

...Тут варта навести один з мільйонів прикладів московського відкритого глуму й цинізму. Читаємо таке: «Письменника Г. Квітку-Основ'яненка і йому подібних з їх мовою ми ніяк не можемо відірвати від Г. Квітки-Основ'яненка публіциста, політика, ідеолога української шляхти та куркульства. Ось чому нам завжди треба пам'ятати, що в особі Г. Квітки-Основ'яненка ми маємо найзапеклішого реакціонера, вірного слугу царського трону» (С. Василенко: «Добити ворога», Мовознавство, ч. 1., 1934 р.).

¹) «Украинско-русский словарь». Главний редактор И. Н. Кириченко. Издательство Академии Украинской ССР. Киев, 1953, том I.

А ось читаємо таке: »Ще й досі із шкільних програм не усунено шкідливого, хуліганського відношення до московських («російських» у оригіналі, — П. Ш.) клясичних письменників. Так, напр., А. Пушкіна чи І. Тургєнева прозивають ідеологами московського дворянства. Та чи ж можна дивитися на творчість таких письменників як А. Пушкін, І. Тургєнев, Л. Толстой та їм подібних під впливом факту, що вони належали до буржуазії? — Ні! Не можна принижувати так наших клясиків в очах учнів, бо це до добра не доведе» («Комсомольська правда», 3. 11. 1936).

Отже, масте віз і перевіз. Г. Квітка-Основ'яненко (1788-1843) дрібний дідич і монах, який прославляв і боровся за пролетаріят (селянський) — «реакціонер і ворог народу». Але А. Пушкін (1799-1837), камергер його «імператорської величності», який глорифікував гнобителів пролетаріату — царів, цей уже «революціонер» і «народник». Ані оком моргнувши! А щоб було ясно дурним хахлам, у чому саме полягає реакціонерство, то пишуть ясніш-ясного — »з їх мовою». А щоб було ще ясніше, то уточнюють — »та йому (Г. Квітці-Основ'яненкові) подібних», себто подібних і мовою. Іншими словами, хто пише українською мовою, той реакціонер, назадник, ворог прогресу, а святим обов'язком кожного «прогресиста» є нищити »назадників» і »назадництво». Понад 15 мільйонів знищили москвини тих »назадників-реакціонерів».

Москвини мають не злу історичну пам'ять. Відродивши догму свого монаха Філофея з 1524 року »Масква — III-ій Рим» у новій одежині »III-го Інтернаціоналу», москвини пригадали й другу догму з 1689 року свого патріярха Іокіма: »Кагда будет много языков, то пайдѣют смута на земле«²⁾. Отже, якщо »пайдѣют смута на земле» (себто в московській імперії), то з того логічний висновок — нищити немосковські »язики». Це москвини й почали робити відразу ж по нашій поразці в Переяславі в 1654 році. По 1917 році московська »демократія» аж надто енергійно продовжувала старе московське буржуазне нищення всього українського. Напр., в Києві в лютому 1918 року за один лише тиждень вистріляла кілька тисяч українців тільки за те, що мали прізвище на »-енко». Тоді москвини подерли сотки »Кобзарів» та портретів Т. Шевченка. Україна відповіла зброєю: полетіли з плечей тисячі московських голів та їхніх вірних союзників жидів. Заносилося на недобре для москвинів, і Н. Ленін пригадав заповіт своєї цариці Катерини II-ої про те, що нищити все українське нараз — небезпечно. І він негайно дав своїм »ребятам» наказ »асадить шаг назад», щоб потім можна було зробити »два шага вперед», пояснюючи, що »сілаю українцев не вазьмом, а только раз-злостім«³⁾. А для того »шага назад» від видавав формулу — »соціалістичний (себто московський) зміст в українській формі».

Та показалося, що та клята українська »форма» пригадує людям і про український зміст. Проголосили москвини Т. Шевченка москвофілом,

2) Його лист до архимандрита Київської Лаври з 24. V. 1689 р., яким він забороняв Лаврі друкувати книжки українською мовою.

3) Н. Ленін: »Статі і речі о Україні».

соціалістом і атеїстом. А люди читають у його «Кобзарі» більш ніж 450 разів слова: Бог, Господь, Божий... І не лише ці слова, а й силу-силенну «опіюму для народу», як напр.: «Моліться Богові одному і більше нікому не поклоніться...», «Образ Божий багном не скверніте», «Свою Україну любіть; за неї Господа моліть...», «А я тихо Богу помолюся... Боже, поможи нам встать на ката знову...», «Покарав Ти одну силу, покарай і другу, ще лютішу...», «Ми віримо Твоїй силі і Духу Святому...», «На всім світі Твоя правда і воля святая...», «...і в неволі помолюся Богу», «І Сина Божія в плоті на тій Голгофі розп'яли, і Ти возстав од гроба, і слово правди понесли Твої Апостоли святії...».

Читають люди ще й щось далеко «гірше» — стовідсоткову «сепаратістичну контрреволюцію». Читають, що Бог покарав навіть немовля українське за те, що воно **несвідомо** усміхнулося до московської цариці — «голодної вовчиці». Читають, що Бог покарав українську дівчину, яка напоїла коня «того Первого, що **розпинав** Україну». «Кобзар» пригадує читачеві більш як 50 разів про «високії ті могили», і про те **що** в тих могилах заховано. Пригадує про «славне лицарство», «споборників святої волі у норах без дна глибоких у Сибіру», про «**праведних** гетьманів і де їх могили, що кат **нищить**, а їх не згадають».

Читає в УССР дивиться на своїх дітей і читає в «Кобзарі», що «вирастають нехрищені козацькі діти; кохаються невинчані; без попа ховають; запродана жидам віра, в церкву не пускають», а «люди мруть, конають в тюрмах голі, босі...». Читають у «Кобзарі» і перехвалку ворони: «... і я люта, а того не зумію, що **москалі** в Україні діють». Читають українці в УССР «Кобзаря», дивляться навколо й порівнюють. Порівнюють Шевченкових «политих **московською** блекотою, з кокардою на лобі землячків», які «з **чужого** поля в Україну принесли великих слів велику силу і більше **нічого**», замість «учитися щоб і мудрість була **своя**, а не «просвіщати сучасними вогнями». Читають і про пораду москвинів Шевченкові «співати про Матрьошу, про Парашу нашу», і читають відповідь Шевченка: «вмію та не хочу», бо «розумне ваше слово **брехнею** підбите».

Читають українці в УССР в «Кобзарі», що колись «довго, довго кров степами текла, червоніла». І день і ніч — гвалт, гармати, земля стогне-гнеться, сумно, страшно, а згадаєш — «серце усміхнеться». І згадують недалекоі 1917-25 роки з їх загравами повстанських пожеж і тисячами зрубаних московських голів, і з Шевченковим гаслом «в **своїй** хаті, **своя** правда і **воля** святая». І нарешті читають у «Кобзареві» заповіт свого національного вождя: «...**Вставайте, кайдани порвіте, і вражою злою кров'ю волю окропіте!**» Багато, дуже багато прочитали в «Кобзарі» «контрреволюції», «сепаратізма», «мазепінства» українці в УССР. Читають і порівнюють з дійсністю, порівнюють і роблять свої висновки, такі самі, як і висновки Дмитра Донцова.

Постає цікаве питання: чому ж москвини дозволили, щоб існувало в Україні таке величезне й сильне джерело «сепаратізма», як «Кобзар»? Чому не проголосили Тараса Шевченка «наймитом буржуазії, куркульства, «фашистом», «ворогом народу»? Чому не попалили в Україні всіх «Кобзарів»?

Пробували... і попеклись. Попікшись, пробували присвоїти собі, пошакрувати, спотворити, примосковити, зробити «Кобзар» побічним продуктом чернішевських, белінських («благотворное вліяніє»). І це не вдалося. І не вдасться **ніколи**, бо наш народ читає свою національну Євангелію-Кобзаря не очима — як наша інтелігенція (особливо соціалістична), а всією щирою, не отруєною «современними», християнською душею і українським серцем. Душею і серцем, які знають ліпше за всі «розуми» нехибний шлях національного інстинкту. Ось у чому **непереможна сила** Тараса Шевченка в Україні, в українському народі. Непереможна! Завелика сила для всіх об'єднаних сил драгоманових, винниченків, скрипників, хвильових, бронштейнів, лєнінів, сталінів, дзержинських, ежових, кагановичів, постишевіч, мусульбасів і ... фондів американських «приватних кіл» накупу. Завелика, бо... **«не скусєш душі живої»**. Душі нації, найстарішої в Європі. Нації з кількатисячолітною традицією боротьби з духом Зла, руїни, ненависти, крові. Нації, що колись випереджала Західню Європу в цивілізації, а тепер випереджає на шляху відродження найвищих ідеалів людства — ідеалу християнської людини. Випереджає покищо духово, ідейно, а це найголовніше, бо фізичне є лише наслідком духового. Ніколи навпаки.

Москвинам не лишилося нічого іншого, як заборонити пширювати «Кобзар» тим способом, щоб не перевидавати його (також і інших українських клясиків). Це вони і роблять. Але цілком не видавати було б небезпечно, як і вчила Катерина II-га, а тому видають виключно «вибрані твори» (часом навіть не зазначають, що «вибрані») і найменшими накладками. За останніх 40 років дозволили видати лише один раз смішно малим накладом «повний» (дечого таки не помістили) «Кобзар» та твори Лєсі Українки (також не повністю). Але ці видання призначені для закордону (на луксусовому папері) на доказ «вільної» Радянської України, а в самій Україні цих видань не знайдете.

Переглядаючи каталог «українських» видавництв УССР (отже, України, не Московщини), знаходимо в ньому сотки наукових чи технічних книжок, чимало з них дуже великих, але всі вони **московською** мовою. Українською ж мовою лише тоненькі книжечки для простолюддя, а як грубі томи, то це переклад **московських** (ніколи європейських) клясиків, чи писання Н. Лєніна. Але твори своїх письменників москвини за останніх 40 років перевидавали декілька разів величезними накладками. І, що дуже характеричне, перевидали всіх, себто перевидали і монархістичних і протисоціалістичних клясиків повністю, не пропускаючи ані одного рядка. Правду кажуть московські емігранти-націоналісти, що «національная Рассея» по упадку большевицької влади не має **що** міняти в СССР, хіба деякі (лише деякі) назви. Кажуть, що навіть «комуністичну партію» треба лишити недоторканою, лише перезвати її — московська «націоналістична партія», бож такою вона тепер фактично є. Те саме говорять і спостережливі чужинці.

Москвини були доручили своїм малоросійським рабам написати історію України та історію української літератури. Але навіть і ті перелякані й послушні ступайки не могли двома наворотами задовольнити москвинів; навіть їхні підлизливі писання не дозволили далі видавати. Та й пощо?

В програмі вступних іспитів до університетів в Україні не вимагається іспиту з української мови, з історії України та історії української літератури, але вимагають (в Україні!) іспиту з московської мови, з московської історії та історії московської літератури...

Та повертаємось до царського буржуазного нищення України, яке в порівнянні до московського «демократичного» виглядає «дитячо-невинним»...

Знищивши українське шкільництво та літературу, обернувши українських селян у темних кріпаків, москвини поставили перед усіма українцями проблему: або низитись усім культурно (й економічно) до рівня темних кріпаків, або посилати своїх дітей до московських шкіл, які виховували московських яничарів. Був ще третій вихід — посилати дітей до закордонних шкіл, але москвини відразу ж по нашій Полтавській катастрофі почали пляново прискореним темпом нищити добробут української середньої класи: заможного козацтва та міщанства.

Так, напр., Катерина II-га одним почерком пера в 1776 році відібрала землю від 25.000 заможних козаків, що були оселилися на території Січової республіки і передала ту землю москвинам. Тоді одержали землі, напр.: князь Вяземскій — 52.000 десятин, кн. Г. Потьомкін — 42.000 дес., граф І. Сковронскій — 39.000 дес., московські полковники — по 10.000 дес., старшини — по 3-5.000 дес. кожний. Пізніше роздано москвинам ще більше українських земель, напр., лише на Катеринославщині кн. Вяземскій мав 200.000 дес., кн. Потьомкін — 150.000 дес. Тоді роздано українській землі вісьмом московським генералам по 6-12.000 дес., 28 «штабофіцерам» — по 3-6.000 дес., 18 «оберофіцерам» — по 2-4.000 дес. кожному. Це лише за один рік. Пізніше були наділені українською землею сотки й тисячі москвинів. Крім того, тоді ж роздано москвинам 882.000 дес. між Бугом і Дністром. Понад 4,500.000 десятин української землі роздав московський уряд впродовж лише 10-ти років⁴). А та земля не була порожня, не була «диким полем», а була заселена. Москвини ж мали закон, за яким разом із землею дарується також і людей, що на тій землі живуть, себто обернули все населення, що жило на тих 4½ мільйона дес. землі у своїх кріпаків. Так що «в 1752 р. козацьких господарств залишилося лише 2.959»⁵). Отже бачимо, що «знищити куркулів як класу» не Ленін перший видумав, а ще Катерина II-га, 140 років тому.

Ясна річ, такий цинічний грабунок нашої прадідівської землі тисячкратно посилив уже існуючу в українців ненависть до москалів. Ті кількадесят тисяч зненавиджених московських зайдів у морі українського тубільного населення, раніш чи пізніш, мали втратити і даровану землю і свої голови. Це добре розумів московський уряд, і тому почав енергійно заселювати наш степ москвинами, німцями, сербами, не жалуючи на те коштів. Так, напр., в 1753 році уряд привіз з Московщини 40.000 москалів і оселив їх над Дністром. У 1781 році привіз ще 50.000. Потім привозив ще й ще. В 1754 році привіз кількадесят тисяч сербів і

⁴) «Киевская Старина», ч. 4, 1885.

⁵) В. Мякотін: «Очеркі соціальної історії України».

роздав їм 1,421.000 десятин української землі. В 1789 році привіз кілька-десять тисяч німців і дав по 65 десятин на кожну німецьку душу, себто жінкам і дітям також. У XIX-му стол. тих німців на українській землі було вже понад 100.000.

Щоб оселити тих зайдів на українських землях московський уряд давав 5.000 рублів на кожну родину⁶⁾. І в цей самий час московський уряд **забороняв українцям** з центральної перелюдненої України переселятися на південь, а щоб їх туди не допустити, поставив «заградительні атради», які ловили наших переселенців і завертали назад. Чужинців, себто й москвинів, що оселялися в нашому степу, московський уряд звільняв від податків на кілька років, аж поки вони не загосподаряться. Крім того, давав їм грошеві допомоги чи дешевий кредит. Українські ж поселенці, які правдами й неправдами якось оселилися у степу, мусіли платити подвійні податки з першого ж року, без огляду на те, чи загосподарилися чи ні. Звичайно, ніяких пільг, ніяких допомог московський уряд українцям не давав. Це робилося так цинічно відкрито, що цю політику помітив навіть сторонній чужинець⁷⁾. Цілком природно, українці обурювалися і збройні сутички із зайдами були тоді звичайним, щоденним явищем. Та на боці зайдів була сила московської імперії, а на боці українців... спогади про їхню колишню імперію. Ясна річ, вдячні зайди помагали московському урядові нищити українців. Як бачимо, московський теперішній пролетарський уряд точно наслідує своїх царів, привозячи на Україну своїх «40-тисячників», «10-титисячників» та їм подібних новітніх зайдів. Вимордувавши голодом у 1933 році нашу Кубань, уряд СРСР заселив її своїми кацапами.

Знищивши наше заможне козацтво, москвини почали завзято нищити наше заможне міщанство, наших промисловців, купців, ремісників; взагалі нищили економічно, культурно й політично наші міста.

Наші міста (і села) споконвіку, навіть ще перед добою Київської імперії, мали повну місцеву самоуправу. Ще за Ярослава Мудрого (1019-1054) Україна мала вже свій власний писаний кодекс законів «Руську Правду». В ній було зібране й упорядковане праукраїнське й українське звичаєве, неписане право, що його створив наш народ впродовж довгих тисячоліть. За тих часів освітою в Україні керували прислані з Царгороду греки: митрополити і єпископи. Вони привезли з собою грецькі церковні та світські закони і намагалися накинати їх нам. Але впорядники «Руської Правди» не взяли з грецького права нічого такого, що було б суперечне нашому звичаєвому праву. Напр., не взяли грецьких жорстоких кар на тіло, не взяли грецької смертної кари, не взяли упослідження жінок, не взяли грецького нехристиянського поводження з невілляниками та багато ще дечого іншого нелюдського. Наша «Руська Правда» справді була найдемократичнішою і найгуманнішою збіркою законів у цілому тоді культурному світі. А вона була твором української нації. Тоді в цілій Західній Європі закони були жорстокі й зовсім не демокра-

⁶⁾ Див. звіт «Переселенческой Комісії» з 1870 р.

⁷⁾ Див. J. Engel: "Geschichte der Ukraine."

тичні, а на землях, що пізніше стали Московщиною, взагалі не було жодних законів, бо тоді там не було не то що якогось державного життя, а навіть і самого московського народу. Там жили лише окремі дикі прамосковські племена, якими правила прислані Києвом наші воєводи.

В XVI стол. за доби Литовсько-Руської держави наші правники доповнили «Руську Правду» і це доповнене видання назвали «Литовським статутом». Пригадаймо, що в Литовсько-Руській державі державною мовою в адміністрації, в суді та школах була тодішня українська мова. Вже тоді Литовсько-Руська держава була конституційною монархією, зі своїм парламентом (сеймом), що зібрався перший раз у 1401 році. Найстарший парламент в Європі зібрався вперше десь у XIII стол. Отже наш парламент формально є найстарший в Європі по англійському, але фактично — старший за англійський, бо наше Віче було нічим іншим, як правдивим парламентом у повному правному значенні його назви. А наше Віче вже існувало задовго до Р.Х., ще тоді, коли прамосквини були цілковитими дикунами-людоджерами і не мали навіть племінної організації.

Разом з «Литовським статутом» наші правники кодифікували і наше старе звичаєве право про самоуправу міст. Тоді в Західній Європі міста також мали самоуправу, т. зв. «Магдебурзьке право». Кодифікуючи наше право, наші правники очевидно мали під рукою і текст «Магдебурзького права» і — аналогічно до своїх попередників за часів Ярослава Мудрого — не брали з нього того, що суперечило нашому. Отже і наша збірка законів про самоуправу міст є нашим власним твором. Але німці назвали (пізніше) й нашу збірку законів «Магдебурзьким правом», бо вона була в дечому подібна до нього. А звідси вже один крок до претенсії, що, мовляв, німці дали нам «Магдебурзьке право».

«Литовський статут» і «Магдебурзьке право» були демократичні, себто ґрунтувалися на справжній самоуправі, а це було діаметрально протилежне московському безправ'ю і заперечувало в корені централізм московської держави. Та ще довгий час по нашій Переяславській поразці 1654 р. москвини не мали сили уневажнити «Литовський статут» і «Магдебурзьке право» в Україні. Вони лише помалу, ступнево, мірою скріплення своєї влади в Україні — щораз більше їх порушували. Тому формально відібрали від наших міст «Магдебурзьке право» аж у 1835 році, а «Литовський статут» уневажнили аж у 1842 році.

Наші міста довго боролися за свої споконвічні права, звичайно намарно. Та в 1802 році московський уряд, наляканий подіями в Європі (доба Наполеона) і затривожений можливістю війни, повернув Києву «Магдебурзьке право». Врадуваний Київ поставив пам'ятник із написом: «В пам'ять відновлення Магдебурзького права в Києві». Та радувалися кияни недовго. Як тільки небезпека минула (по наполеонівській війні) москвини знищили в 1814 році цей напис на пам'ятнику в Києві, а на його місце написали: «В пам'ять хрищення Руси». Не то що самого права на самоуправу бояться москвини, а й пригадки про нього. І слушно, бо ж самоуправа в московській імперії (дворянській чи пролетарській) означає розвал тої імперії.

Наше міщанство складалося — як і всюди в Європі — з ремісників, купців і промисловців. Як і всюди в Європі, наші ремісники були організовані в цехи, себто — в професійні союзи (цехів ніколи не було в Московщині). Лише член цеху мав право виробляти та продавати свої вироби, а до цеху приймали після довгого професійного вишколу та важкого фахового іспиту. Цим забезпечувалася висока якість українських виробів і тому була добра на них ціна. Напр., у Чехії в XIV стол. найкращі залізні колодки називалися «руськими». У Франції називали «руським», себто — за сучасною термінологією — українським, шовк найліпшого ґатунку, а «руським золотом» називали все, чому не можна було скласти ціни⁸).

Українські вироби мали в Європі дуже великий попит, і тому наші ремісники та купці добре заробляли, були заможні й культурні. У виробі порцеляни наші майстри мали тисячолітній досвід, бож одідичили ту вмільсть ще від трипільців. Так само мали тисячолітній досвід і у виробі золотої, срібної, емальованої поліхромії біжутерії, бож одідичили й цю вмільсть від своїх предків-сарматів. Українські архітекти, малярі та майстри ще за часів Київської імперії були одні з найліпших в Європі, доказом чого є їхні будови в Україні й поза Україною.

Кількома указами Петро I і Катерина II та їх наступники знищили цілком українські цехи, закрили українські фабрики, а майстрів силою вивезли до Московщини та примусили їх там навчати москвинів. (Саме тоді відкрили в Москві першу в усій Московщині професійну школу). Мистецьку академію в Харкові закрили, а професорів вивезли силою до Петербурзької академії.

Знищили москвини українське селянство, міщанство, заможне козацтво. Осталася ще українська шляхта, якій москвини лишили лише два шляхи до вибору: або піти на службу московській імперії, або втратити маєтки, а часом і життя.

Ми вже згадували, що по Полтавській катастрофі врятував своє життя (і маєтки) лише найгірший елемент нашої шляхти. Всіх тих, яких москвини підозрівали в вільнодумстві, в українському патріотизмі, в здібності боротися — москвини нещадно винищили (точнісінько так, як тепер в УССР). Тому нічого дивного, що наша тодішня шляхта вибрала перший шлях — служити москвинам (до речі, на цей самий шлях стала наша еліта і в 1917 році, хоч з інших мотивів). Проте й це їм не помогло. З 200.000 нашої шляхти московський уряд визнав шляхтичами (дворянами) лише 750 осіб (за М. Слабченком). Решту обернув у козаків, а згодом багату тих козаків обернув у кріпаків. Тут треба пригадати, що право володіти землею в московській імперії мали лише дворяни (згодом, почасти, духовенство й торгівці). Нашим козакам москвини визнали право володіти землею, але селяни не мали цього права аж до 1861 року.

Щоправда, чимало було й таких українців, які пішли служити москвинам не з користолюбних мотивів, а з ідейних (знову аналогія до 1917 р.). Так, напр., почуття християнського обов'язку гнало сотки наших монахів

⁸) Н. Полонська: «Київська держава і Захід».

і десятки наших учених теологів до Московщини навертати диких москвинів на християнство, поширювати його там і закріплювати. Яку величезну християнсько-культурну працю вони зробили в Московщині, видно з того факту, що навіть у XVIII стол. всі єпископські катедри в Московщині були обсажені українцями, які енергійно закладали там школи та організували церковне життя. Так, напр., заснували духовні семінарії (школи для готування священників): єпископ Гаврило Бужинський — у Рязані (1726), єпископ Гедеон Вишневський — у Смоленську (1727), єп. Герман Концевич — в Архангельську (1727), єп. Інокентій Кульчицький — в Іркутську (1727), архiep. Іларіон Богалевський — в Казані (1733), єп. Варлаам Ліницький — у Пскові (1731), єп. Лаврентій Горка — у Вятці (1733); єп. Г. Концевич був ректором Московської академії в 1728 році, а в 1734 р. ректором був єп. Степан Калиновський. Професорами академії (Духовної) були: Веніамин Григорович, С. Словацький, І. Неронович та інші українці.

Ще й інше почуття гнало українців на московську службу — гін до творчості. Як ми сказали, москвини брутальним насильством відобрали українцям можливості творити для України. Справжній, себто з ласки Божої поет, мистець, письменник, науковець, громадський діяч має у собі — Богом йому дане — невгасне, непереможне хотіння творити. Вони не можуть жити без творчості. Отже такі українці стали перед вибором: або не творити, себто духово вмерти, або творити для москвинів. Лише такі генії як Шевченко мали надлюдську силу (караюсь, а не каюсь) ломити московські мури і виходити на українську ниву. Звичайні ж люди творили для москвинів. Дехто з них не витримував цього душевного гвалтування, заломлювався і кінчив трагічно своє життя. Так загинули в розквіті своїх творчих сил, напр., М. Гоголь (1809-1852), наш музичний геній М. Березовський (1745-1777), другий музичний геній А. Ведель (1767-1808), славний різьбар К. Клименко (1816-1849) та інші. Вільність же не заломлювалася і осягала високих становищ чи великої слави, як, напр., канцлер імперії князь О. Безбородько, міністер граф П. Завадовський, міністер кн. В. Кучубей, граф О. Розумовський, міністер Д. Трощинський, міністер П. Ягужинський, міністер Терещенко, славний на всю Європу портретист Д. Левицький, не менш славні малярі В. Боровиковський, К. Головачевський, А. Лосенко, І. Рєпін, І. Айвазовський, І. Крамський; різьбари — М. Козловський, І. Мартос, П. Забіло та інші. Щоб записати імена лише визначніших науковців, державних адміністраторів, суспільних діячів, письменників, малярів, різьбарів, музик, архітектів, інженерів, професорів, генералів і єпископів, українців з походження — творців «руської» культури і «російської» імперії — треба кілька грубих томів. Їх імена й діла знайдете в кожній великій енциклопедії.

Так москвини осягнули свою мету — запрягли українців до свого воза.

Згадаймо ще про нищення москвинами наших історичних пам'яток. Не буде перебільшенням сказати, що те велике багатство історичних пам'яток, що його ми ще маємо (переважно в московських музеях), є лише мікроскопічною частинкою тої кількості (і якості), що загинула

безповоротно. А найбільше знищив їх «народ-богоносець», «великий, ведущий, старший брат» з півночі. Нищив він наші історичні пам'ятки впродовж усієї нашої історії — від Андрія Боголюбського, який зруйнував і спалив Київ, пограбувавши київські церкви, через Петра I-го, який перетоплював наші, незрівняної мистецької краси церковні дзвони на гармати, через А. Довгорукого, який зрівняв з землею прекрасні мармурові храми в Криму, через московських академіків, які свідомо руйнували наші старезні храми своїми «направами», аж до нинішньої московської «демократії» включно. Всі навали азійських орд, всі нищення татарами, поляками і тисячолітній зуб часу — не доконали й одної десятої того, що доконали москвини в Україні, знищуючи наші мистецькі скарби.

Ось що пише найбільший знавець нашого мистецтва проф. Вол. Січинський: «Реальні свідки української державности Гетьманської доби — бароккові будинки були для українців символами державної незалежності, і тому були сіллю в очах москвинів. При кожній нагоді москвини розбирали їх, руйнували до основ, або перебудовували на московський стиль. І завжди намагалися стерти з пам'яті людей їх походження, систематично нищили герби фундаторів, матеріальні та епіграфічні згадки, присвячення меценатів та фундаторів, особливо коли ними були історичні особи з козацької старшини. Москвини найбільше ненавиділи ім'я гетьмана Івана Мазепи. Нищили систематично і свідомо, дбаючи, щоб не залишилось навіть малюнків чи писаних свідоцтв»⁹⁾.

Українці навіть у XV стол. вважали варварством нищити старі мистецькі будови, і тому, коли направляли чи перебудовували, то завжди намагалися відновити старий стиль, врятувати старі оздобы. Напр., князь Семен Олелькович в 1470 році відбудував у первісному стилі соборну церкву Лаври, що її зруйнував був московський (суздальський) князь А. Боголюбський.

Таку пошану до старовинних пам'яток бачимо в усіх європейців. У Західній Європі можна бачити багато старовинних руїн. Чимало з них — це мізерні рештки основ, купа каміння без ніякої мистецької вартости. Але кожна з тих руїн огорожена огорожею з написом на бронзовій табличці, що пояснює історію тої руїни. Часом такі мізерні руїни перешкоджають у плянуванні вулиці, але європейці збачували вулиці, щоб не пошкодити тих руїн. Більшість з них налічує менш як 1.000 років, а переважно — по кількасот років.

В Україні ми мали не сотки, а тисячі старовинних руїн; мали кілька-десять із далеких праісторичних часів, з-перед соток років перед Р.Х. Від усього того не лишилося майже нічого. Було їх ще багато перед Переяславською поразкою 1654 року, а по ній москвини з запеклою ненавистю їх нищили. Про нищення москвинами наших архітектурних пам'яток у Криму — ми говорили. Тут згадаємо з тисячів прикладів лише кілька для ілюстрації.

Петро I-ий листом з 5. XI. 1708 р. наказав: «Батурін в знак ізменнікам і другім на приклад зжечь весь»¹⁰⁾. Тоді в Багурині знищено чудові

⁹⁾ Проф. В. Січинський: «Історія українського мистецтва».

¹⁰⁾ «Пісьма і бумагі Пьотра Вел.».

гетьманські палати, що робили імпозантне враження й на чужинців, разом з мистецькими збірками гетьмана І. Мазепи та з великою книгозбіркою, безмірної історичної вартості.

Гетьман Кирило Розумовський був відбудував Батурина, але на другий же рік по його смерті москвини поспішили зруйнувати все, що він відбудував. Та руїни гетьманського палацу все ж стояли аж до 1923 року. В 1923 році вірні продовжувачі царських традицій — московські «демократи» — без ніякої потреби запалили ті руїни, донищили їх до основ, і вирубали чудовий парк, що його насадив гетьман К. Розумовський. Єдина мета цього варварства — знищити сліди по гетьманах.

В 1709 році москвини обернули на військовий склад напівзруйновану, але ще в доброму стані, Трисвятительську церкву св. Василя в Києві, а трохи пізніше заходилися цілком її зруйнувати. Остаточно зруйновано її в 1934 році, спаливши чудової краси іконостас.

В 1783 році москвини засипали землею нашу славу історичну пам'ятку з XI стол. — «Золоті ворота».

В 1846 році вони зрівняли з землею руїни церкви св. Орини з 1037 року в Києві, не звертаючи уваги на протести киян, які своїм коштом поставили були огорожу навколо цієї нашої історичної святині.

В 1876 році москвини знищили історичну браму Станіслава Августа в Каменецькому замку.

В 1906 році знищили руїни церкви з VI стол. в Херсонесі. В 1915 році зрівняли з землею руїни Зарубського монастиря гетьманської доби. Такий перелік можна продовжувати в безконечність.

За московських царів не існувала така «демократична» залізна за-слона між Московщиною і вільним світом, як тепер. До московської імперії приїздило, і виїздило, чимало чужинців. Тому царський уряд не наважувався відкрито нищити наші старовинні церкви. Але він не міг також і терпіти цих живих свідків нашої славної минувшини. Тому москвини (не лише уряд) винайшли дуже добрий спосіб нищити їх непомітно.

Кожна будова потребує час від часу направи, іноді навіть перебудови. Це і використали москвини. Вони радо «перебудовували» наші церкви, себто цілком розбирали на матеріал, а на місце зруйнованої будували церкву в московському стилі. Це давало їм добру нагоду нищити навмисне всі написи, імена фундаторів, будівничих та всі мистецькі окраси. Коли ж треба було частинно направити, то, прикриваючись на-правою, навмисне руйнували геть усю частину, а на її місце добудовували частину в московському стилі, недбаючи зовсім про якусь гармонію з цілістю. Так спотворили вони чимало наших церков. З протестів україн-ців, звичайно, глузували. І робили це не «дурні» міністри, які не розу-мілися на мистецтві, на вартостях мистецьких творів, навпаки — руйну-вали ті, хто розумівся на мистецьких вартостях. Петербурзька академія мистецтв у своїм листі радила урядові «не увлекатся южно-русской ста-риной»¹¹⁾. Це — в замаскованій формі — порада московських мистців нищити наше мистецтво. В 1801 році московський уряд заборонив буду-вати церкви в українському стилі (трибанні).

¹¹⁾ Лист Академії до міністра внутрішніх справ з 8. V. 1897 р.

В 1842 році українці заходилися відбудовувати нашу найстаршу, ще з Х стол., Десятинну церкву в Києві, збудовану ще св. Володимиром Великим. Український архітект — великий знавець нашої старовинної архітектури — А. Меленський зробив проєкт, який максимально наближався до первісного вигляду й стилю. Московський уряд відкинув проєкт А. Меленського, а Петербурзька академія мистецтв прислала свого архітекта — москвина В. Стасова, який з доручення Академії розібрав геть старі залишки Десятинної церкви, пониживши всі безмірної наукової вартости фрески та написи, а на тому місці побудував незграбну церкву в московському стилі.

Так москвини «перебудовували» наші церкви: 1863 року в Переяславі (збудована 1090 р.), в Хоролі на Полтавщині Успенський Собор та церкву св. Воскресіння; 1891 року Успенську церкву біля Володимира; 1896 року — катедру у Володимирі Волинському.

В 1901 році москвини «перебудовували» головний портал Успенської церкви Києво-Печерської Лаври. Цю нагоду використали дійсно помосковськи. Перебудовували портал, але повикидали зсередини церкви всі чудові мистецькі, ліплені, орнаменти, бо вони «адін іс саміх рєскіх і нежелательних следов латінскава вліянія». Тоді вони знищили безцінної мистецької вартости бароковий іконостас, затерли розпис церкви, знищили портрети фундаторів: наших князів, гетьманів, архимандритів, а між ними й портрети гетьманів Б. Хмельницького та І. Мазепи. А мали ж «перебудувати» лише портал (вхід).

В 1908 році таким самим способом москвини «перебудовували» церкви з ХІ стол. в Овручі та Острі на Волині. Те саме зробили з будинком Київської Могиллянської академії та з багатьма іншими. Нівечили цілком свідомо, пляново спотворювали, нищили. І робили це московські мистецтвознавці. Отже, мета аж надто ясна.

По 1820 році проєкти всіх церков в Україні робили москвини в Петербурзі. Робили оті самі академіки, що радили урядові нищити українське мистецтво. Ясна річ, ті проєкти москвини робили всі на один копил — московський-«казьонний».

Московська «демократія», відгородившись від усього світу залізобетонним муром, плюнувши на всі «буржуазні забобони», вже не «стеснялася» (не соромилася), а нищила наші історичні пам'ятки не прикриваючись «перебудовами», і далеко основніше за своїх буржуазних попередників

В 1934 році москвини знищили Золотоверхий Михайлівський монастир. Його головна церква св. Михаїла була архітвором світового мистецтва Київської та Гетьманської діб (гетьман І. Мазепа відбудував її в 1705 році). На тому місці москвини побудували «Совнарком». Тоді ж знищили вони й другу фундацію І. Мазепи — собор св. Миколи, хоч він стояв збоку від головних вулиць і нічому не перешкоджав. Третю фундацію І. Мазепи — Братську церкву в Києві москвини знищили в 1937 році. А в ній була сила-силенна багатючих історичних наших пам'яток; в ній був похований гетьман Петро Сагайдачний, а біля неї багато наших визначних історичних осіб.

Михайлівський храм Видубицького монастиря, що був присвячений патронові Києва архангелові Михаїлові (лицар Михайлик), побудований

ще за Київської імперської доби і відбудований І. Мазепою — обдерли до голих стін з усіх прикрас, ікон і написів та обернули на склад. Те саме зробили і з другою церквою Видубицького монастиря, церквою св. Юрія. А Видубицький монастир існував 850 років.

В 1934 році москвини зруйнували в Києві ще кілька наших історичних церков, як, напр., Трисвятительську з XII стол. І це лише за один 1934 рік. у 1935 році вони цілком зруйнували собори в Одесі та Кам'янці і Вознесенську церкву Флоровського монастиря.

Як бачимо, московська «демократія» ненавиділа нашого гетьмана І. Мазепу ще більше, ніж московська буржуазія, яка нищила його портрети, герби, написи та інші сліди. «Демократія» нищила і його будови до основ. (Відомості подані за В. Січинським: «Історія українського мистецтва»).

Війна в 1941 році дала москвинам величезну нагоду понищити рештки наших історичних скарбів, перекладаючи своє варварство на німців. Та й німці не менш за москвинів бажали собі того самого. Тож нищили й грабували наші скарби обидва наїзники. Перед відступом з Києва москвини підминували всі більші будови в Києві, в тому числі й головну церкву Печерської Лаври (збудована 1073 року). Коли німці зайняли Київ, то пограбували з неї все, що могли вивезти до своїх музеїв. За тиждень вибухла міна і від церкви лишилися одна стіна. Також була підмінована і сама св. Софія; на щастя, українці вчасно знайшли міну і тим врятували від руїни нашу національну гордість і святиню.

Та й якже не нищити! Все українське вже спотворено, сплюгавлено, залякано, а тут стоїть пишна, горда своєю величчю, божественної краси тисячолітня св. Софія. Стоїть і мовчазною мовою пригадує українцям славне, вільне, велике минуле. Пригадує, і вказуючи на безбожний музей у її мурах, на московські там канцелярії, ясно, аж надто ясно — говорить українцям ким і за що вони закуті. І цю голосно-мовчазну її мову українці розуміють.

Недавно «Московська правда» вдарила була на сполох, бо — як вона повідомляла — 200.000 прочан відвідало св. Софію в 1955 році. Прочан, які молилися, а не туристів, що цікавилися безбожницьким там музеєм. І то прочан з усіх земель України, навіть з далекого Закарпаття та Сибіру. Москвини занюхали небезпеку для них і вимагали закрити св. Софію для прочан. «Закрити» в перекладі з московської мови — означає знищити, точніше донищити, бо ще в 1930 році москвини пограбували всі безмірної вартости мистецькі речі св. Софії; зруйнували іконостас, перед красою якого німіли чужинці. Тоді то проф. Д. Щербаківський не міг витримати цієї жахливої трагедії і з розпачу кинувся в Дніпро і втопився. Проф. М. Макаренко та інших українців, які протестували проти цього московського варварства, москвини ув'язнили і знищили.

Отже, бачимо, що руйнували наші церкви не лише московські безбожники-комуністи, а теж і московські релігійні монархісти. Вже це одне вказує на причини і мету руйнування. Московські мистецтвознавці розумілись на мистецтві, але вони радили своєму урядові — з невинній формі «не увлечатся» — нищити українське мистецтво. В 1934 році

москвини були заборонили фотографувати ті наші церкви, що мали бути зруйновані, а тих, хто таємно фотографував, жорстоко карали, фотографії відбирали й палили. Чи треба більшого доказу про мету руйнування наших скарбів?

Москвини грабували не лише наші церковні речі, а теж і музейні, які не мають нічого спільного з релігією. Московський уряд (уряд СРСР) дуже потребував золота або чужої валюти для оплати закордонної машинерії. Він добре знав, що за будь-які історичні, археологічні й мистецькі пам'ятки європейські чи американські музеї, або колекціонери, дадуть удесятеро більше золотих доларів, як ті речі важать. Однак, вони все ж перетопили наші золоті історичні предмети і продали вже перетопленими, діставши за них удесятеро менше грошей, ніж могли дістати за неперетоплені. А своїх московських історичних предметів москвини не то що не перетоплювали, але й цілком не продавали.

Як ставиться московський пролетаріят до пам'яток по своїх «проклятих угнетателей» — царів, видно з такого випадку: Один американський турист, оглядаючи історичні речі, зібрані в Кремлі, жартом поклав царську корону собі на голову. Москвини негайно арештували його і викинули за межі СРСР за «образу національних почувань московського народу», як пояснив «інтернаціоналістичний» уряд СРСР американському амбасадорові. За образу московських національних почувань московський соціалістичний уряд карає. Московські соціалісти похваляють московський націоналізм. (Порівняйте ставлення українських соціалістів до українського націоналізму!).

Той самий соціалістичний і атеїстичний московський уряд гострою нотою до Польщі запротестував проти руйнування поляками московського собору в Варшаві, що його побудував був царський уряд навмисне в центрі Варшави, як символ московської влади. А цей же самий уряд безщадно руйнує українські собори на українській землі. Проти нищення одної московської церкви він протестує, і в той же самий час сам руйнує десятки українських церков. У той же самий час, коли руйнував українські церкви в Києві, дав пів мільйона рублів на напругу церкви св. Василя Блаженного в Москві.

Хіба сліпий, глухий і безпросвітно дурний не розуміє причин і мети нищення наших історичних пам'яток, наших храмів усіма москалями: релігійними й атеїстичними, буржуазними й пролетарськими.

А особливо з запеклою ненавистю нищать москвини пам'ятки по нашій гетьманській добі. Якби ні! Київську імперську добу, хоч і не певно, вдалося їм украсти. А Гетьманську добу ніяк не вкрадеш. А крім того, самий стиль нашого козацького барокка унаочнює рух, силу, боротьбу. Пригадує і кличе українців до боротьби. Отже — треба знищити всі сліди Гетьманської доби.

Українську культуру й економіку та й самих українців нищили всіма можливими й неможливими способами, при кожній нагоді й без нагоди **всі москвини**: царі, патріархи, єпископи, священники, міністри, губернатори, аристократи, буржуї, монархісти, ліберали, народники, демократи, соціалісти, інтелігенти, пролетарі, солдати, конвоїри, вартові, злодії і

навіть в'язні. Всі, і кожний як хто міг. Вся московська нація. За пару сот літ того нищення ані один-сдиний москвин не запротестував, отже всі солідаризувалися, схвалюючи те нищення.

Наші яничари і фелаги із шкури лізуть, щоб намовити нас забути московське нищення України, або бодай простити москвинам. Апелюють до нашої культурности, до нашого християнізму. Намагаються переконати нас, що »добрячий« московський нарід у своїй наївній простоті »не розумів« того, що робить. Намагаються переконати нас, що московський нарід не гірший за інші народи, але оті кляті його провідники намовляли його та гнали силою нищити, вбивати, грабувати і знущатися над іншими народами. А таких поганих провідників, мовляв, більше не буде, і ми українці, як культурний народ і християни, повинні простити, забути про помсту. Нова ж Московщина буде як ягнятко!

Так! Ми, українці, культурний народ і глибокі християни. І власне тому нашим святим обов'язком є подбати, щоб діти, внуки і правнуки не лише наші, а теж і всіх народів могли лишитися культурними і християнами. А на це є лише один спосіб — знищити потвор. Московщина мусить бути знищена!

(Скорочений розділ із праці П. Штепи: »Українець а Москвин«.)

Богдан БОРА

НЕЗРЯЧІ

Здавалося б, така пряма дорога,
Здавалося б, така ясна мета,
Так ні, — за Маркса продано Христа,
А богоборця вибрано на бога.

Так нині, вчора, так було віками.
Самі впихають голови в петлю,
Ще й смертоносцям верещать »люблю!«
І падають покосами, рядами...

А ті, що йдуть за ними, мов осліпли,
Немов безвольні жертви давуна.
Скажіть, коли їх ум осяє світло,

Заб'ється серце кров'ю Богуна?
Хто зачаклує, щоб повік не квітло
Насіння Кочубеїв і Махна?

Євген АЛЕТІЯНО-ПОПІВСЬКИЙ

»ШАПКА МОНОМАХА« — ФАЛЬСИФІКАТ МОСКВИ

Деякі московські історики з офіційної точки погляду відстоюють думку, що «шапка», якою користувалися московські царі, включно до Петра I-го, — є київського походження, великокняжого, «первопрестольного». Вони називають її «шапкою Мономаха», мовляв, це була «шапка», яку подарував один з візантійських імператорів великому київському князеві Володимирові Мономахові, а перейшла вона до нього у спадковості від його діда по матері Константина Мономаха, візантійського імператора. Одержав цей подарунок Володимир Мономах від іншого візантійського імператора ніби на знак приязні.

Другий варіант говорить, що ця «шапка» була подарована Володимирові Великому візантійськими імператорами Василем і Константином, з сестрою яких був одружений Володимир Великий, за те, що він запровадив християнство в Київській державі.

Розгляньмо тепер наскільки правдиві ці легенди про «шапку Мономаха».

Один з дослідників-археологів, проф. Кондаков, у своїй праці про старі клади¹⁾ пише так: «Мономахів вінець (?) був зроблений не в Константинополі, а в Малій Азії, чи на Кавказі або в Херсоні, там де візантійське мистецтво стискалося з розвинутим арабським орнаментом...» А далі він визнає, що «шапка Мономаха» не є імператорською стемою²⁾, ні королівською короною. Він уважає, що вона могла бути цісарським шоломом або почесним золотим шишаком³⁾ кесаря, себто — цісаря.

Але не була вона й властивим шоломом чи шишаком, про що доводять її прикраси. Вона подібна на східній шишак, особливо якщо в ній початково не було хутового обідка (пасочка), а замість нього був обідок, прикрашений сканю⁴⁾, що з невідомої причини був швидко усунений. Верхній, зіркового вигляду, отвір «шапки Мономаха» прикривався восьмикінцевим конусом, поверх якого була кулька, а на ній, подібна до лелії, чашечка з пером, чи замість кульки була жемчужина або якийсь інший дорогоцінний камінь. Потім у XV-му чи XVI-му стол. з цього шолома зроблено царську корону, додавши до нього хрест.

1) «Археологические известия і записки», ч. 5-6, 1897, стор. 163-165.

2) Так називали візантійську імператорську корону.

3) Шишак — старовинний бойовий шолом з прикрасою у вигляді звуженої вгорі рурки з шишкою на кінці або конячим хвостом чи пір'ям. Інколи міг бути гребінь. Збоків додавалися ще навушники, спереду — дашок і наносник, а ззаду — кульчуга (кільчаста сітка).

4) Скань — вид роботи чи прикраси. Походить від староруського (староукраїнського) — скать, скати (мережати, сплітати). Те саме що й філігран з латинського (див. далі).

Проф. Кондаков далі каже, що взагалі візантійські імператори роздавали перебрані від сходу головні убори-шишаки; їх поліпшували у візантійських майстернях, а потім давали у вигляді подарунків і регалій⁵⁾ володарям сусідніх держав та країн.

Інший учений — проф. Анучин, що надрукував свою працю в тих же самих «Ахреологических известиях...», що й проф. Кондаков, заперечує твердження проф. Кондакова, висуваючи такі аргументи:

1) Якщо «шапка Мономаха» була цісарським шоломом чи шишаком, то чому вона ніколи так не називалася і чому нема ніяких слів додаткового золотого обідка.

2) Чому Візантія, перебравши, припустимо, форму східних головних уборів, не продукувала їх у себе, а замовляла в Малій Азії чи на Кавказі.

3) Якщо «шапка Мономаха» схожа на вироби кавказькі, іранські чи золотоординські, то чому вона не може бути більш пізнього східного походження.

4) Якщо вона є пам'яткою з XII-го стол., то чому про неї нема згадки з Київської Руси, а лише в пізніших часів — з Московії.

Ще інший учений — проф. Філімонов, у своїй праці «О времени и происхождении знаменитой шапки Мономаха»⁶⁾ пише, що «шапка Мономаха» не має в собі ознак візантійського походження, а є походження арабського з XIV-го стол. Він каже, що коли порівняти арабські орнаменти виробів того часу, то стиль тотожний з філігримною роботою на «шапці Мономаха».

Далі проф. Філімонов каже, що ця шапка була зроблена в Каїрі в XIV-му стол. 1317 року єгипетський султан Ель-Мелюк Ен-Насір-Ібн-Калаун прислав її своєму родичеві, ханові Золотої орди, Узбеку, а цей подарував її московському князеві Іванові Калиті, своєму данникові (васалові). Проф. Філімонов зазначає, що малюнок квітки лотосу, яка є головною прикрасою «шапки», такий самий, як і квітка лотосу, яка прикрашає мідний стіл із срібним мереживом (орнаментом) султана Єгипту Калауна в арабському музеї в Каїрі. Сама «шапка» появилась в Москві за часів Івана Калити під назвою «золотої», і з такою ж назвою передана в заповіті першому в роді без вказівок про її походження. Щойно за царювання Івана Грозного, під час його коронування, вона фігурує як «шапка Мономаха».

Фактом є, що згідно з описом німецького мандрівника Герберштейна «золота шапка» тотожна з теперішньою «шапкою Мономаха». Тут археологія йде рука-в-руку з історією і виводить арабське походження «шапки Мономаха».

З наведених вище міркувань московських учених та істориків, — які, без сумніву, в душі були московськими патріотами та ще й великодержавниками-імперіялістами, але на підставі наукових дослідів-порівнянь не могли обминати об'єктивної правди, — бачимо, що названа москви-

5) Регалії (латинського походження) — особливі ознаки царської чи королівської влади: корона, скіпетр (жезло монарха) тощо.

6) Издании «Общества изучения истории и древностей российских».

нами «шапка Мономаха» ніколи не належала великому князеві Володимирові Мономахові.

Т. зв. «шапка Мономаха» тепер знаходиться в музеї «Оружейная Государственная Палата Московського Кремля», вже як реліквія історичного минулого, а не як регалія московського царського двору, як символ самодержавства. Значення коронаційного вінця вона втратила ще в 1842 році, коли була замінена імператорською короною.

Розглядаючи таблицю головних коронаційних уборів європейських монархів-християн за Середніх віків, до яких москалі прив'язують появу «шапки Мономаха», бачимо, що вона не має найменшої подібності з коронами, вінцями та стемами європейських християнських володарів того часу, починаючи від Візантії і Балкану аж до Атлантики. Своїм виглядом вона лише нагадує азійський «ковпак» кочовика. Отже безумовно є виробу азійського чи африканського, а не європейського. Таким чином «шапка Мономаха» має східне походження, а не грецьке. Вона золота, філігринована⁷⁾, гострокінцева, східного (азійського) виробу XIV-го стол.

Слід ще раз підкреслити, що «шапка Мономаха» своїм первісним виглядом нічим не була подібна на європейську корону чи візантійську стему. Це був «ковпак» кочовика, з якого пізніше відкинута його бойові частини, оздоблено його соболячим хутром та увінчано хрестом. Це була та «золота шапка» московського великого князя, що її бачив та описав мандрівник-німець Герберштейн. Греки таких «шапок» не робили, не мали, тож не могли дарувати ні Володимирові Великому, ні Володимирові Мономахові.

Далі треба мати на увазі теж і два варіанти походження та значення слова «Мономах» при імені великого київського князя Володимира Мономаха⁸⁾.

Можливо, що воно дійсно перейшло до великого князя Володимира Мономаха у спадковості від діда по матері візантійського імператора Константина Мономаха, який нібито одержав цю назву за «єдиноборський подвиг» за своїх молодих літ. Так свідчать про це деякі грецькі джерела. Але є і друге пояснення, а саме, що сам князь Володимир Мономах теж мав відважну перемогу в «єдиноборстві» ще за своїх молодих літ, за що його й прозвали «Мономахом»; про це є згадка в деяких старовинних матеріялах, джерелах до історії. Це друге пояснення можливе й навіть більш вірогідне, якщо взяти до уваги характер Володимира як войовника.

Найстаріший з московських істориків В. Татицев (XVII стол.) у своїй «Истории России с самых древних времен» (кн.2 стор. 221-222) оповідає, що царгородські посли привезли великому київському князеві Володимирові Мономахові багаті подарунки від візантійського цісаря; є це дещо

7) Філігран — походить від латинських двох слів: філім — нитка та гранин — зерно, себто нитка зерна. Це мистецька, ювілірна прикраса, техніка якої полягає в тому, що з тонкого золотого, срібного чи мідного дроту, як одного так і скрученого з двох чи трьох ниток, найчастіше сплосчених, виконується ажурні (мережані) чи напляті на металевий фон прикраси.

8) Мономах — слово грецького походження й означає «єдиноборець».

зміненій варіант легенди про одержання Володимиром Мономахом із Візантії вінця і барм, що ними пізніше вінчалися на царство московські царі. Легенда ця звичайно говорила, що ці дари були прислані в Київ візантійським цісарем Константином Мономахом. Але ще «Синописис» звернув увагу на те, що Константин Мономах не міг прислати таких дарів Володимирові Мономахові, який у день смерті Константина Мономаха мав лише два роки. Щоб уникнути цієї нісенітничі, в «Синописисі» і в т. зв. «Густинським літописі» ім'я імператора Константина Мономаха замінено на ім'я імператора Олексія Комнина, що помер пізніше — в 1118 році.

В. Татіщев слідом за «Синописисом» та «Густинським літописом» міркує, що імператор Олексій Комнин скерував своїх послів у Київ ще до своєї смерті, а вони склали там (у Києві) мирний договір у 1119 році.

Академік Жданов у своїй праці «Слово о погібелі землі Руськой», що походить із XIII-го стол., вказує на анохронізм у цьому творі, а саме: Володимир Мономах, який помер у 1125 році, одержує дари від імператора Мануїла, що став імператором візантійським лише в 1125 році.

Памфлет московського походження з кінця XV-го стол. «Сказаніє о князях Владимирьстех» (Владимирсько-Суздальських) каже ось таке: «От своєї ж царської шиї снима животворящий крест, от самого животворящего древа, на нем же распятие Владики Христа, снимает же от своєї главы царский венец и поставляет его на блюде златие» та говорить через свого посла митрополита Неофіта: «приими від нас Боголюбивий і благовірний княже сие честное дарование иже отначата вечни лет твоего родства й поколения царській жребій на славу и честь, на венчаніє вольного самодержавного царства...», і далі: «...оттам и донине тем царственным венцом венчаются великіє князья Владимирстіє...»

Висловлені повище думки зовсім невластиві Україні-Русі XII-го століття. Вони є виразом прагнень московського самодержавства, його ідеології XV-го або XVI-го стол., коли Московщина вже хотіла стати «Третім Римом».

Наші висновки такі: Так чи інакше, але є фактом, що легенда про «шапку Мономаха» — це штучна московська вигадка. Вона виникла тоді, коли ідея «собирателя землі русской» князя московського Івана Калити переросла в ідею «Третього Риму», себто в ідею «вселенського» панування Москви, перебрання на себе «місії» погансько-античного Риму і Візантії. А зродилася ця ідея в Москві при кінці XV-го стол., коли інспірована деякими грецькими втікачами від турецької інвазії, що знайшли собі притулок на московському дворі, вона (ідея «Третього Риму») стала підсилена одруженням московського князя з нащадком останньої візантійської династії Зоєю-Софією Палелог, та знайшла потребу ще одного підсилення-обґрунтування.

Іван Грозний, щоб уподібнитись Візантії і створити «Третій Рим», приймає титул царя («цар» походить від слова «цезар»). В той же час для коронації на царство вживається «золота шапка» — ковпак азійського виробу, що був подарований татарським ханом, можливо Узбеком, своєму улюбленому данникові (васалові) Іванові Калиті. Тоді цю «шапку» пере-

роблено, усунено з неї всі бойові прикраси і доповнено її іншою оздобою — хрестом угорі, як ознакою коронаційного вінця.

Так азійський «ковпак» перетворився на європейську християнську корону, зберігши свою стару форму «ковпака».

В ті часи на царське замовлення створюється легенда про те, що ця «золота шапка»-ковпак походить від великого київського князя Володимира Мономаха. А поруч цього виникла й друга легенда про дарунок цієї «шапки» від братів візантійських імператорів своєму швагрові, великому князеві Володимирові Святому, за те, що він породичався з ними та офіційно охрестив Русь-Україну. Ці легенди взяли за своїх головних героїв великих князів київських — Володимира Святого та Володимира Мономаха, що були найбільш популярні серед наших стародавніх князів, а офіційльна московська легенда дала перевагу останньому, про якого ще були зовсім свіжі спогади.

Легенда ця (про «шапку Мономаха») з наказу найбільш самодержавного московського царя Івана IV була написана і виставлена на табличках для «врозумлення» і «запомнення» про спадковість корони від Візантії, себто ідеї, втіленої в «шапку Мономаха», яка насправді не має нічого спільного з Київською державою, як і не має нічого спільного з Київською державою сама Московщина, яка колись була тільки її колонією.

Цю фальшиву легенду про «шапку Мономаха», що її, слідом за москвинами культивують і деякі наші історики, ми повинні остаточно відкинути. Про це повинні пам'ятати і наші деякі мистці, які малюють образи Володимира Святого чи портрети Володимира Мономаха в т. зв. «шапці Мономаха». Фальшивість цієї легенди треба викривати, щоб вирвати ще й частину ґрунту з-під ніг московського імперіялізму. Історична правда говорить, що москвини не мають нічого спільного з нашою історією, що вони вели проти нас руйнацькі війни, використовували наші тяжкі часи, наше тодішнє послаблення, коли самі зросли в силу і стали нас підбивати.

Тож не повторюймо московських фальшивок, що крадуть чи спотворюють нашу історію і зміцнюють історію москвинів, їх спадщину, їх ідеологію. Навпаки — спростовуємо їх, щоб показати світові, а в першу чергу своїм людям, ту істину, що Москва і Україна мають між собою не ідеологічну чи історичну спільність, а прірву та різні, зовсім протилежні історичні шляхи минулого і сучасного.

МИХАЙЛО МУХИН

БІЛЬШЕ СВІТЛА!

(Продовження, 5)

В «Ілюстрованій історії України» Грушевського є дуже кепська, на- томість у ювілейнім драгоманівським числі київського двомісячника «Україна» (1926) є дуже яскрава відбитка групової фотографії членів Київської Старої Громади разом із Студентською Громадою, чи — як висловлюється Грушевський, — з т. зв. «цвинтарем». Ця знімка була зня- та незадовго перед остаточним виїздом Драгоманова за кордон, деє 1875 року. В центрі цієї світлини є дві постаті — **Нечуй-Левицький** і **Ко- ниський**. Вони сидять, оточені гуртом інших учених і письменників, що також розмістились на стільцях. Перед ними на підлозі сидять, а за ними стоять — студенти. На всіх обличчях можна відчитати вираз взаємного довір'я, товариської згоди і співпраці. На всіх, за винятком одного обличчя: біля вікна, осторонь від усієї групи, на зловіснім тлі тіні від гардини, стоїть самотний Михайло Петрович Драгоманов, і, як залюбки висловлюються кавказці — неначе всі тіні Арарата збіглися на його обличчі. Обличчя його — вперте й затяте, борода — Зевса-громовержця. Що дійсно може бути спільного між ним і хоч би цим націоналістом і «дурнем» Кониським та автором зухвалих речень про Радюка Нечуєм- Левицьким? Хай вони нині сидять у самім центрі, оточені загальним товариським і учнівським визнанням та любов'ю. Не довго їм тішитися ними! Я, Драгоманов, ось тут зловороже стою на самім краю, аж під вікном, я ще не визнаний за вождя, але я швидко покажу тим двом у центрі, що їх ще будуть зневажати, ненавидіти. Я доведу справу до цього! Не бійтеся! Я витривалий, впертий, я своє osiąгну скоріше чи пізніше!

VI. ОДУРМАНЕНІ Й ОДРАГОМАНЕНІ ПРОТИ ВОРОГІВ
НОВІТНЬОЇ БРЮХОВЕЧЧИНИ
(1883-1917 і далші роки)

У кількох попередніх розділах ми постаралися в'яснити становище, яке займали супроти драгоманівського модерного москвофільства найви- значніші українські сучасники Драгоманова. Було воно яскраво й недво- значно вороже ї в Антоновича, і в Кониського, і в Михальчука, і в Житець- кого, цих найвизначніших київських громадян, за якими безперечно йшла більшість тогочасних киян. Серед сучасних йому киян Драгоманов мав адораторів лише в особах поета й драматурга Старицького та компо- зитора Лисенка, які певно менше розбиралися в політичній ситуації і до того, мабуть, і вдачею були лагідніші, а тому й ішли легко за намовами Драгоманова проти «центру» Київської Старої Громади, що займав вороже становище до голошених Драгомановим москвофільських ідей. Так стояла справа за життя Драгоманова, принаймні у центрі України. Деє біля 1895 року обставини безперечно змінилися на ко- ристь драгоманівських «чудацьких думок».

Остаточний розрив між киянами та Драгомановим стався всередині 80-их років XIX стол. Кияни стали на ґрунт «неполітичної культурної праці», Драгоманов — на ґрунті політичної співпраці з москалями: поступовими, ліберальними, соціалістичними, конституціоналістами, демократами і т. п. Показово, що такий визначний і компетентний сучасник і свідок того розриву, яким був, без сумніву, Іван Франко, в оцінці цієї події цілковито стає на бік киян проти Драгоманова. У своїй праці «З останніх десятиліть XIX віку»¹⁾ Франко пише буквально так:

«... Цей розрив був зовсім природний: це було банкрутство «общерусизму на українським ґрунті», і Драгоманов, що почував себе в першій лінії росіянином, а тільки в другій — українцем, перший упав його жертвою».

Так само додатно оцінює Франко й боронить «неполітичну культурну працю», яку по перемозі реакції над революцією всередині 80-их років проголосила Київська Стара Громада:

«Проклямовано т. зв. «неполітичну культурну працю», українська етнографія, історія й археологія стали пожаданим захистом для людей, що вперед сягали дуже глибоко в живу дійсність. Певна річ, з погляду загальноросійського лібералізму це була велика шкода й Драгоманов мав рацію, гостро критикуючи цей упадок політичного духу. Але історик судитиме про нього інакше; він буде бачити в тій добі політичної реакції пору тихого сіяння й повільного росту нового українства, пору отверезіння українців від шуму загальноросійських широких фраз і повороту, так би сказати, під рідну стріху... В тих роках ішла дуже жива й плідна праця коло самих фундаментів нового українського руху, який мусів вирости з часом»²⁾.

На превеликий жаль, треба констатувати, що «новий український рух», про який писав Франко, що він мав вирости в наслідок «повороту під рідну стріху», вдійсності тоді, себто на переломі XIX-го і XX-го століть, не виріс, а вирости покручі й потвори драгоманівщини — всі оті ігноранти й обскуранти з ґрунтовно спантеличених «єдиним революційно-демократичним фронтом» з москалями псевдоукраїнських есдеків (соціал-демократів) і ердеків (радикал-демократів), і нарешті, в 1917 році, під гаслом «краще пізно аніж ніколи» — есерів (соціалістів-революціонерів) — духових прихвостнів та імітаторів відповідних політичних фракцій на Московщині. «Новий український рух», що про нього так давно писав Франко, народжується з великими труднощами аж тепер, коли нарешті починають зникати драгоманівські «чари в Україні», коли справді починає відбуватися поворот під рідну стріху і відворот від інтернаціональних ідей.

* * *

Цікаво простежити два відмінні типи українців: тих, які підлягали драгоманівському дурманові, і тих, які не вгнулися перед махінаціями «москаля-чарівника» з Гадючого чи пак з Женеви. В тритомових «Спогадах» Євгена Чикаленка є кілька цікавих завважень про двох видатних одеських українців, ровесників Драгоманова, з яких один — знаний український бібліограф і автор російсько-українського словника³⁾ **Комар**

1) ЛНВ, серпень 1901, стор. 50.

2) І. Франко: «З останніх десятиліть XIX віку», ЛНВ, 1901, VIII, 49.

3) Уманця і Спілки, чотири томи.

(1844-1913) — був націоналістом, прихильником Кониського й ворогом Драгоманова, а другий, **Смоленський** (1844-1906) — був аж до карикатури типовим драгоманівцем, з проповіддю »обломощини«, себто безчинности, що виникла наслідком того містичного фаталізму, який постав від студій драгоманівських писань, що неминуче мусіли викликати переконання в »автоматичності« визволення. Порівняйте з цим хоч би й скарги Антоновича в листі до Познанського на обмосковлення української молоді на початку XIX стол., на брак знання західніх літератур у молоді, яка погрузла в московське болото з його випарами — насильництвом з одного боку, а з другого — буддійською нірваною неробства й непротиставлення злу⁴).

Отже Євген Чикаленко у своїх спогадах про одеських українців пише: »Смоленський підо впливом Т-ва В. Антоновича і М. Драгоманова став свідомим українцем, але розумовим, бо живла українського в нього не було й він майже не говорив по-українському. Він завжди, сміючись, казав, що він не українець родом, а »одеський міщанин«, але вважає своїм обов'язком, як це писав у своїй знаменитій »Сповіді« В. Антонович, працювати для українського народу, на території якого він живе, хлібом якого він годується...

»Смоленський доводив, що треба йти за Драгомановим, бо тільки показана ним дорога виведе Україну до бажаної нам мети. Комар не відважувався одверто нападати на Драгоманова, але зате з усією своєю пристрастю ганьбив Франка і Павлика та інших учнів Драгоманова за те, що вони розбивають народовецький фронт, вносять своєю радикальною партією розбрат і тим ослаблюють боротьбу українського народу з поляками. Він одверто вороже виступив і проти заходів небіжчиків Миколи Ковалевського, Володимира Мальованого та Євгена Борисова організувати і в Україні радикальну партію, яка, мовляв, як і в Галичині, внесе безладдя і ослаблення в українські ряди...

»Комар, надзвичайно працююча людина, досадував на Смоленського, кажучи: Ви й самі нічого не робите на літературному полі та й інших не приганяєте до роботи, а ще й помагаєте їм виправдувати їхні лінощі, їхню неохоту до праці. — На це Смоленський усе було відповідає: Не дивлячись ні на що — Україна воскресне... Смоленський, правда, невіразно, висловлювався іноді, що чи будемо ми працювати над відродженням української нації, чи ні, а вона таки воскресне, бо коли настане в Росії якась конституція, чи взагалі свобода, то народ покористується цією свободою для свого відродження. — Так було, казав він, — з чехами, хорватами, словінцями і взагалі зо всіма пригніченими націями, так буде і з українською⁵).

Комар і Смоленський належали до покоління Драгоманова, на їх прикладі вже можемо спостерігати роздвоєння українців-інтелігентів на: 1) вірних українським національним завданням і українській тактиці противників Драгоманова, за якими в тім поколінні ще зберігалася більшість

⁴ Див. відповідні сторінки про лист Антоновича до Познанського, уміщений раніш у розділі »Стара Громада супроти Москви і Драгоманова«.

⁵ Чикаленко: Спогади, I, 61; II, 10-11, 78 215-216 американського видання.

і 2) на людей, що вибрали той спосіб утечі від України, спосіб хитрий і неначе вельми невинний (за старовинним московським гаслом «невінність» сахраніть і капітал приабрести», себто й українцями ніби залишитись і разом вселюдське чи пак, всеросійське серце одночасно з тим посідати), який (спосіб утечі) запропонував в ім'я «ощево для порядочних людей в Росії ліберально направилення» Драгоманов.

Нам здається, що Драгоманов не лише мав покласти камінь для спокуси «галіцького українофільства» з Москвою, як він писав у листі до лідера петербурзьких лібералів проф. Стасюлевіча, а також і цілу купу камінців для спокуси «українофільства» з Москвою і всюди поза Галичиною.

Коли Комар і Смоленський належали до покоління «батьків», то до покоління «синів» належав драгоманівець Євген Чикаленко (1861-1929) і його опонент, про якого він сам розповідає у своїх спогадах, український самостійник д-р Іван Липа (1865-1923), фундатор самостійницького «Братства Тарасівців», заснованого на самім початку 90-их років минулого століття.

Спогади Чикаленка приносять дещо матеріялу для порівняння також і цих двох постатей, представників двох протилежних напрямків і практик.

Євген Чикаленко, передвосний український пресовий лорд, наш український Ротермер чи Бівербрук, ретельно підтримував видання автономічно-федералістичні, себто драгоманівські. Але на початках свого життя він ще не був драгоманівцем, яким став під впливом оточення дещо пізніше. У своїх спогадах про середньошкільні роки він пише, як то 1878 року директор Єлисаветської реальної школи М. Завадський, очевидно драгоманівець, «після вбивства жандармського генерала Мезенцева поставив питання про моральність терору і його цілездатність. Більшість учнів висловились, як і хотілось директорові, проти терору, а меншість, у тому числі і я, доводила, що його треба визнати як спосіб оборони проти дужчого; ми казали, що коли дужчий повалить слабшого й душить його за горло рукою, то цілком виправдано, коли слабший укусує за ту руку. Директор доводив, що це не приведе ні до чого, бо тоді дужчий ще більше озлоститься й зможе зовсім замордувати слабшого, і послався навіть на тоді ще невідомого мені Драгоманова, вченого професора й політичного емігранта, який рішучо висловлюється проти терору, кажучи, що «чисте діло вимагає чистих рук».

Бажаючи все ж переконати молодого Чикаленка та його однодумців, драгоманівський директор школи «обережно все вертався до теми, щоб відвернути нас від терору, який тоді інтенсивно вживався політичними партіями в боротьбі з (московським) урядом».

Пізніше Чикаленко, вже навернений на драгоманівську віру, проявляє цілком інші риси вдачі. В одній непевній для гуртка його товаришів ситуації він казав, що «коли й нас арештують, то значить жандармам відомий склад нашого гуртка, а тому нема рації відпиратися й відкидати те, що він у нас дійсно був, а треба йому (гурткові) надати характер нешкідливого гуртка самоосвіти й розказати, що ми гуртом збиралися й читали цензуровані книжки про економічно-політичні питання, нарешті читали писання Драгоманова, як відомо жандармам, великого противника політичного терору, що тоді найбільше турбував (московський) уряд».

Про д-р І. Липу Чикаленко пише, що вже під час перших зустрічей із ним в Одесі в першій половині 90-их років, Липа цілком негативно дивився на всякі залицяння до москалів і проповідував ідею самостійності України. Чикаленкові ставало дуже лячно від цього, бо більш усього він боявся «перелякати російське громадянство». Але при цьому Чикаленко має рідку «двертість і сміливість, як на драгоманівця, бо признається у своїх спогадах, писаних незадовго перед смертю на еміграції (у Відні в 1920-1922 роках), що помилився він та його однодумці, покладаючи надії на «російське громадянство». В цих кількох рядках спогадів Чикаленка просвічує ціла трагедія закукуріченого українського драгоманівства:

»Д-р І. Липа й тоді вже (1890-1894 роки) був самостійником і проповідував між свідомими українцями ідею самостійності України. Я ж доводив йому, що оця пропаганда не тільки не наблизить здійснення ідеї самостійності України, а ще віддалить її. Пропагандою самостійності тепер ми перелякаємо російське громадянство, бо воно боїться за цілість Росії... Не треба нам пропагандою самостійництва лякати (російські) поступові кола, бо й вони з'єднаються з урядом і задують нас, а тепер вони готові допомогти нам добитися української школи, яка приведе до відродження української нації і т. п. Тепер я бачу, що я й мої однодумці помилялися: поступове московське громадянство не допомогло нам добути школи...«⁶⁾

З приводу д-р Івана Липи, Братства Тарасівців і взагалі всіх українських самостійників старої дати знаходимо цікаве зауваження в статті автора (який, на жаль, схований під літерами В. В.) п. з. «45-ліття Тарасівців. До джерел самостійництва в 1917 році у війську»:

»Може здаватися, що світогляд Тарасівців не має вже значення, коли по 1918 році всі українські групи прийняли гасло самостійності, а навіть соборності **під натиском обставин**. На це не треба великих зусиль і це не дає тривалішої традиції. Ця ж група українців (Тарасівців), у найглухіших 90-их роках Великої України постановила сама **підпорядкувати собі обставини**. Мусіла мати в собі **запас надзвичайної енергії, оголошуючи тоді більше як коли важку боротьбу за самостійність**. Тому може в цих органічних, а не випадкових самостійниках криється вартість традиції на будуче«⁷⁾.

Варто пригадати, що до Тарасівців, між іншими, належав знаний наш письменник Михайло Коцюбинський. Незвичайно цікаво, що для типового драгоманівця-поступовця Чикаленка ціла альфа й омега українських національних вимог обмежувалася здобуттям української школи, ясна річ, школи початкової лише, елементарної. І навіть пишучи свої спогади на руїнах Української держави та збройної ліквідації українських визвольних змагань, Чикаленко майже до сліз зворушується при згадці про заведені «російським громадянством» українські наївненькі драгоманівські надії на здобуття української школи при допомозі того «громадянства». В цьому пункті він навіть здобувається на визнання помилки своєї і

⁶⁾ Є. Чикаленко: Спогади, I, 71, 118, 170-171; америк. вид. стор. 88-89, 197-198.

⁷⁾ «Літопис Червоної Калини», Львів, травень 1936.

своїх однодумців, які даремно уявляли собі, що «російське громадянство» їм «допоможе». На визнання рації за противним табором — табором українських самостійників, що його репрезентував у ті роки Іван Липа — Чикаленко не спромігся. Це було неможливе, бо звихнена ще в ранній молодості драгоманівщиною свідомість, була тяжко затуманена на ціле його життя.

Влітку 1928 року Чикаленко був тяжко вражений виразом в одній моїй статті в «Студентському Віснику», де я назвав Драгоманова злим духом українського визвольного руху. Він спеціально перепитував мене, чи не помилився він, вичитавши в «Студентському Віснику» таку тяжку образу Драгоманова. І плакав, відвернувшись від мене. І витираючи хусткою сльози, запевняв мене, що українцем він став лише завдяки тому, що свого часу натрапив на драгоманівську літературу й драгоманівських агітаторів... Мені довелося стримати себе, щоб не сказати, що краще б він був не зустрічався з драгоманівськими брошурами й проповідниками, бо з того дива все одно міг вийти лише погній для майбутніх московських перемог. Бо важкі московські чоботи дуже легко дадуть собі раду з лагідненькими та жалібненькими українцями драгоманівської фабрикації. Бо драгоманівські фабрики ні до чого, згідно з задумом свого творця, не були здібні, крім двох речей, задля виконання яких вони були створені: вічних, хронічних сподівань «щедрих та багатих милостей» від вельмишановного «російського громадянства» — поперше, і поборювання найменших проявів українського націоналізму, української супроти Москви (чи пак, супроти «російського громадянства») незалежності, гордості й гідності, — подруге.

Ціле своє життя Євген Чикаленко був ісповідником або проповідником драгоманівщини, яку особливо через свої щоденники «Громадська думка» (1906) та «Рада» (1907-1914) він ширив в українським суспільстві. Але поза освоєними з московським духом українськими інтелігентами та півінтелігентами, ідеї автономічно-федералістичні нікого не захоплювали. Вони могли бути до вподоби «українофільствующим» професорам, які були не від того, щоб викладати московські ідеї учням у школі «матірньою мовою». Вони могли причаровувати не одного «бухгалтера», бо всі вони були збудовані на клясичній подвійній та потрібній «бухгалтерії». Ці ідеї могли знайти приступ до й без того усілякими марксизмами духово зруйнованих студентів високих шкіл. Але не затруювали молодших кадрів молоді, ще не просякнених отруйними доктринами нащадка кельнських рабів. Ці ідеї не спроможні були захопити основи українського народу, українського селянства, яке свою духовну міць виявляло в могутній постаті Кобзаря України — Тараса Шевченка, що своїм палаючим словом проповідував не покору перед Московією і не сподівання від неї драгоманівської манни небесної, а погорду й ненависть супроти Москви й москалів та всіх посіпак московських.

Надзвичайно красномовно свідчить про наше твердження сам Чикаленко, який під час революції 1905 року познайомив селян із своєї Кононівки з усіма українськими тогочасними партійними програмами. На превелике, на незмірне здивування Чикаленка селянам зовсім не сподобалися програми автономічно-федералістичних партій, радикалів та со-

ціял-демократів, які вперто трималися широкої спідниці «матушке Маскви белокаменнай», московських поступовців-лібералів та московського «революційного пролетаріату». Цілком неймовірним для Чикаленка було те, що його кононівчани найбільше сподобали собі виразну, навіть яскраво самостійницьку «Самостійну Україну» Міхновського, ту саму, яку так ретельно всілякі українські закукурічені й здрагоманізовані інтелігенти, як Стешенко й інші, ганьбили й цькували на сторінках московської, а згодом і української преси пресового лорда Чикаленка.

Про це неймовірне в очах Чикаленка співчуття українського селянства ідеям українського самостійництва розповідає Чикаленко кількома рядками своїх «Спогадів», але відразу ж силкується вияснити це тим, що геть усі доволішні пани були ненависні українським селянам кацапи. Це, на його думку, було самотнім можливим поясненням такого несподіваного для нього явища. Отже Чикаленко, цілковито розчарований, розповідає, як по прочитанні всіх українських тогочасних партійських програм сталося зовсім не те, що могло б відповідати драгоманівським мріям:

«... Але тим часом... усім кононівчанам найбільше припала до душі самостійницька програма й число «Самостійної України», що тоді вийшла в Галичині, подобалися кононівчанам більш за всі численні тоді брошури, може через те, що сумежні поміщики були все ненависні їм кацапи Абросімови, Ваннікови, Благосмислови, які до наших селян ставилися з призирством⁸⁾.

* * *

Карл Маркс мав свого прибічника Енгельса, який ширив його ідеї, а по його смерті видавав листування і писав коментарі до його творів. Драгоманов за свого життя мав аж двох «Енгельсів» (по смерті кількість драгоманівських «Енгельсів» незвичайно зросла). Цими «зажиттєвими Енгельсами» Драгоманова були: Михайло Павлик (1856-1915) в Галичині і Микола Васильович Ковалевський (1841-1897) на Придніпрянщині. Про характер діяльності придніпрянського «Енгельса» й методи поширення драгоманівських модерно-московських ідей серед тогочасної української молоді, розповідається на сторінках довоєнного «Літературно-Наукового Вісника» так:

«Щождо праці його (Ковалевського) в гуртках молоді, то вештаючись завжди поміж громадянством та молоддю особливо, він був для останньої тим політичним оскардом, що нагартував і уставляв молоді, дужі жорна. Треба завважити, що українська молодь, силкуючись знайти для себе певну путь, зверталась завжди на перших кроках свого самовизначення до старших громадян і підпадала під їх впливи. Переважно починала вона крутитися коло покійних Антоновича або Кониського. Під впливом цих визначних діячів починається спільна й іноді працююча метушня по молодих гуртках. Таке гуртування і національне самовизначення було великої громадської ваги й заслуговує пошани. Але згодом молодь починала почувати, що чогось їй бракує, що сучасне громадське життя вимагає якихось нових питань, що крім науково-національних змагань існують ще якісь соціально-економічні, якісь питання

⁸⁾ Спогади, II, 83-84; америк. вид. стор. 289.

про клясову боротьбу, про охорону праці від капіталу та інші. Все це примушувало її шукати відповіді й вона йшла до Ковалевського. Частенько й покійний Кониський сприяв, непомітно, цьому тим, що пильнуючи за молоддю, щоб вона часом не підпала впливам Драгоманова та Ковалевського й нагострюючи проти них, тим самим зацікавлював молодь і показував стежку, на яку молодь і ступила незабаром, вже не вертаючись більше... Пропагатор драгоманівських поглядів і проводир їх по Україні, Ковалевський, був тим корективом серед сучасного українського суспільства, що сприяв якнайрозумніше ретельному напрямові тієї молоді. Де власною особою та надхненням переконанням, а де однією тільки книжкою з видань Драгоманова, або часописом, як галицький «Народ», Ковалевський давав дотепні та вичерпуючі відповіді на змагання молоді й таким чином виводив її із стислих націоналістичних, а часом то й шовіністичних закутків на широкий шлях соціалістичного розвитку⁹⁾.

Отак то воно й було! Спочатку молодь ще трималася в рамках національної дисципліни й тактики, а потім драгоманівська агентура охорони української молоді від націоналізму, користуючись модними у той час питаннями «охорони праці від капіталу» і підсуваючи в руки молоді драгоманівську макулатуру — «виводила молодь із стислих націоналістичних, а часом то й шовіністичних закутків на широкий шлях всесвітнього соціалістичного розвитку».

Той самий автор спогадів у ЛНВ¹⁰⁾ розповідає далі про драгоманівську агітацію Ковалевського в Україні так:

»Щоб не дати громадянству приспатися, Ковалевський раз-по-раз об'їздить усю Україну й будить її недбалих та ледачих синів, прицікавлюючи до імени Драгоманова і українського руху. Щоб сприяти розповсюдженню поглядів Драгоманова, Ковалевський збирає кошти на особнє видання його праць («Чудацькі думки» та інші) для народу; щоб дістати ці видання та розв'язати їх по Україні, він улаштовує перевозку через кордон і склади тих видань по містах. Щоб звернути увагу всієї свідомої України на Драгоманова та його значення в загальному русі, Ковалевський ворушить майже цілу Україну і справляє йому бучний ювілей. Щоб зберегти це святе для України ім'я та закріпити його нащадкам довіку, Ковалевський збирає по всіх-усюдах кошти для заснування стипендії, чи якоїсь іншої установи — і в цей саме момент смерть зриває його життя¹¹⁾.

Без таких «Енгельсів» як Ковалевський, Драгоманову з далекої Женеви, а потім з Софії — було б доволі важко заганяти у свою мухолапку українську молодь. Енергія і рухливість Ковалевського впарі з загальним від кінця 80-их років асиміляційним рухом українського інтелігентського життя та все зростаючими впливами московської школи, літератури, суспільних поступово-революційних течій, які всмоктували в

9) «Літературно-Науковий Вісник», III, 1909, стор. 540-541.

10) Схований тоді під криптонім Маг-ін; цей маскарад через чверть століття розкрив сам автор — д-р Галин (1860-194?). Див. Спогади Василевського, Галина й інших, Варшава, 1932, стор. 109.

11) «Літературно-Науковий Вісник», III, 1909, стор. 541.

себе українські молоді кадри, були тими причинами, які пояснюють перемогу драгоманівщини між поколінням 90-их років.

* * *

Зусилля Миколи Ковалевського увінчалися повним успіхом: усередині 90-их років впливи драгоманівщини стали дуже визначними серед українського студентства, того самого студентства, з якого потім — під час революції 1905-1907 та 1917-1920 років — стали ведучі українські політики й міністри. Від того часу (1895-96 років) впливи Драгоманова щораз більше зростали й подвоювалися марксизмом.

Один із свідків тогочасного переломання в українських студентських настроях, проф. Дмитро Антонович (1877-1945), розповідає, що в 1895-96 роках у Києві було дві, навіть три студентські ворожі між собою українські громади, й дві ворогували проти радикальної громади Стешенка, не за радикалізм її, а тому, що підозрівали її в москвофільстві. Як причину такого ворожого відношення українського студентства до керованої Стешенком радикальної громади, Антонович подає відому прихильність Драгоманова до московської культури, особливо до московської літератури та вихвалювання її в Галичині. Вражаюче на українську молодь впливало те, що й радикальна партія в Галичині саме тоді ввійшла в союз з партією москвофільською й усе це разом, а до того ще і «вельми культурне й терпиме відношення Стешенка» до московських революційних кіл на Україні й навіть «близькі його до них відносини — зробили те, що радикальна громада Стешенка в очах націоналістично настроєної молоді видавалася чуть не московською інтригою і чим енергійніше, чим завзятіше Стешенко боровся проти націоналістичного упередження, тим гостріше насторожувалися супротивні течії. Примирення стало неможливим, гурток Стешенка махнув рукою на «шовінізм» інших українських гуртків і піддався процесові власної еволюції. А еволюція ця йшла жвавим кроком і небагато часу минуло, як Стешенко, а разом з ним майже весь гурток, що стояв під його кермою, зробив крок від Драгоманова до Маркса. Правда, вони, роблячи цей крок, розгубили декого із свого осередка; правда, що вони мусіли простягнути руку російській марксіській молоді й дехто (Кавун, Крохмаль, Тучапський, — пізніше доповнення зі слів самого Антоновича) справді перейшов назавжди в російські кола і серед тих кіл є найлютішим ворогом української самостійної революційної боротьби. Для них є святим гаслом єдиний фронт і єдина неділима культура і держава»¹²⁾.

Отже з вияснень Дмитра Антоновича стає ясним не тільки те, як драгоманівщина закудилася у київських студентських осередках, але й те, як ця сама драгоманівщина цілком природно доводила значну частину своїх визнавців до стовідсоткового переходу в московські ряди. Слід додати, що й від тих драгоманівців, що не прилучилися одверто до москалів, а залишилися нібито в українським таборі, користь для української справи з їхнього «українства» була мінімальна, якщо вони й приносили користь, то хіба московській справі на Україні, що найліпше видно з прикладу хоч би й того самого Стешенка (1873-1918).

¹²⁾ «Робітнича газета», Київ, 4 серпня 1918 р.

В тому самому 1896 році, до якого стосуються спогади Антоновича про успіхи драгоманівства в Києві, в лондонському органі польської соціалістичної партії **Леон Васілевскі** (Плохоцькі) писав:

»Українська національна свідомість зростає надзвичайно повільно наслідком того, що загальні політичні умови в Росії стримують найменший розвиток у цьому напрямі. Політична свідомість української інтелігенції, не кажучи вже про нарід, розвивається ще повільніше, а до того її ще постійно спрощають на бездоріжжя то російські централісти, то занадто оптимістичні федералісти, як Драгоманов«¹³).

До тих завважень Васілевського треба додати, що головним полем його спостережень українського руху був Петербург, де драгоманівські впливи серед української молоді не зустрічали такого міцного спротиву, як це ще мало місце в Києві за 80-их до середини 90-их років. У Петербурзі драгоманівські впливи були надзвичайно міцні вже всередині 80-их років, отже там тріумф драгоманівщини наступив приблизно на десять років раніше, ніж у Києві. Про ці впливи Драгоманова на студіюючу в Петербурзі молодь вже в 1883–85 роках розповідає той же самий д-р Галин, який додає до своїх спогадів ще таке завваження:

»Нам варто було поставити на порядок денний питання про те, що українська революційна молодь, маючи свої національні завдання, піде далі самостійно, а не на мотузці у великоросів«.

Але це було неможливо, бо цю міцну московську мотузку накинув на українську шию Драгоманов, а молодь уже починала цілком вірити йому. Цей самий Галин з доручення свого гуртка вирушає влітку 1885 року в Женеву по інструкції до женецького Мефіста — Драгоманова. Взагалі Галин у своїх спогадах незвичайно висловлюється про свої студентські літа в Петербурзі: »... займалися ми пропагандою ідей і книжок Драгоманова й балачками з москалями«¹⁴).

1934 року, майже 40 років по своїй лондонській статті, Васілевскі, якому годі відмовити в докладній знайомості з українським рухом останнього півстоліття, відомого йому здебільшого як близькому наочному свідкові, писав не менш рішуче на адресу Драгоманова:

»Драгоманов утопив українську справу в програмі перебудови Росії, як держави, і таким способом загальмував на деякий час своїм могутнім впливом розвиток української політичної думки. Його пропаганда була відступом не лише від полум'яних незалежницьких закликів Шевченка, але й від утопії Кирило-Методіївського Братства. Це останнє хоч мріяло про щось значно ширше, аніж внутрішнє перетворення російської держави — про демократичну федерацію всеслов'янську«¹⁵).

Оцінка цілком справедлива, лише вираз »на деякий час« варто було б заступити іншим — »на довгий час«, бо справді драгоманівський вплив затримав розвиток української політичної думки на довгі десятиліття.

(Далі буде)

¹³ Леон Васілевскі: »Українофільство, справа русіньська та польські соціалісти«. Стаття вміщена в жовтєвім числі »Пшведсвіту« за 1896 рік. (Див. Спогади Васілевського, Галина та інших, 1932 р., стор. 30).

¹⁴ Спогади Васілевського, Галина, Стемповського та інших, стор. 64.

¹⁵ Дещо конспективний, але в поодиноких уступах влучно синтетичний огляд Васілевського: »Квестія українська яко заґаднене мєндзенародове«, Варшава, 1934, стор. 78.

Богдан БОРА

ГРЕЧКОСІЇ

Вишневий сад і сонна лінь баштана,
Поля, воли і срібнолезий плуг...
Що там краї, плянети, Фавста дух!
І скибою душа багата, п'яна...

Йому чужі шляхи конкістадора
І моря шторм не кличе в дальній світ,
Миліший скрипіт батьківських воріт
І рідна ніч озорена, прозора.

Нехай свій голос надриває море,
Нехай невтомно б'ється в береги, —
Він йде несхибно борозною й оре.

В його очах вилискують плуги,
В устах пісні про поле неозоре,
Про чайку край дороги без снаги.

1959

НЕ ОЗЛОБИ

Ростуть міста у царстві фараонів
І загрибають під собою слід,
Як загребли споруди пірамід
Мільйони трупів, ріки сліз, проклонів.

Є царство на землі, де правда й воля
Ніколи ще не вийшли із тюрми,
Де вічно пахне льохом, цвіллю тьми
І брудом лайки з долу до престола.

Тож на кивок всесильних фараонів
Ростуть міста, мов по дощі гриби,
На поті, трупах і крові мільйонів.

А світ принишк у тупику доби
Над черепками стоптаних законів,
Мовляв: Це сила. Цить. Не озлоби...

1959

БЛАГОСЛОВЕННІ

Благословен, хто носить віру в грудях,
В чийй душі огонь надій не згас,
Кого не хилять ні літа, ні час,
Хто вміє вчитися на предків блудах.

Благословен, хто чує твердь дороги,
Кому не гаснуть маяки мети,
Хто вміє чоло високо нести
І гріти в зморшках певність перемоги.

Благословен і золотом тече
Той край, який опреться на плече
Дебелого, твердого покоління,

І жони ті, які в колисці бедр
Надійно гріють мужеське насіння —
Вітчизні дар, великодушний, щедр.

1959

Лариса МУРОВИЧ

ВРАНІШНЯ МОЛИТВА

Ранок очі відкрив у кольорах веселки,
Земля заграла в срібні дзвони роси —
І вітер палко поклонами в неба тарілку,
А тишу, козаче — забутим шляхам продаси!

Співає і грає природа в молитві закону,
Що вічний, як в силі її непорочна краса —
У янголів крила позичили всі жайворони,
І їдь придушила у серці жагучім оса.

Добрістю дишуть на горах громи і вулкани,
Тайком заховались у дебри вогні блискавиць,
Ранок встає й промиває загоєні рани
В молитві, що сковає хижисть і звірів і птиць.

Молитва у силі стрясає дерева у шумі,
А сонце знімається вище на лезах лучів,
Щоб по молитві — в зростанні загострені думи
І в руки природи вложити священні мечі!

М. Л-ко

СТАРОГРЕЦЬКІ МІТИ

(Продовження, 3)

ПРО ХИТРУНА СІЗІФА, ЩО ОБДУРИВ СМЕРТЬ ТА ПРО ЙОГО БРАТА САЛЬМОНЕУСА

Є в Греції старовинне місто Корінт, славне своєю торгівлею і багатством. Тепер уже ніхто й не пам'ятас, як і коли його засновано; першим його осадчим і властителем був Сізіф, син Еола.

Був це найхитріший у світі чоловік, — такий мудрий, що як давав кому пораду, то й боги не могли краще врадити. Через свою спритність він швидко добився до незмірного багатства, але він і далі жадібно множив свої скарби й нарешті мав їх вже стільки, що став уважати себе могутнім і мудрим, як боги, і почав втручатися в їхні справи.

Раз він підглянув, як Зевес украв красуню Альгіну, доньку річкового бога і оселив її на острові, що з того часу став зватися її ім'ям. Намотав Сізіф собі це на вуса і став чекати, щоб вихитрувати з цього собі якусь користь.

Невдовзі по цьому батько Альгіни, шукаючи скрізь свою доньку, зайшов у Корінт і звернувся до Сізіфа за порадою, бо той за свою мудрість був уславлений по всій Греції.

— А що ти мені даси, коли я скажу тобі, де твоя Альгіна? — спитав він засмученого батька.

— Все, що ти хочеш! — була відповідь, — всі скарби, що поховані у мене по підвладних річках, тільки верни мені мою дитину!

— Скарбів мені не треба, — засміявся Сізіф, — ти мусиш щось інше зробити для мене. Я побудував на скелі пишне місто і фортецю над ним. Жодний ворог не міг би його опанувати, якби воно мало воду. Але люди мусять ходити за нею далеко в долину — і від цього торгівля занепадає. Проведи мені воду в місто!

І тільки це попросив, як з вершечка гори забило джерело і вода ринула через місто глибоким, чистим потоком. Тепер місто вже нічого не боялось — і в подяку відкрив Сізіф річковому богові, хто вкрав його доньку і де вона перебуває.

Розсердився Зевес на Сізіфа, що вплутався не в свої справи і послав на нього смерть з косою. Та Сізіф це передбачав і негайно по відході річкового бога замовив у коваля міцні кайдани з ланцюгами, і як вони були зроблені, засів з ними на засідку.

Як тільки смерть з'явилась на порозі, хитрун вискочив зі свого сховку і миттю наклав їй на руки й ноги кайдани.

Потім потягнув стару в лях, прикував до стіни і замурував вхід до ляху. І став спокійно жити далі.

Перестали люди вмирати. Даремно столітні діди й бабусі просили в бога смерті; немічні й безсилі мусіли жити далі. Поранені на війні,

розтрошені гірськими обвалами — всі мусіли жити й терпіти найтяжчі муки, — смерть більше не приходила їх від цих мук визволяти.

Розгнівався Зевес ще дужче і послав Арея, бога війни, щоб визволив смерть і забрав таки Сізіфа в Тартар. Арей виконав наказ негайно і смерть пішла косити людей, а Сізіфові прийшлося таки помандрувати в царство тіней.

Але він і це передбачав і зарані умовився з Меропою, своєю дружиною, щоб вона не ховала трупа його і не приносила богам жодних встановлених жертв. І дружина виконала його бажання.

На тім світі боги Тартару — Плутон і Персефона — довго ждали цих жертв і нарешті запитали Сізіфа, чому їх немає? У відповідь Сізіф став гніватися на свою дружину за нечестя і просив богів, аби випустили його назад на цей світ, щоб він міг покарати свою безбожну дружину. Після цього він обіцяв повернутись знову в підземелля Тартару. Боги випустили його і він повернувся додому як після прогулянки.

Само собою, що він і не думав карати жінку, ані вертатись до Тартару і став провадити час на веселих гулянках та бенкетах.

Довелось Зевесові посилати по нього смерть удруге. Вона з'явилась несподівано під час веселої п'янки і, схопивши Сізіфа за комір, потягла його в своє царство.

За подвійний обман боги присудили Сізіфові тяжку кару. Напружуючи всю силу, тягне він щодня з долини важкого каменя і висажує його на вершок крутого, скелястого бугра. Йому обіцяно прощення богів, коли він це виконає. І в ту хвилину, коли вкритий потом, вибиваючись з останніх сил, він надіється, що вже досягне мети, камінь зривається і обдаючи його хмарою задушливого, їдкого пороку, котиться в долину і Сізіфова праця починається знову.

А поруч нього бігає і чадить смолоскипами брат його Сальмонеус, затрує Сізіфові кожную часточку повітря і торохтить порожніми бочками, дратуючи тим невдалого хитруна до нестями.

Сальмонеус також засуджений за пиху і зарозумілість. Він був осадчим міста Сальмони в Елліді. І так загордився своїм багатством і могутністю, що вважав себе не меншим від Зевеса... Найняв купу слуг, щоб били в тарілки і гупали в надуті міхи, коли він проїздитиме в колісниці. Це мало б означати Зевесів грім. А сам Сальмонеус жбурляв з колісниць запалені смолоскипи, що мало б означати Зевесові блискавиці.

Розгнівався правдивий Зевес і кинув у нахабу правдивою ж таки блискавкою. Розтרוшив і колісницю і самого нахабу, а його місто спалив.

Тепер Сальмонеус чадить смолоскипами і торохтить порожніми бочками в підземному царстві. І мука обох братів довічна.

ЯК БЕЛЕРОФОН ОСІДЛАВ ПЕГАСА

Белерофон був онуком Сізіфа і сином корінтського царя Главкоса. Багато людей вважали його за сина Посейдона.

З дитинства він любив природу і раз, заночувавши біля річки Пейрени, побачив на світанку дивне створіння: стрункий, ніби з каменя вирізьблений кінь, світлозолотистої масті з рожевими губами і білосніжними копитами, пив воду з річки. Він був такий гарний, що, здавалось, від його подиху мусіли розцвітати прибережні квіти.

Затаївши віддих, поповз по траві Белерофон, сподіваючись плігнути чудесному коневі на спину, але той, шулячи вуха, розкрив блискучі крила і, осяяний першим блиском ранішнього сонця, зник у повітрі.

Це був Пегас. Вплигнувши з тіла Медузи, він прилетів до Акрокорінту і тут, пасучись на зелених корінтських лугах, все приходив до Пейрени пити.

Але після пригоди з Белерофоном він став уникати улюбленої річки. А хлопець, побачивши крилатого красуня, ніби стратив розум від пекучого бажання оволодіти ним. Тепер бідний царенко пропадав з дому цілими тижнями і все блукав полями й лісами в даремній надії підстергти Пегаса. Кілька разів бачив його далеко в степу, але при найменшій спробі наблизитися до нього — кінь зникав безслідно.

В той час у Корінті жив старий Полідос, що його всі мали за ясно-видця. І до нього звернувся зі своїм смутком Белерофон. Старий уважно вислухав хлопця і нагадав йому, що біля річки Пейрени є вівтар Афін. Він порадив юнакові щиро помолитися богині і переночувати коло вівтаря.

Белерофон так і зробив. І в сні побачив Атену-Палладу, що простягала йому оправлену в золоту уздечку. — «Встань Еолів княжичу! — сказала вона, — і принеси бика в жертву Посейдонові, славному водієві коней! Потім вернешся з уздечкою сюди».

Атена зникла, а хлопець враз прокинувся. Яке ж було його здивування, коли він справді побачив біля себе пишну золоту уздечку.

Помолившись коло вівтаря і подякувавши богині за ласку, він з золотою уздечкою в руці, подався чимдуж до Корінту і все оповів старому Полідосові. Той порадив негайно заколоти бика для Посейдона та збудувати вівтар для Атини.

Зробивши це все, Белерофон знову пішов ночувати до Пейрени і сталося чудо. Того ж ранку Пегас прилетів пити воду з річки. Він пив так жадібно, що не почув, як безшумно підповз юнак і рвонувся втікати тільки тоді, коли Белерофон уже сидів у нього на спині. Розгорнувши крила, як птиця злетів під хмари, але юнак хутко наклав на нього уздечку і кінь став покірний, як ягнятко.

Белерофонове щастя було безмежне. Він став так дбайливо доглядати Пегаса, що швидко зовсім приборкав його і кінь полюбив свого господаря. Як і давніше, він цілими днями літав, де хотів, але завжди прибігав на голос Белерофона. І пізніше допоміг юнакові вчинити багато героїських діл.

ЖИТТЯ БЕЛЕРОФОНА

Як на небі хмари чергуються з сонцем, так у житті людському чергуються щастя й біда. Ледве встиг Белерофон упокорити Пегаса і уже насолоджувався прогулянками на крилатому коні, їздив на ньому на полювання, робив військові вправи — і чувся найщасливішим юнаком в світі, — як раптом сталося нещастя. Полюючи, він пустив стрілу в оленя і не поцілив; олень втік, а стріла влучила в якогось корінтського громадянина, що саме проїздив дорогою.

За вбивство, хоч би й ненавмисне, в Корінті карали дуже суворо, отже юнакові треба було втікати.

Осідлавши Пегаса, він миттю перелетів до Тірінсу. Тут пустив коня в поле, а сам пішки пішов до царя тірінського Пройтоса, розказав про себе все по правді і просив захисту й опіки.

Цар ласкаво прийняв юнака, приніс за нього жертви богам, очистив його руки від пролитої крові і лишив його при своєму дворі.

Знову зажив Белерофон щасливо, та ненадовго. У царя була дружина, Антея. Вона закохалася в шляхетного юнака і сказала йому про те, а він, відкинувши її кохання, став уникати навіть зустрічі з нею.

Щоб помститись, ображена жінка наговорила цареві, що Белерофон залицяється до неї і зачіпає її, пристаючи зі своїм коханням, так що вона боїться залишитися одна. Цар розсердився і хоч досі любив Белерофона тепер вирішив убити його.

Але як це зробити? Хлопець був гостем, а за порушення законів гостинності боги карали тяжко. Отже він вирішив послати Белерофона в Лікію до свого тестя, царя Йогатоса з листом, а в листі все написати і просити тестя, щоб убив юнака.

Так він і зробив. На воскованих дощечках написав священними рунами знаки, які вимагали скарати чужинця на смерть. Дощечки замотав у пакунок і казав Белерофонові відвезти їх до Йогатоса.

Не сподіваючись жодного лиха, юнак з охотою взявся виконати доручення. Він вийшов у поле, гукнув Пегаса і за хвилину був у Лікії. Тут він знову пустив коня в поле, а сам пішки пішов до Йогатоса.

Лікійський цар, приємно вражений шляхетним виглядом і вродою юнака, до того ж довідавшись, що той прибув посланцем від його зятя, прийняв його дуже гостинно і з великою честю. Дев'ять днів впоряджав він для гостя бенкети і розваги і тільки на десятий день казав дати собі зятеві знаки. Яке ж було його здивування, коли він прочитав наказ убити Белерофона.

Задумався цар, як це зробити? Він прийняв юнака, як гостя і тепер не міг йому вчинити жодного зла, не стягаючи на свою голову кари богів. Але зятів наказ мусів також виконати.

Він вирішив узятись до хитрощів: »Дорогий юначе! — звернувся він до хлопця. — З твого обличчя і поведінки бачу, що ти високого роду і боги призначили тебе до великих вчинків. При моєму дворі нема таких лицарів! Тому я хочу послати тебе на одне небезпечне діло, яке вкрис тебе славою, а мою країну врятує від тяжкого лиха. Скажи, чи мав би ти відвагу взятись до такого діла?»

— З охотою! — відповів Белерофон. — Кажі, царю, в чім справа і розпоряжайся мною.

— Наша країна дуже терпить від нападів химери, нечувано потворної звірюки — сказав цар. — Спереду це лев, посередині — дика коза, а ззаду — дракон. Тварина ця народилась від злого бога Тифона і велетенської змії Єхидни. Вона ховається в неприступних скелях і звідти нападає на людей і тварин. Убий її юначе і я винагороджу тебе, а слава оповіс твоє чоло.

Не гаючись ні хвилини, зібрався Белерофон у дорогу. Взяв тугий лук і добрий запас стріл, меч, списа і золоту уздечку, приніс жертви Атені-Палладі і Посейдонові та пішов у поле шукати Пегаса.

Він покликав його, кінь прибіг на голос свого володаря і вони хутко злетіли в повітря. Пролітаючи над горами і хащами, заглядали в кожную щілину й провалля, на кожную полянку і лісове болото і побачили химеру в чагарниках, біля гірської річки, де вона причаїлась, очікуючи на якусь жертву.

Щоб виманити звірюку з її сховища, Белерофон став напувати Пегаса з річки. Химера скочила до коня й дмухнула, а з її пащечки бухнуло полум'я, обсмалюючи шляхетному коневі шерсть і крила.

Заіржав із болю Пегас і стрілою злетів угору. Белерофон став пускати в потвору стрілу за стрілою, а химера плигала й плювала вгору жмутами полум'я, в надії обсмалити крилатого ворога і примусити його опуститись униз. Та поки це їй удалось, Белерофон загнав у неї стільки стріл, що химера почала спливати кров'ю і вже не мала сили навіть плигати.

Тоді юнак опустився нижче і відрубав мечем голови: лева і дракона, а козу проткнув списом і, волочучи за собою скривавлене тіло страховища, з'явився на вулицях лікійської столиці.

Нарід дивувався і прославляв героя, а цар мусів знову влаштувати бенкети на його честь. Та, вітаючи героя, він хитро підсунув йому нову небезпеку.

— Друзе мій! — звернувся він до героя — Я бачу, що боги послали тебе рятувати нас. Коли ти дав собі раду з таким страховищем, як Химера, то врятуєш нас і від сусідів — розбишак, що віддавна грабують нашу країну. Вони хоробрі, як леви, а хижі, як шакали. Але ти не злякався Химери — хіба злякаєшся їх?.

— Звичайно, ні! — відповів Белерофон — Скажи мені, де їх шукати і за помічню богів я буду з ними воювати.

Так хитрий Йогатос послав героя на боротьбу з хоробрим народом сольмерійців, які жили в горах, сусідніх із лікійськими. За допомогою Атени і Посейдона, яким Белерофон завжди щиро молився і приносив жертви, він розбив і упокорив сольмерійців, а лукавий лікійській цар, вітаючи й прославляючи героя після нової перемоги, знову умовив його воювати із Амазонками.

То було жіноче царство, але ті жінки були відважні й войовничі і всі сусідні царства платили їм данину. Країна Амазонок була в Малій Азії біля річки Термідон, а головне місто називалося Теміскіра.

Коли до Лікійського царства дійшла вістка, що Белерофон переміг Амазонок, радість народу була безмежна. Всі готувались до урочистої зустрічі героя, що винищив і упокорив всіх їхніх ворогів. А цар не тямив себе від злоби. З усіх пригод Белерофон виходив переможцем, і вже не було якоїсь нової небезпеки, куди його ще можна було послати. Але щоб таки знищити юнака, цар зібрав ватагу горлорізів і звелів їм зробити засідку на Белерофона, як той вертатиме до Лікії, і за всяку ціну його вбити.

Розбишаки виконали царський наказ і напали вночі на Белерофона. Але той їхав на Пегасі. Крилатий кінь злетів угору і юнак перестріляв

зверху всіх напасників. Коли Йогатос почув про це, він замислився. Було виключене, щоб звичайний чоловік міг мати таке постійне щастя. Виходило, що молодий герой був улюбленцем богів, а може й мав божеське походження. В обох випадках не випадало йти проти богів.

І цар уперше щиро привітав Белерофона з перемогою та запропонував йому одружитись із його меншою донькою і назавжди остатись у Лікії. Юнак погодився і цар дав на посаг половину свого царства, а вдячні лікійці виділили великий шмат найкращої землі й подарували його героєві на власність.

Щасливе було подружжя Белерофонове і боги благословили його в нащадках. Він мав двох синів і доньку Ляодамею. Від старшого сина мав унука — троянського героя Главкоса, а Ляодамея одружилась із самим Зевесом і теж мала сина — троянського героя. Здавалось, що життя Белерофона вже до кінця буде безхмарне. Та так не сталося. Постійне щастя часом псує людей; вони стають зарозумілими і забувають, що свої успіхи завдячують лише ласці богів.

На жаль, так сталося і з Белерофоном. Щастя засліпило його, він став вважати себе рівним з богами та надумав поїхати на своєму Пегасі просто до Зевеса в гості.

В гніві Зевес наслав на крилатого коня сказ і той скинув свого пана, якому так довго вірно служив, і відлетів назавжди в небесні простори до стаєнь Зевеса. Одночасно розгнівана Артеміда убила стрілою Ляодамею, а молодший брат її — Ізандрос, згинув у бою з сольмерійцями.

Падаючи, Белерофон зломив ногу і став кривим. Крім того боги відняли у нього розум.

З серцем, переповненим нестерпною тоскою, він все ходив щось шукаючи по тому полю, де його скинув Пегас, аж поки смерть не прийшла по нього.

Так боги покарали свого колишнього улюбленця за його зарозумілість.

Кінець першої книги

КНИГА ДРУГА

І. ЄВРОПА

В столиці Фінікії — Сідоні, жив колись цар Агенор і мав красуню доньку, Європу на ім'я. І приснився раз дівчині дивний сон. Ніби впередранішнім тумані прослалася перед нею земля: моря і ріки, гори, долини, ліси. То її рідна Азія, а далі за горами, ще в більший морок повита якась інша чужа земля. І раптом заходили хвилями густі тумани над обома землями, піднялися вгору високими прозорими стовпами; ще мить — і з них утворилися дві жіночі постаті. Одна була з вигляду, безперечно, азійка; друга — мала обличчя і вбрання чужинки.

І заходились ці жінки сваритись і навіть битись за неї, царівну Європу. Азія казала: «Вона моя, бо я її породила і виховала!» А чужинка відповідала: «Ні, вона моя! Бо мені подарував її володар Зевес!» І чужинка міцно схопила Європу за руку й без спротиву повела її за собою.

Коли дівчина проснулась, серце їй калатало, ніби хотіло вискочити з грудей. Постаті жінок стояли перед очима, як живі, і їй здавалось, що не уві сні вона їх бачила, а насправді.

Тремтячими устами царівна стала питати: »Хто з богів послав мені цей сон? Що то за чужинка, що називала мене дочкою і чому моє серце так до неї прагнуло? Чи на добре боги послали мені цей сон?«

Та відповіді не було, і щоб трохи розвіяти свою тривогу, царівна хутенько одяглась і побігла скликати товаришок на прогулянку. Щоб розважити царівну, вони побігли з нею на приморські луки по квітки.

Що то за прекрасні луки були! Ріжні квіти встеляли їх розкішним пишнобарвним килимом. Запашних нарцизів і гіацинтів ніби насіяно було; поміж ними троянди всіх кольорів і білі лілеї точили в повітря солодкі, п'янки пахощі, а червоні, як огонь, крокуси додавали до них і свого густого, солодкого дурману.

А день який був погожий! Сонце виливало згори цілий океан проміння; все кругом блищало й іскрилось; море плюскалось ласкаво об береги, вплітаючи і свій гармонійний шум у чарівну мелодію сяйного дня.

Веселою юрбою розбіглись дівчата по лузі. Кожна мала з собою кошик і в ньому укладала зірвані квіти. Європа робила те саме, але мала вона кошик незвичайний: був він з чистого золота і викував його сам Гефаст у подарунок на весілля її бабці Лібії з морським богом Посейдоном. Від Лібії він дістався її дочці Телефесі, а та подарувала його знов своїй доньці Європі. На кошику в майстерно вирізьблених рисунках зображено було всю історію Іо.

Як кошик царівни блищав і промінився серед кошиків її товаришок, так саме вона сяяла між ними красою, ніби сама богиня Афродіта серед своїх прислужниць-харит.

Коли Зевес з неба побачив її такою чарівною на цьому пишному лузі, залляту блиском соняшного сяйва, — він аж затерп із подиву і любов охопила полум'ям його серце. Він відчув, що мусить украсти цю красуню і одружитися з нею. І в ту ж мить прийняв образ бика. Але то не був звичайний бик, як ті, що ходять у плузі, або ремигають у стайнях. Це було чудесне створіння з блискучою гладенькою шерстю, ціле рівної золотавочервоної масти з круглою, сніжнобілою плямкою на лобі, з чудесними, загнутими, як у молодого місяця, ріжками.

І це миле створіння раптом з'явилось на лузі посеред подруг царівни, стало лащитись до них: лизало їм руки, своїми милими блискучими очима заглядало їм в обличчя. І дівчата, не відчувачи перед ним жодного страху, підходили і пестили його.

Нарешті бик підбіг до Європи і став лизати їй шию і руки, а робив він це з ніжною ласкою, а його тепле дихання було запахніше від аромату квітів. Царівна, зворушена ласкавістю милого створіння, теж стала пестити його. Рукою обтерла піну з морди, хляскала по спинці і нарешті поцілувала в принадну білу цяточку на лобі. Бик солодко мукнув у відповідь і голос його був ніжніший за звук флейти. Потім він зігнув перед царівною коліна і, оглядаючись на неї, ніби припрошував поглядом сісти йому на спину.

Вражена дівчина закричала до товаришок: «Гляньте сюди! Таж цей бик мало не заговорить! Він ніби й справді має людський розум і тільки мови йому бракує. Сідаймо на нього, він буде возити нас по лузі!»

І з цими словами сіла бикові на спину, а дівчата підбігли до неї, щоб і собі так зробити.

Та бик не дожидав їх. Блискавично схопився він на ноги і стрілою помчав до морського берега. Тут з розгону скочив у воду і поплив від берега так швидко, як швидкохідний корабель.

Від несподіванки й переляку дівчата на березі ніби скам'яніли і, розставивши руки, нерухомо дивились, як на морському обрії чорною цяточкою зникала їхня подруга-царівна. А сама Європа, теж до нестями налякана, ухопившись одною рукою за ріг, другою підтягла убрання, щоб не змочити у воді. Вітер роздимував її одержу і лопотів нею, як парусом, ніби підпихаючи її з биком уперед, далі й далі від рідного берега.

Навколо бика виринали з моря дивні постаті. Нереїди верхи на морських тваринах підпливали близько до Європи, з цікавістю її розглядаючи. Посейдон, загнуждавши рака, плів спереду, вигладжуючи тризубом хвилю, щоб легше було плисти коханому братові. Він очолював похід; за ним, як військо, вигравали на хвилях тритони; посередині плів бик, а ззаду й навколо — нереїди.

Оглядаючи все те, бідна Європа тремтіла цілим тілом. Думки безвладно плутались у її голові. Хто і нащо мчить її в безвість? Що зроблять її ті морські дива, що так раптово оточили її? Може її поглине море і вона призначена тим дивам на пожертя?

Коли на обрії не стало видно вже найменших ознак рідних берегів, коли з її очей зникли навіть вершки прибережних гір і нікого не лишилося навколо, тільки безкрає небо над нею і безбережне море навкруги, тоді, з блідим від смертельного жаху обличчям, Європа заговорила і з уст її полилися потоки гірких скарг:

— Куди ти несеш мене, божественна тварино, і хто ти? — звернулась вона до бика. — Як можеш ти без страху плисти по морю? Воно простеле свої шляхи кораблям, — бики ж бояться його хвилястих стежок! Може ти — бог? Чому ж тоді чиниш таке, що не личить богам? Не бігають бики по водах і не мандрують дельфіни по полях, а ти мчиш по землі, не спотикаючись, і плывеш по морю, не замочившись, копитами дієш, як веслами. Може ти, як легкокрилий птах, злетиш і в повітря? Горе мені, бідній! Нащо я вийшла сьогодні з батьківської хати, нащо сіла на цього бика? Куди пливу тепер незаними водами, така одинока і всіма покинута? Посейдоне, владарю морської безодні, чи не ти провадиш наш похід? Будь милостивий до мене бідної!

Так говорила вона. І бик відповів їй: «Не печалься, дитинко, і не бійся моря! Я — бик тільки з вигляду, а справді — я Зевес. Кохання змусило мене прибрати образ тварини, щоб заволодіти тобою! Тепер я пливу на острів Крит. Це дуже гарний острів, моя батьківщина. Там чекає вже на нас весільний палац і від мене ти народиш знаменитих синів, що вкриються славою могутніх царів, що упокорять собі всі народи!»

Так говорив він і те все потім сповнилось. Швидко з морських хвиль показався острів Кріт, що прийняв надзвичайних мандрівників на свої гостинні береги. В розкішному палаці відгуляли весілля і Європа назавжди залишилася на острові. В бігу років народились від неї троє синів, що в майбутньому стали могутніми владарями обширних царств. І були то: Мінос, Радамантос і Карнедон.

2. ІСТОРІЯ КАДМА

Довго стояли на березі царівнині подруги, не рухаючись, приголомшені тим, що сталося. Та коли маленька цяточка, до якої прикуті були їхні очі, остаточно зникла серед морських хвиль, — вибухнули вони голосним плачем.

Що тепер робити? Як без царівни вертатись додому? Що сказати її батькам і що буде дівчатам від царя Агенора за те, що не встерегли царівни, яку вкрадено їм з-перед очей? Такі думки ще збільшували розпач украй пригноблених товаришок, і вони ладні були самі втопитись у морі. Та час минав і волею-неволею довелося врешті йти до двору і розказувати, що сталося.

Коли цар Агенор почув про подію, — його горе й лють були безмежні.

Крім Європи він мав ще трьох синів, але донька була єдина і найменша, а завдяки своїй надзвичайній красі і добрій вдачі — і найулюбленіша.

Тож цар прикликав своїх синів і звелів їм вирядити військо в похід та негайно рушати в дорогу, — відшукати сестру їх і привести її додому. Без неї не дозволив їм з'являтися йому на очі, загрожуючи страшними карами, якщо посміють вернутись ні з чим.

Пішли сини з військом у невідому путь, а мати їхня Телефеса, що раптом мала залишитися без жодної дитини, не витримала такого удару долі і подалася разом з синами шукати доньку.

Та двоє старших скоро залишили пошуки. Вони розуміли, що Європу вкрав хтось з богів і тому не мали жодної охоти десь блукати. Чи ж люди могли сперечатись із богами? Найстарший — Фенікс спинився ще у Фінікії і заснував зі своїм військом окреме князівство. Другий — Кілікс зробив те саме в Кілікії, і тільки Кадм — наймолодший і роками найближчий до сестрички, яку вірно любив, продовжував ще з невтішною матір'ю безуспішні розшуки.

Довго мандрували вони різними землями, багато перейшли країн і народів, і як дійшли в Самотракію, мати Телефеса, знесилена тяжким походом, померла, і сумний Кадм з глибоким жалем поховав матір у чужу землю. А поховавши задумався: Що мав тепер робити? Дальші шукання були даремні; вертатись додому ні з чим, знаючи круту і вперту батькову вдачу, було не можливо. Лишилиось осісти десь у чужій землі, як це зробили брати. Та Кадм вагався. Він занадто любив сестру і матір, щоб так раптово їх зрадити.

Щоб вирішити свої вагання, осиротілий царенко подався до Дельфійського Оракула і в щирій молитві просив його ради: чи шукати й далі сестру, чи десь осідати в чужому краї і де саме?

Устами Оракула відповів йому Феб Аполлон, божественний син Зевеса: »На лузі зустрінеш ти корову, яка ще не доїлася і не ходила ні в

ярмі, ні в плузі. Куди вона йтиме — іди й ти слідом, і де вона ляже в траву, там ти збудуєш місто і назвеш його — Беотійські Фіви.

І ледве вийшов Кадм від Оракула, як побачив корову, що без пастуха вільно паслася на лузі. Її ніжна шия не мала жодних слідів ярма і Кадм рішуче попростував до неї. Корова повільною ходою пішла вперед; Кадм, стиха молячись Фебові Аполлонові, — крокував за нею, а за Кадмом маршувало його військо.

Так перейшли вони вброд річку Кофієсос і Панамські Потоки, і тут нарешті корова стала, підняла морду до неба і заревла.

Те »М-му!!« — солодкою надією скропило серце Кадма і він побачив, як корова, оглядаючись на його вояків, стала поволі лягати в траву.

З вдячністю приклонив Кадм свої коліна, поцілував цю чужу землю, благословив неznані гори й річки. Потім, бажаючи принести жертву Зевесові, послав частину вояків до найближчого потоку по воду.

Недалеко від них починався непроглядний правічний ліс, якого ще не торкалася людська сокира. В його гущавині дві скелі, похилені одна на одну, утворювали гроту (печеру), з якої витікала багатоводна, бистра річка. Підступити до гроти з боків було ніяк, бо скелі щільно позаростали колючими тернами та шипшиною, але з берега можна було набрати води. І сюди потрапили Кадмові вояки. Зраділи вони, що так близько знайшли воду і стали набирати її в глечики та відра. Не знали вони, що в гроті жив страшний дракон Арея.

Він мав лускату шкіру, тверду, як граніт. На спині вона утворювала міцний роговий гребінь, що іскрився і блищав до сонця, як правдиве золото. Люттям палили його очі і ціле його тіло було напоєне отрутою. Три язики з шипінням вистромлювалися з пащеки, з якої до того ж, ніби погрожуючи, зяяли гострі зуби, насажені в три ряди.

Вояки вже хотіли нести воду до табору, коли враз почули з гроти якесь сичання. Оглянувшись — побачили, як звідти виткнулась страшна, синювата драконова голова, що сичала, роздуваючи шию. Жах ніби скував вояків. Вони попускали посуд у річку, а самі лишились нерухомі, як кам'яні.

А дракон, готуючись до страшного стрибка, звинув лускату спину в жакливий клубок. Потім розпростався, піднявся на половину свого тіла, знову звинувся в тугий лук і, нарешті, скочив на купку тремтячих, обезсилених жахом людей. Що він зробив з ними! Погриз і розчавив у потворній пащеці, подавив у смертельних обіймах, затруїв своїм смердючим диханням.

Сонце вже високо стояло на небі, а Кадм все чекав на воду і дивувався, чому так довго вояки не вертаються з лісу. Не могло статися, щоб вони так довго шукали води. Щось мало з ними трапитись! І Кадм, накрившись лев'ячою шкурою, здобиччю з колишнього полювання, вирушив іти їх шукати. Він узяв з собою відточеного блискучого списа і залізний гостряк до метання, до того ж — поніс у грудях хоробре серце, яке було вартісніше за найкращу зброю, і якнайхутше подався до лісу.

Не довго довелося йому шукати: по кількох хвилинах блукання він побачив потік і бездушні, пошматовані тіла своїх вояків, а над ними стояла лісова потвора і, тріумфуючи, облизувала їх понівечені трупи.

Гнівом запалало Кадмове серце: »Друзі мої! — скрикнув він, — я помчусь за вас, або ляжу поруч з вами!« — І схопивши великий уламок скелі, метнув його в дракона.

Від сили удару розсипались би на пісок мури міцної фортеці, але дракон зістався живий і не ушкоджений. Тверда луска захищала його ліпше, ніж броня панцеру, і камінь відскочив від нього, як гумовий.

Побачивши нового ворога, дракон зігнувся, як до стрибка. Луска на ньому настовбурчилась і Кадм, скориставши з цього, метнув у потвору залізним гостряком. Той влучив у щілину поміж лускою, загнався глибоко в тіло і застряв аж у хребетних кістках.

Виючи від болю, дракон повернув голову на спину і зубами вхопився за дерев'яний держак: погриз його, потрощив і витяг із рани, але заліза з кістки витягти не міг і воно залилось стирчати в хребті, завдаючи тварюці нестерпного болю.

Разом з болем зростала і лють дракона. Його шия посиніла і роздулась ще дужче, хвіст, вкритий лускою, корчився, звивався і раз-по-раз гупав по землі, як ціп; біла піна шматками летіла з рота, а отруйний смердючий подих чорною хмарою вилітав з пащеки, ушкоджуючи повітря. Він то звивався в потворний клубок, то підскакував угору, випростовувався, як ломака. Нарешті, в буйному пориві, помчав просто на стовбурі правічного лісу.

Кадм, відскочивши вбік, метнув списа просто в розкриту пащеку потвори, і та, в безсилій люті, стала гризти залізо зубами. Кров закапала з рота, але рана не була смертельна, тоді Кадм, вхопивши меч, встромив його в горлянку дракона і тиснув, тиснув його, аж поки простромив шию наскрізь і пробив, як гвіздком, до грубезного старого дуба. І столітній дуб, під вагою дракона, зломився, як сірник.

Ще кілька хвилин корчився і звивався хвіст потвори й нарешті дракон застиг нерухомий.

Кадм стояв над мертвим страховиськом і з подивом розглядав його. І раптом почув голос, що не відомо звідки виходив: »Агенорів сину, чого ти так розглядаєш убитого тобою дракона? Ти й сам колись станеш драконом!«

Почувши таке, молодий герой зблід і скам'янів, волосся на голові стало йому дибом. На щастя в ту ж мить він побачив, що по небу линула до нього його постійна захисниця і покровителька, богиня Атена-Паллада. Вона звеліла йому, не гаючи часу, заорати землю, на якій стоїть, і посіяти в борозні драконові зуби.

Струснув Кадм із душі тягар дивного жахливого пророцтва, думаючи, що це йому причулось, і заходився ретельно виконувати наказ богині. Повиривав він з драконової пащеки зуби, зібрав їх у торбинку, зробив із сучка дерев'яного плуга і став орати землю. В кожну борозну сипав рядочком зуби і скибою з другої борозни накривав першу. І поки дійшов до кінця довгої борозни, то на початку її став сходити посів.

Перше виткнулись гостряки списів, потім залізні шоломи з китицями на вершках, далі — плечі, груди, руки, озброєні щитами й мечами. Нарешті з землі вишло військо буйних, лютих з вигляду, міцно збудованих і озброєних мідною зброєю вояків.

Злякався царенко, побачивши стільки нових ворогів перед собою і вже хотів вхопити за зброю, але один з тількищо вроджених вояків гукнув йому: «Не втручайся в нашу внутрішню війну!», — і в ту ж мить рубнув мечем свого сусіда, а його блискавично проткнув списом інший сусід.

Замиготіли в повітрі озброєні руки. Мечі рубали, списи кололи, полилась кров і в повітрі залунали зойки, стогін пораниених і хропіння конаючих.

Кадм дивився на це все, як свідок, і віри не йняв своїм очам. Він бачив, як Драконові діти, падаючи, ще намагались один одному перегризти горлянку, як скручені в останніх корчах пальці ще видирали братові очі з лоба, або тягли кишки з розпороного живота.

Довго тривала ця різанина і нарешті мати земля вкрилася закривавленими трупами майже всіх щойно народжених синів. Лише п'ятеро з них зосталось, і перший із них Ехіон — кинув зброю на землю та звернувся до богині Атени з гарячою молитвою й проханням: послати їм мир. І за ним кинули зброю решта четверо. Ці міднозбройні, породжені землею мужі, допомогли Кадмові і його супутникам збудувати місто Фіви, а в місті — фортецю Кадмеа, і започаткували майбутні роди фіванської шляхти.

Коли Кадм скінчив будівництво міста і впорядкував у ньому громадський лад, боги на Олімпі вирішили винагородити його мужність і вірне чисте серце найвищою нагородою — дати йому божественну дружину. Нею мала бути красуня — Гармонія, донька Арея та Афродіти.

І це одруження сталося. Весілля відбулося в фортеці Кадмеа і на нього прибули всі боги з Олімпу, що принесли з собою багаті дарунки.

Та не всі дарунки були доброзичливі. Разом з іншими богами прибула на весілля й Гера, небесна дружина Зевеса. Чи не до вподоби були їй земні залицання й одруження її божественного мужа і вона жорстоко мстилася і на дівчатах, що одружувалися з Зевесом і на цілій їх рідні. Переслідувати і мучити Європу так, як колись Іо, вона не могла тому, що Європу стеріг на Криту золотий Зевесів собака, отже рішила помститися на Кадмові, що був наймилішим братом Європи і сам ніжно кохав свою сестричку.

Гера подарувала молодим ткану золотом і обсипану дорогоцінним камінням пов'язку на шию і вбрання таке пишне, так майстерно прикрашене й розоцвітне, що воно затьмило своїм блиском і красою навіть одяг богів. Але в подарунки ці були впоєні лихі чари. Поки ці речі лишалися в Кадмовім роді, доти на всіх його членів мали падати несподівані й жорстокі удари долі.

Весело і пишно відгуляли Кадмове весілля і задоволені боги, крім обдарування подарунками, поблагословили молодого царя довгим життям, славою і могутністю, удачею у всіх вчинках і діях. Та не віддали боги про злі чари, скриті в Гериних подарунках і не відвернули їхньої сили від ні в чім неповинного Кадма і тому його довге життя було безнастанною зміною найбільшої удачі й щастя і найтяжчих страждань.

Від Гармонії мав Кадм п'ятеро дітей: сина Полідора, що означає «благословенний» і чотирьох дочок: Автоною, Іно, Семелу і Агаю. Дві з них

— Іну і Семелу — після тяжкого життя, боги приєднали до себе, як богинь, а життя двох інших — Автоної та Агаї — після трагічної загибелі їхніх синів, обернулось на суцільну тугу й печаль.

Довголітнє Кадмове життя примусило його стати свідком мінливої долі і всіх нещасть, що впали на його дітей і внуків. А коли він сам дожив до глибокої старости, нащадки драконських дітей підняли проти нього фіванську громаду і він мусів разом з дружиною залишити збудоване ним місто і фіванську землю та податися до Ілірії, щоб там шукати захисту й притулку для своїх останніх днів.

Але мстивий Гері ще не досить було Кадмових страждань. Вона поширила між ілірійцями чутку, що на їхню землю мають вступити двоє лихих чарівників, — і ті зустріли царське подружжя збройними ватагами та почали метати в них каміння і списи.

І тоді, на очах розлюченої юрби, Гера доконала своє давнє пророцтво та перетворила Кадма і його дружину на двох вогнедишних драконів. Перестрашені люди розбіглись, а бідних драконів Зевес забрав на небо і, не можучи проти волі дружини повернути їм людський образ, зоставив їх на Олімпі стерегти довічно Елізієм, житло богів.

(Далі буде)

Р. ВОЛОДИМИР

ДУХ ЧАСУ

За чим вони шукають?
Чого метушаться?
Знеможена до краю,
Зневірена, в одчаю,
Блука спільнота вся.

За знанням голодує?
До мудрости снага?
Чому ж тоді колує
Навкруг домен отруї
Розсудливий загал?

Людина щастя прагне?
Висот краси, добра?
Невже ніхто не збаніє,
Що щастя не продажне,
Дочасний світ — не рай?

Щасливий, хто відкриє
В душі закон небес:
Зло світом володіє,
Чеснот путі тверді є —
Та переможе хрест!

Лукаві лиш гукали:
В нас ключ від істини!
За те ж їм і похвали,
Що скрізь запанували
Звичаї скотини.

Кодекс їх відкидає
Тон серця, мир душі...
У світ без обичаїв
Їх ум злоби й відчаю
На підбій вирушив.

Взяла й тебе тривога?
На шпиль немає сил?
Молочна, он, дорога,
Зідхни, душе, до Бога
І хрест чеснот неси!

Петро КІЗКО

ПРОЧАТУЙ ОДНУ НІЧ...

Противникам УПА.

Прочатуй одну ніч — хай без жодної цілі —
Біля власного дому. І ти
Зрозумієш тоді, що найбільш обважнілі
Дня хвилини — найкращі світи.

Тож чому ти не можеш ніяк зрозуміти,
Що є люди, які все життя
Мусять в ночі суворі тебе сторожити
І не знати камінних печей зогріття?

Ні. Замало назвати дрібним егоїзмом
Цей твій погляд на варту святих.
Бо для тебе вся доля твоєї Вітчизни —
Лиш відбиток хотінь насолодних твоїх.

Прочатуй одну ніч — хай без жодної цілі —
Біля власного дому. І ти
Зрозумієш тоді, що найбільш обважнілі
Дня хвилини — найкращі світи!

2.2. 1960.

ОЙ ДАЛЕКЕ СЕЛО...

Ой далеке село українське,
Як про тебе забути мені?
Ти ж бо серце живе материнське,
Мого серця плачі і пісні.

Бачу все я тебе в заметілі,
У жорстоких зими крутіжах,
Навіть весен сади почорнілі
І ранкову скорботу в степах.

Серце, серце, село моє рідне,
Чом не є ти, кохане, таким,
Щоб і в зиму весну було видно,
А не в весни хурделиці зим!

5. 2. 1960.

На комуномосковських екранах

СЛИНА САТАНИ

У багатому арсеналі зброї, що її вживає Москва до боротьби з українським визвольно-революційним рухом — ОУН-УПА, почесне місце відведено: брехні, наклепам, оплюгавлюванню й обплывуванню всього, що українське. Цю «зброю» большевики постійно відточують, шліфують, удосконалюють, сподіваючись перемогти нею, врешті, свого зненавидженого ворога. На послугах їм стоять: таємна поліція, хмари шпигунів-агентів, увесь партійний апарат, а передусім пропаганда, писане й друковане слово, мистецтво, наука, останньо кіно й телевізія. Побачивши, що сама голословна пропаганда не переконали людей, большевики почали користуватися іншими засобами, головню кінофільмами, щоб наочним, «документальним» способом переконати український народ у тому, що українські націоналісти, мовляв, — найлютіші його вороги, а Христова релігія — найгірша отрута.

Наприкінці минулого року й у січні 1960-го московсько-большевицька преса розсипалася похвалами про цього роду фільм, накручений «київською студією художніх фільмів ім. Довженка» на підставі сценарія, що його написав під заголовком «Іванна» співробітник львівських газет Владімір Беляєв. Характеристично, що ролі в цьому фільмі роздано виключно українським артистам. Режисер В. Івченко розділив їх так: ролю героїні фільму «Іванни» грає Інна Бурдученко, Митрополита Андрія Шептицького — артист Полтавського театру Д. Степовий, штурмбанфюрера Альфреда Дітца — В. Дальський, Теодосія — А. Моторний (див. «Радянська культура», ч. 103 за 27. грудня 1959 р.). Режисерові помагали два старші пошехонці: М. Юферов і композитор А. Свечніков.

Це був спеціальний московський задум: брехню-сценарій мав написати москаль, бо він краще зуміє пустити всю плюгаву їдь на український визвольно-революційний рух і українську Церкву, а виконання ж доручено «хахлам», щоб створити враження «справді українського творива з потреби української душі». Тому в фільмі введено — крім єдиного москаля Скорцова, якому припала роля «визволяти» Львів — тільки українських людей на яскравому тлі українського кольориту, з запахом українських квітів, мелодіями українських ніжно-мрійливих пісень та специфічною «галицькою» говіркою, яка б м'яко торкнула й розвеселила глядача. Аджеж у своєму «післяслові» до сценарія Беляєв щиро признається, що він «багато років вивчав матеріал до фільму». Як тільки прилетів у 1944 році літаком з Ленінграду до Львова, зразу забрався до праці. Він «вивчав факти співпраці української Церкви з гітлерівцями». За його твердженням, німці залишили в большевицькому запіллі УПА, «якою командували сини священників і сам Степан Бандера». Був Беляєв і на «соборі» 1946 року, коли то большевики «возсоединяли» греко-католицьку Церкву з церквою чекіста Алексея, говорив з священниками, бував на могилах «бандерів-

ських жертв» і все це »передумав«, »осмислив« і створив сценарій »Іванна«.

Для кращого пізнання цього сценарія, що його надрукував московською мовою »орган міністерства культури ССРСР і Спільки працівників кінематографії ССРСР »Киноискусство« (ч. 12, грудень 1959 р.), — а zarazом для ознайомлення з фільмом, даємо нашим читачам докладний його зміст, цитуючи деякі місця дослівно та залишаючи написані Беляєвом заголовки підрозділів окремих сцен. Не зважаючи на всю тонкість та лукавість московських богохульників і людиноненависників, фільм, узагальнюючи, примітивний і »старомодний«: акція не розвивається сама, її »переказує« »залізничникові« отець Теодосій Ставничий, сидючи з ним на лавочці у львівському »єзуїтському городі«. В західноєвропейських фільмах майже не подибуємо таких прийомів. Але большевикам не йшло про мистецький твір, а про насичений злобою брудний наклеп на українських борців за волю та на князя Української Церкви, Слугу Божого Андрія Шептицького.

Кого ховають?

»Осінній вітер летить понад сивими горбами стародавнього Львова і віє з такою силою, немов би намагався розгойдати його древні башти й дзвіниці. Вітер рве туге полотнище червоного прапора, недавно знову піднятого на міській ратуші, що її охороняють, як і раніше, два горді кам'яні леви. На екрані появляється напис:

»Все, що побачите, підтверджує діяльність греко-католицької церкви в роки великого народного горя — фашистської окупації України...«

»Подмухи осіннього вітру розвівають сиву бороду зігненої старої людини, яка, насунувши на чоло старомодного солом'яного бриля, повільно бредє в білому літньому порохівнику по вулиці Первوماйській до оперного театру. За ним, у певній віддалі, не зводячи погляду з зігненої спини старого, іде високий, зовнішньо нічим незамітний залізничник з худими щокми...«

Нараз з вулиці Горького виходить похід і »стогони осіннього вітру зливаються з звуками протяжного церковного співу«. На тлі жалобної мелодії зринає напис:

»В останню осінь великої вітчизняної війни недавно звільнений від гітлерівських окупантів советський Львів побачив на своїх вулицях покійного митрополита греко-католицької церкви, графа Андрія Шептицького. Близько півсторіччя він безперервно засідав на митрополичому столі. Українські націоналісти й клерикали з однаковою наполегливістю оточували його особу легендами... Бачимо в труні обсипане хризантемами велике, розумне обличчя покійного графа Шептицького, обрамлене сивою широкою бородою. За чорними марам з труною, прибраними важкими вінками, дуже помалу й поважно ідуть каноніки, вікарії, декани в пелеринах і без них, протопресвітери в одєжі, що відповідає їхньому чинові... (Беляєв зумисне не згадує звичайних священників!). Як велика чорна гадюка похоронна процесія виповзає на Первوماйську й закручує на Коперника. Поважно йдуть в процесії єпископи й інші ієрархи з самоцвітними панагіями на грудях. Ідуть ченці-студити з маль-

танськими хрестами на спинах реверенд. Їх веде брат покійного, ігумен монастиря ордену студитів, худорлявий архимандрит Климентій... Ідуть з скорботними обличчями гвардійці греко-католицької церкви, українські езуїти-ченці ордену св. Василя, з білими целюльїдними комірцями на худих шиях.

»З святенницькими, заплаканими очима йдуть за ними черниці-василіанки під проводом своєї ігумені. Вимахуючи кадильницями, ідуть майстри розшуків у душах, Христові воїни, капеляни і мітрати, архипресвітери і прелати. Під чорними реверендами ховають вони багатовіковий досвід езуїтів, войовничу зашкарублість і активну ненависть до советського ладу... Ідуть виховники шпигунів, вивчені впродовж півсторіччя в цьому «мистецтві» тим, кого вони проводять до могили...

»В оточенні студитів, редемптористів, салезіян і василіян бачимо і запам'ятовуємо — пише Беляєв — священика Романа Герету, в гарно пошитій реверенді«. Це пізніший герой сценарія, одна з головних постатей. Натякнувши про Герету, московський писака не може, одначе, відвести своїх очей і думок від сили й потуги Церкви, тому далі змальовує похід.

»Сковане похмурою торжественністю, іде за труною генерала Христової армії його найближче оточення: канцлери й шамбеляни, кустоси й архидиякони, генеральні вікарії і апостольські протонотарії, архипресвітери й хартофілакси, почесні й титулярні крилошани — центральний мозок, опора й штаб львівської уніятської капітули».

Ще кілька разів згадуватиме Беляєв всі церковні чини, виявляючи тим свій подив і неприхований страх перед силою, що її Москва і досі не може зламати, знищити, стерти з лиця землі і яка разом з усім народом принесе загладу большевицькому сатані. Беляєв свідомий того, чому з такою величчю супроводять Митрополита його послідовники, тому й пише:

»Не на кладовище несуть вони покійного графа, ні! Цей демонстративний похід зійшов із Святоюрської гори немов би виключно для того, щоб покійний митрополит міг останній ще раз подивитися з-під опущених синіх повік на Львів і щоб, у свою чергу, Львів міг глянути на жалобний кортеж, що йде за тлінними останками князя церкви».

На похід, як твердить сценарист, глядять здивовано (певно, з рознятими ротами) большевицькі вояки й старшини, які автами йдуть на фронт, до Берліну. Затримуються і прохожі. Знову Беляєв не згадав про маси львівського населення і вірних з західних областей України, які йшли за труною! Серед принагідних прохожих на фільмі видно стару, в соломяному брилі людину, а за нею — залізничника. Якось дівчина, «в гуцульській хустині» на голові, питає, кого ховають, і старий відповідає їй: »Ховають убивцю!« Залізничник, що стояв поруч, насторожився. З хвилювання старий мліє, його відводить залізничник у парк і саджає на лавочку, опісля питає, чому цей назвав покійного Митрополита убивцею?

— Ви — людина зі Сходу, — пояснює старий. — Багато дечого не знаєте! І вас, очевидно, здивувала моя відповідь молодій дівчині. Але, повірте мені, що я сказав правду...

Голос большевицького диктора говорить до глядачів:

»І тут, на лавці в парку, що його в той рік багато львовян ще називало по-давньому «езуїтським», отець Теодосій розказав про те, що сталося в його житті від осені 1940 року...«

Як бачимо, Беляев дещо розкрив задум своїх хлібодавців з Москви — фільм призначений не лише для «западників», а теж для українців з усієї України: »ви — зі Сходу, багато дечого не знаєте!« Тож легше сприймете нашу брехню!

Добра вістка зі Львова

На екрані: гірською стежиною, що веде в прикарпатське містечко йде Іванна Ставнича з китицею квітів. Вона радіє і наспівує вже «советську» пісню, дарма що це тільки перші дні окупації большевиків у 1939 році. Пісеньку склав якийсь Микола Романченко на замовлення, бо «виростив» навіть тюльпани у «довбушанському» краю:

Ой, мій краю довбушанський,
Моя Верховино!
Йй, як люблю вас, рідненькі,
Гори і долини.

Пелюсточки на тюльпанах
Як огнем палають,
Як збігаю я легенько
По крутому плаю.

Неси, вітре, мою пісню,
Ген, за полонину.
Ой, мій краю довбушанський,
Моя Верховино.

Ставничу перестріває сільський листоноша Хома, даючи їй листа з повідомленням, що Іванну прийнято до львівського університету. Її батько Теодосій турбується, що буде з весіллям, бо Іванна повинна вийти заміж за Романа Герету, але Іванна цим не журиться. Вона вибігає надвір, де «комсомольці» — Юля Цимбаліста, Олекса Гаврилишин й інші — радіють її успіхам. Над'їжджає большевицьке військо й старший лейтенант Зубар питає, куди дорога в Нижні Перетоки, в парохію отца Теодосія. Іванна показує їм, Зубар дякує.

— Вам спасибі! — схвильовано (обов'язково!) говорить Іванна. — За все спасибі! — і простягає оголошеному комадирові китицю квітів.

Здивоване обличчя Зубаря. Усміхається молодь, усміхаються і вояки. Одним словом, оклепана большевицька ідилія «привітання визволителів». Опісля кадр міняється і ми бачимо доньку священика, яка «дякувала за все» большевикам, Іванну, у Львові. Вона спішить до університету. В місті теж «радість», багато людей на вулицях, обов'язково молодих гучулів, зависні погляди «давніх» панів Львова і т. п. Але...

Щастя вкрадено

А «вкрав» його секретар комісії, яка приймала студентів, Дмитро Каблак. Іванна жалується йому, що хоч її й прийнято до університету, але на списках її прізвища немає. »І не буде!« — сухо відповідає Каблак

і пояснює причину. Так вирішив ректор, він большевик і не варта йти до нього за виясненнями, бо він прийме це за невдоволення з Сов. Союзу і Іванну зашлють на Сибір. Хіба що Іванна подасть до львівської газети «Вільна Україна» заяву, що вона відрікається Бога і свого батька священика. «Так прийнято у советів», — каже Каблак. Обурена Іванна іде геть.

Під склепінням старого храму

Молиться вона до Пречистої в церкві св. Юра і її голосну, плачевну молитву підслухує «мітрат Кадочний», який розважає дівчину й радить їй піти до Митрополита.

Шкатулка Митрополита

Іванну приймає Митрополит на балконі своєї палати. Вона ж — його похресниця. Митрополит знає вже про справу з університетом і говорить до Іванни:

— Слуги антихриста тепер толочать нашу землю.

А йому у відповідь лунають звуки «піонерського рога» і пісня «піонерів» на площі св. Юра:

Грими, грими, могутня пісне,
Як ті громи весняних бур!
Хай знає панство ненависне,
Що наша армія, як мур...

Митрополит зідхає, бо большевики зігнорували його листа до влади, яким він домагався повернути науку релігії в школах. «Тільки насміялися», — говорить він. А з площі гуркіт барабана і «культурна» московська пісня:

Здравствуй, милая картошка,
Низько бьем тебе челом...

Митрополит радить Іванні не журитися, вийти заміж за богослова Романа Герету і дарує їй золотий перстень.

Гості в парафії

Отець Теодосій Ставничий справляє свій доні заручини з Геретою. Герета оглянув перстень від Митрополита і прочитав на ньому: «Мій похресниця на щастя. — Кир Андрей». З того приводу він виголошує промову й підносить чарку за здоров'я Його Ексцеленції. Гості стають і співають — ні пришив, ні прилатав — «Боже великий, єдиний...» Мусів же Беляєв вичерпати всі свої засоби для змалювання «буржуазних» націоналістів!

Несподівано приїхали інші «гості»: Зубар і капітан Журженко, які шукають квартири. Маючи жаль до большевиків за те, що її не прийняли до університету, Іванна сміливо попадає в конфлікт з старшинами і отець Теодосій мусить заспокоювати їх. Він просить «гостей» до столу. Капітан Журженко випив чарку, що її подав йому адвокат Даско, й виголосив промову, бажаючи присутнім, щоб «вітер зі Сходу, який вдерся в це прикордонне містечко, відсвіжив ваші мислі, волю... показав найправильніший шлях до майбутнього...» Іванна знову викликає конфлікт і з плачем тікає з кімнати, нарікаючи на несправедливість, яка панувала колись і тепер...

Юля боїться »довгих рук«

На екрані — будова залізобетонного, замаскованого »доту« над Сяном. Доглядають робіт Зубар і Журженко. Дорогою до залізничної станції їде Юля Цимбаліста. Зубар і Журженко здогаються її і в розмові Юля оповідає, чому її приятелька Іванна така ворожа до них — не прийняли її товариші до університету. Зубар завважує: »мабуть тому, що вона дочка попа — так мовити б, нетрудовий елемент«. Розгнівана Юльця вибухає:

— Донька попа? Так? То чому прийняли в університет Зенона Верхолу з нашого містечка? Його батько мав паровий глин і дві кам'яниці, а тепер утік до фашистів... на той бік, — показує за Сян, де ходить гітлерівський пограничник. — Та ви його не знаєте! Зенон Верхола — теж гарна штука. Ще в гімназії водився з націоналістами. Підручним у Степана Бандери був. А коли в 33-му році вбили у Львові секретаря советського консульства Майлова, Зенко утік до Данцігу...

Згодом Юлька перелякалася своїх слів і просить:

— Тільки... Бога ради. Нічого не робіть. Я вам того не казала. Добре? У них — довгі руки!

...А Каблак прикидається Іваном-дурником

Очевидно, що капітан Журженко мусів піти до ректора університету, щоб »проверити справу«. Ректор покликав до себе секретаря Дмитра Каблака, але цей почав викручуватися, мовляв, він не знає Іванни і ніколи її не бачив. Не переконує його і фотознімка Іванни. »Обурений« Журженко кричить на Каблака і питає:

»А Верхолу знаєте?« Каблак біліє зі страху, та ректор каже йому йти, а сам картає капітана, як досвідченіший чекіст: »Чого ви кричали на нього? Чому назвали Верхолу? Ой-ой-ой! Ми б обережно розібрались самі...«

Коли Журженко вийшов з кімнати ректора, Каблак, що притаївся за колоною, показав на нього худощавому, смаглявому студентові.

Треба виправити помилку

В ніякій країні немає того, щоб капітан армії добровільно ішов до підрядного поліціанта й »сповідався« йому зі своїх »помилочек«. Але в московському царстві це закон. Не міг оминати, ні обійти його і капітан Журженко. Він пішов зажурений вулицями Львова, навіть не підозріваючи, що назирцем їде за ним висланник Каблака — смуглявий студент. По дорозі Журженко поговорив з Голубом, бригадиром »Водоканалтресту«, а далі поплентався до будинку на розі вулиць Дзержинського і Кадетської. На будинку пишався напис: »Управління народного комісаріату державної безпеки УРСР по Львівській області«.

Зголосився Журженко до »уповноваженого по справам університету«, тож маємо змогу побувати і в гнізді большевицького диявола.

В кімнаті, з загратованими вікнами, стіл накритий зеленим сукном, на стіні карта України, а над нею — Дзержинський.

За столом — чекіст Садаклій, в якого на гімнастюрці медалі заслуги за мордування людей, а на рукаві — чекістський меч у срібному овалі.

— Я зробив сьогодні велику помилку, товаришу уповноважений, — кається капітан большевицької армії Журженко. — Поки не запізно, дозвольте розповісти про неї.

Чекіст милостиво гостить капітана цигаркою, немов пан свого наймита.

»На вечірні не буду«

В захристії маленької дерев'яної церковці старий дяк рахує гроші, зібрані на тацю. Роман Герета вбирається до Богослуження (хоч він тільки богослов!) перед дзеркалом. Входить листоноша Хома з двома телеграмами: одна для Іванни з повідомленням ректора університету, що »помилка вияснена« і її прийнято на науку, друга — кодована до Романа: »Прошу приїхати в день мого народження«. На телеграмі підпис Каблака. Роман ховає телеграму до Іванни, а від Каблака палить і виходить поспішно з захристії, кажучи до дяка, що не буде на вечірні.

Підозрівають Іванну

Роман Герета зустрівся з Дмитром Каблаком в одному львівському ресторані. Каблак твердить, що Іванна »сипнула« перед капітаном Журженком Зенка Верхолу. »Вся наша боївка буде провалена, — турбується Дмитро. — Верхолу я вже перевів на нелегальне життя«. Розмову перериває підозрілий гість, француз Еміль Леже, що грає на гітарі й ломаною французько-українсько-московською мовою вихваляє »советських людей«. Цього типа у фільмі треба було Беляєву, щоб підкреслити »єдність соціалістичного міжнародного« стада.

Постріл на шляхах

З поїзду »Нижні Перетоки—Львів« висіла на львівській станції Іванна, а в той час на перон вийшов капітан Журженко. За ним, як тінь, смуглявий студент. Коли капітан переходив рейки, студент витягнув з кишені лискучий бровнінг і вистрілив йому в спину. (Прекрасна традиція московських убивців, яку увіковічнив на екрані Беляєв: стріляти в потилицю під час гудіння моторів чи машин. В той час, коли студент стріляє, гуде паротяг.). Журженко впав на рейки, студент утік.

За високою монастирською стіною

Фільм розвивається »по плану«. Журженко спрятаний, Іванну замикають. Ігуменя монастиря сестер василіянок, Віра Слободян, запросила до себе митрополитову похресницю Іванну і коли ця прийшла до неї в монастирську келію, замикає її на ключ. Зрозумівши свою ситуацію, Іванна пробує силою відчинити двері, навіть кидає — для більшого сценічного ефекту! — жбаном води. В той час входить Роман Герета. Він лякає Іванну арештом, бо, мовляв, капітан Журженко написав на неї донос до НКВД. Матимуть великі неприємності вона сама, її батько і Роман, бо вона виспала Верхолу. Іванна заперечує, немов би вона зрадила Зенка. Роман Герета радить Іванні створити враження, що вона, посварившись з батьком, виїхала нагло до Києва.

На екрані появляється монастирська церква, в якій моляться черниці — між ними в чорній одежі монахині Іванна.

Непрощений гість

На львівській вулиці Енгельса, що тягнеться до передмістя Кульпаркова, урядусє в «віллі Францувка» німецька переселенча комісія. Перед віллою товпа німецьких колоністів, які бажать виїхати до Німеччини. До них приєднується перебраний в стареньку одежину, з міною придурковатого роззяви, Дмитро Каблак. Він дістається в середину віллі й входить у кімнату радника комісії для переселенчих справ, «спеціаліста від українського питання», пана Дітца, й просить його про перепустку до Кракова, бо мусить ховатися від большевиків. Дітц спершу невдоволений непрощеним гостем, але коли Каблак дає йому «розвідочні матеріали» про большевицькі укріплення між Сокалем і Володимиром Волинським та поручає на своє місце Верхову, пан Дітц ласкавішає. Сердиться Дітц тоді, коли довідується від Каблака, що Журженко тільки поранений.

При ліжку в лікарні

Чекіст Чадаклій грає роль «милосердного самарянина», сидячи в білому халаті біля ліжка пораненого Журженка. Йому помагає Юля Цимбаліста, яка розповідає про те, що Іванна була в неї, залишила свою валізу й зникла. До «чесної компанії» у лікарні приходять ще Голуб, старий приятель чекіста Садаклія з тюрми в Луцьку, і лейтенант Зубар. Всі вони нараджуються, як знищити «буржуазних» націоналістів.

Грім Божої кари

Але задуми московських найманців не вдаються, бо несподівано вибухає війна, яку бачимо на екрані в парохії отця Ставничого. Від вибуху гарматних стрілен прокидається зі сну теж Роман Герета і радіє, що «йде грім Божої кари». Над містечком Нижні Перетоки зривається воєнна буря, «хоробрі» советські вояки чинять спротив гітлерівцям, які появляються, як з рисунків «Крокодила» — з закасаними рукавами і з написом на поясах: «Готт міт унс». Стрільна запалюють церкву й дім Ставничого.

«Дас іст Лемберг!»

Бачимо на фільмі панораму Львова, плетиво доріг, на яких мчать німецькі мотоциклісти. Один німецький старшина зліз з мотоциклета, глянув на мапу й каже до вояка: «Дас іст Лемберг! Хайль Хітлер!» Видумані Беляєвом «важкі бої» советських вояків з німцями на вулицях Львова, бракує тільки сцени, як московське НКВД мордує тисячі в'язнів у львівських тюрмах. Два темні лицарі — Садаклій і Голуб — нишпорять на подвір'ю, де недавно стояли большевицькі відділи, відчиняють канал і кидають до нього амуніцію, вибухові матеріали і т. п. До брами подвір'я стукають. Це міліціонери, що їх веде Дмитро Каблак «у чорній уніформі, в рогатій мазепинці з тризубом». Не маючи сили відчинити браму, Каблак дає по ній чергу з автомата. Садаклій і Голуб тікають у канал.

І знову одне подвір'я — склади «Гастронома», з яких Садаклій і Голуб рабують харчі і виносять до каналу. Тим часом на площі св. Юра тікає в шпитальному халаті поранений Журженко, якого підтримує вбраний в цивільну одягу Зубар. Натрапивши на стежу міліціонерів, вони перелазять через якусь стіну.

Знову сцена з церкви монастиря сестер василіянок, де черниці моляться до св. Тереси. Вбігає сестра Мсніка з вісткою, що «на площі вже наші!» Ігуменя наказує всім вийти зустрічати «гостей» хлібом-сіллю. Післана по цей хліб-сіль, Іванна вертається монастирським садом і бачить, як якась людина перелізла через мур і заховалася в «сараї». При цьому цікаво завважити, що від площі св. Юра до монастиря сестер василіянок було у Львові таки далеченько, бо монастир був розташований на вул. Потоцького! Але московському «сценаристові» на все «наплювать», щоб тільки перевиконати «плян» брехні й наклепів.

Під монастирською стіною поліцаї наслідують на Зубаря. Іванна шепоче ігумені про того, що заховався у «сараї» й ігуменя зраджує його поліціантам у «рогатих мазепинках». На монастирське подвір'я в'їжджають мотоциклети, з коляски висідає пан Дітц, вже оберштурмбаннфюрер СС, цілує ігуменю Віру Слободян у руку й просить розмістити своїх старшин у правому крилі монастиря, сам він запрошений до палати Митрополита. Поліцаї ведуть зв'язаного, закривавленого капітана Журженка, якого знайшли «в сараї». Іванна «соромиться, що це сталося через неї, дарма, що капітан зробив на неї донос».

Зустріч на залізничній станції

Товпи народу на станції, що ждуть поїздів, плач дітей, крик жінок. Між ними похмурий француз, що якимсь чудом приплентався до Львова з туги за «советськими людьми». Біля нього його дружина з малим синком у возику. Проходить у чернечій одязі Іванна, яку пізнає листоноша Хома. Він розповідає їй про телеграму від ректора, що її заховав Гетера, про пожежу дому. В той час німці арештують Еміля Леже, підозрюючи в ньому жида, штовхають його жінку й возик з дитиною. Возик впадає на рейки, якими переїжджає поїзд. В останій хвилині Іванна рятує дитину. Ніби в нагороду за свій вчинок зустрічається несподівано з батьком.

Святий воєнкомат

На подвір'ї св. Юра зібралося багато священників, що з'їхалися з усіх сторін Львівської єпархії, сподіваючись «поправити свої справи» виїздом на схід, де «навернуть» до Греко-католицької Церкви «мільйони людей». В розмовах між собою вони вже «діляться» посадами, дораджуючи один одному брати то Мгарський монастир біля Лубен, то деканат у Донбасі. Мітрат Кадочний дістав призначення до Кам'янця Подільського. Роздає ці посади Дітц. З'являється отець Ставничий, якому мітрат каже йти до Митрополита.

Ставничий кладе перед Митрополитом дві метричальні книги й Євангеліє, кажучи, що це все, що залишилося з його деканату. Митрополит потішає його, мовляв, Святіший Отець дав зі своєї шкатули 15 мільйо-

нів на ліквідацію наслідків розкладницького впливу большевиків, то, може, щось перепаде з того і на відбудову церков і парохій. Наречений доньки Ставничого, Герета, буде військовим капеляном для української частини, яка піде з німцями на Москву, опісля повернеться і ожениється (капелян?) з Іванною, яку тепер треба залишити в монастирі.

Гора Вроновських

На цій горі видно табір для воєннополонених — сталагт число 328. За дрютами, між червоноармійцями, сидять наші «старі знайомі»: Журженко, Зубар, Леже. До полонених приходять пані з добродійного комітету, монахині з молитовниками, які намовляють підписати декларації — зірвати з большевизмом і просити в Гітлера ласки. Роздає ці декларації Іванна. Пізнавши її, Зубар дорікає їй:

— Швидко ви «перекантувались», пані Іванно!

Постава полонених, які нібито відмовляються підписати декларацію, впливає на Іванну. Повертаючись із табору, вона зустрічається з Кабляком в поліцейській уніформі й каже до нього:

— Боже мій!.. Це ви... Як же ви швидко «перекантувались»!

Кабляк зраджує їй тайну, чому її не прийняли до університету — все це робив Роман Герета. «Переродження» Іванни за помислом Бєляєва продовжується в монастирі. Вона пригадує собі прочитане в таборі оголошення, що забороняло в'язням «їсти трупів», тому виходить у місто. Тут вона зустрічає Олексу Гаврилишина в мундирі поліцає, який натякає їй, що на ньому така ж «чужа шкура», як на ній. Він проводить її вулицями, бо в місті небезпечно — німці якраз ліквідують ґетто, спалюючи доми разом з жидами. Іванна бачить теж поїзди з забороненими на примусові роботи до Німеччини людьми. Як бачимо, Бєляєв вдаряє в тонкі струни людської душі, але забуває, що в Україні не забули і про жахливі звірства московських опричників.

Іванна прибігає до Митрополита й жалується йому, розказуючи, що вона бачила в місті. Митрополит знаходить для її потіхи тільки... молитву.

Таємне стає явним

В своїй кімнаті Юлька Цимбаліста розповідає Іванні про «посвяту» Журженка, якого пострілено за Іванну. В цьому винен її наречений Герета. «Була б ти в університеті, а тепер — тащи цю халамиду» — під'юджує Юлька. У відповідь на заввагу Ставничої, що німці поділили гору Вроновських на клітки для в'язнів, Юлька вибухає «патріотизмом»:

— Тільки гору? Україну поділили, розірвали на шматки. Нас тепер прилучили до «генеральної губернії». Ось тобі і «самостійна».

Граючи на почуваннях Іванни, Юлька врешті намовляє її «нав'язати контакт з нашими»...

Ножиці

На фільмі просуваються перед нашими очима т. зв. «Кракідани» у Львові — базар на Краківській вулиці з спекулянтами, торговцями, товпою людей. Кирпатий хлопчина виспіває: «Пане Гітлер, дайте мила, бо

вже воші мають крила!» Перекупки захвалюють товар, сліпий грає на катаринці і виводить польську пісеньку:

»Секира-мотика,
Пілка-шклянка,
В ноці нальот,
В дзень лапанка...«

(Типовий львівський настрій підхоплено по-мистецькому, щоб зворушити старих львов'ян).

Поміж стоянками продавців ходить, у чернечій одежі, Іванна, купуючи... ножиці. За нею слідкує Дмитро Каблак. Іванні забракло грошей, вона дає перекупці свій золотий перстень. Коли Іванна відійшла, Каблак відбирає перстень від перекупки.

Нічний концерт

Іванна понесла куплені ножиці до табору полонених і, вітаючи Зубаря від Юльки, сказала йому, що в пакеті замість молитовників є допомога до втечі. Вночі полонені перерізали драти й втекли. Щоб заглушити скрегіт заліза, француз Леже приграв на гітарі. 23 полонених, які втекли з Журженком і Зубарем, ховаються до каналу в одній з зруйнованих башт цитаделі, замінювавши перед тим вхід до криївки. Тривога сирен спонукала поліціантів шукати втікачів. Зенон Верхола біжить з собаками, які шукають слідів, за ним ціла юрба поліціантів. Зірвані міни вбили Верхолу й поліціантів, а Каблак врятувався, бо трохи запізнівся.

Юлька рятує

На наказ Дітца Каблак іде до монастиря сестер василіянок арештувати Іванну, бо він у розшуках за втікачами знайшов ножиці й тоді пригадав собі сцену, яку бачив на «Кракіданах»: Ставнича купувала ножиці! Але Іванна тікає з монастиря просто до мешкання Юльки, скидає з себе чернечу одежу й ховається. А в палаті Митрополит докоряє Дітцові за нічний напад на монастир і бажання арештувати його похресницю. Тоді Дітц показує йому перстень, що його Митрополит подарував своїй похресниці — за нього вона купила ножиці для полонених.

Пісня в мряці

У підземних потайниках і каналах під церквою св. Юра, де звили собі кубло большевицькі полонені і Садаклій з Голубом, бачимо вже Іванну й Юльку. Після того, як Леже скінчив грати на гітарі, Журженко просить Іванну заспівати. Вона погоджується і співає пісню, яку так любила колись молодь в західних областях України:

Бувай здоров, коханий мій,
Мені пора в дорогу.
Осіплються квітки всіх мрій
Без тебе молодого.
Надія, мов вишневий квіт,
Розвіється з вітрами,
А я піду в далекий світ
Незнаними шляхами...

Журженко закохано дивиться на Іванну, але «каналъну» ідилію перериває Голуб з вісткою, як «катабаси» ховали побитих поліціантів.

«Рота присяги»

Властиво ця сцена не має ніякого сенсу, бо не вияснює, чому отець Ставничий присягав і з якої причини, але московському писавці вона була потрібна на те, щоб ще раз змалювати глядачам «жорстокість» духовенства й врешті вияснити ролі «залізничника».

В митрополичій палаті знову зібралися церковні достойники і Беляєв не втримується від того, щоб ще раз не перелічити їх:

«Засідають тут члени капітульної консисторії, найдостойніші старшини, почесні крилошани, архієпископи і єпископи, канцлери і хартофілакси, апостольський протонотарій, мітрат Кадочний і генеральний вікарій воєнного сектора, лисоватий доктор богословія Василь Лаба, той, що очолював вербування молоді в дивізію СС «Галичина», заохочуючи її здобути «безбожну Москву».

«Сборних крилошан-старшин, священників Романа Лободича, Омеляна Горчинського, Степана Рудя, Миколу Хмільовського доповняють своїм досвідом і авторитетом дванадцять титулярних крилошан. Є серед них канцлери і шамбеляни, професори духовної семінарії і протопресвітери — кращі з кращих ієрархи єпархії, суворо зобов'язані продовжувати стародавні традиції інквізиції, боротися за чистоту віри й поведінки духовенства».

Архієпископ Йосиф Сліпий наказує привести отця Теодосія Ставничого.

Фільмова камера знову переносить глядача в «єзуїтський город», де Ставничий розповідає залізничникові, пояснюючи йому, що це таке «рота присяги». Після того на екрані видно митрополичу палату зі зборищем духовенства. За заслоною сидить, як «обсерватор», відомий нам «залізничник» — висланник Ватикану. Він пильно слухає, як «перед судом» заприсягають на св. Євангеліє отця Ставничого. Опісля «судити» його за «роздвоїння совісті». Чому в Ставничого «роздвоїння совісті», відомо хіба московським укладачам фільму. Бож «судді» питають його, де поділася його донька і відпускають додому. Отець Теодосій ще вступає до Митрополита, який щось дораджує йому...

Під землею ясніше

З великого «кохання» до Іванни Журженко почав з нею у львівських каналах розмову на «релігійні теми». Іванна захитується у своїй вірі. В той час вбігає Юлька з вісткою, що людей знову палять, і дає листа Іванні від її батька. Батько пише, що мусить іти на операцію і перед тим хотів би бачитися з донькою. Він просить її прийти до монастиря отців студитів у Кривчицях, де він тепер проживає.

Продовжуючи свою розповідь у «єзуїтському городі», Теодосій Ставничий каже до «залізничника»:

— Тепер можу признатися вам, що зміст листа подиктував мені Шептицький. Чи міг я не вірити йому, моєму ієрархові, князеві нашої церкви?

Нікчемність московських наклепників досягає вершин.

Прочитавши батькового листа, Іванна вибігає з підземелля. За нею біжить Журженко, хоче її завернути, признається, що кохає її. В канал входить Голуб з врятованою жидівською дитиною. Іванна бере ди-

тину й веде її до жінки Леже, але спершу хоче відвідати батька в монастирі Студитів. В той момент з-за мурів монастиря вискакують поліціанти з Каблаком:

— Цілую руці, пано Іванно, — насміхається Каблак. — Вже з дитинкою, так? Бистренько...

На Лонцького

Іванна стоїть зв'язана в кімнаті ґештапівського слідчого. При ній є Роман Герета в уніформі військового капеляна, який намовляє свою наречену признатися до всього. Дітц в останнє питає її, де сховалися полонені.

Сходи Львова

У тому самому університеті, в якому мріяла вчитися Іванна, міститься тепер «Зондергеріхт дистрикт Галіцієн». До нього ведуть сковану Ставничу. Вона йде сходами гордо, з піднесеною головою.

Знову видно сходи, але ті, що ведуть на «Гуре страценя» — Гору страсти. Тут колись, пускає жалібно сльозу московський катюга, поляки тратили гайдамаків з коліївщини. Сходами йде вгору Теодосій Ставничий. На вершку гори шість шибениць, перед ними видно чоботи есесманів, далі їхні ноги, пояси з пряжками, на яких написано: «Готт міт унс!» — обличчя повішених...

У своїй палаті Митрополит Шептицький говорить з... Канарісом, шефом німецької військової розвідки. Він жалується на Дітца, на прилюдне страчення Іванни. В розмові признається Канарісові, що в підвалах своєї палати він переховує «кілька видатних жидів» на те, щоб «при найменшій зміні політичної ситуації, вони — мої жиди — радо посвідчили, що я, Андрій Шептицький, митрополит і князь греко-католицької Церкви, був добрий до тих, які інакше вірують». Гидка, примітивна сцена, яку міг видумати тільки москвин!

Канаріс просить Митрополита, щоб він своїм авторитетом поміг приспішити набір вояків до Дивізії «Галичина». Дораджує теж, щоб священики на проповідях лякали людей більшовиками та зивали молодь іти в ліси до бандерівських відділів.

Ще одні сходи: до храму св. Юра. Іде ними серед старців-прохачів Теодосій Ставничий і кричить до людей на подвір'ї: «Мої ієрархи вбили мою дитину!» Два сильні дякони схоплюють Теодосія і силою відводять геть.

А на поляні під «Чортівською скелею» біля Львова Журженко, Зубар і «визволитель», єдиний «старший брат», що виступає за сценарієм на фільмі, командир большевицької партизанської банди Скворцов, обговорюють план підпільної боротьби у Львові. До них приходить Голуб з повідомленням, що Іванну арештовано. «Підпільники» ніяк не збираються визволяти її, хоч Журженко так дуже її любить! Замість того Журженко в цивільній одежі попхався невідомо чого до св. Юра, де його пізнав адвокат Даско. Даско передає Журженка «всюдисущому» Гаврилишинові, який дораджує адвокату йти з ним і арештованим Журженком «по нагороду». В дорозі «свій парень» Гаврилишин схоплює Даска.

Большевицькі бандити забирають у нього одержу й запрошення від Дітца на забаву в ресторані «Пекло». Чекіст Садаклій перебирається в одержу Даска й заносить до ресторану «дарунок» для Дітца. Коли приятелька Дітца розвиває цей «дарунок», вибухає пекельна машина й убиває багато гостей у ресторані.

Большевицький «сценарист» має дуже велике відчуття «докорів сумління», бо дає сцену, як Митрополит «не спить, а думає про смерть Івани, про той час, коли він ще молодий благословив Січових Стрільців, Габсбурга Вишиваного, і ... 30. 6. 1941 р. легіон «Нахтігаль» у Львові». Митрополит пригадує собі, як під його палатою стояли в «німецьких мундирах» сотник Роман Шухевич і інші націоналісти. У них написи: «На Москву!» і пісня, як в усусусів: «Зажирилися галичанки...» А за цими націоналістами сотні й тисячі молодих хлопців-добровільців на конях... Ця сцена відтворює правду й вона може перекреслити всю брехню фільму та викликати в глядачів не бажані москвинам настрої.

Всюди палають свічі

Советські танки на вулицях Львова, а на дзвіниці св. Юра Роман Герета дає німцям вказівки радіоапаратом. На вулиці Академічній відкривається канал і з нього вилазять московські щурі: Зубар, Юлька, Леже... Садаклій з Журженком їдуть автом до Кульпарківської лічниці по Теодосія Ставничого, де його замкнули, як божевільного. Львов'яни світять сотні, тисячі свічок на всіх тих місцях, де згинули за німців невинні люди. Світить і Ставничий, а Журженко радить йому «написати книжку й про все розказати людям»...

Ставничий говорить до залізничника в «єзуїтському городі», що напише про все правду. Залізничник непомітно витягає ніж і хоче забити Ставничого, але з куців вискакує, як «деус екс махіна», чекіст Садаклій і арештує «монсеньйора», яким був сповидний «залізничник».

На вулиці Роман Герета потішає келейника Митрополита, кажучи, щоб не журився, бо «прийде час і Його Святість папа римський проголосить митрополита святим...» Втім він побачив арештованого «залізничника», якого ведуть Садаклій, Гаврилишин і «оперработнік». Залізничник дає очима знак Романові, щоб тікав, і цей швидко пристає до демонстрації студентів, які йдуть містом. Він швидко орієнтується і пристосовується до ситуації, кажучи студентові, що питає його, з якого він факультету: «Пройду з вами, а там знайду своїх хлопців». Роман Герета навіть підтягає за демонстрантами пісню про Схід...

Тут московсько-большевицький наклепник сам знівечив свій фільм: український націоналізм немирущий, його не можуть вбити ні рушниці, ні тортури, ні скажена брехня і наклепи. Він оживає завжди і як Герета йде далі, на схід, несе загибель Москві. Це стверджує закінчення фільму — в народі залишилися націоналісти й вони далі поведуть боротьбу. Колись якийсь партійний наглядчик від большевицького «мистецтва» побачить цей «прогріх» Бєляєва і можна сподіватися, що московський лакей дістане своє по заслугі. Ми впевнені, що так зрозуміють фільм «Іванна» широкі маси нашого нескореного народу, що будуть дивитися на нього.

Петро КІЗКО

ПОЕЗІЯ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПІРВИ

Можна з усією сміливістю сказати, що українська поезія в підсовєтській Україні за всі роки існування т. зв. «радянської літератури» не мала такого занепаду, як тепер. Цей занепад сягає катастрофічних розмірів. Політичні та господарсько-економічні експериментальні маніпуляції Хрущова та його партійної кліки не могли не відбитися на літературі, в тому й на поезії. Властиве поняття поезії, як чинника зображення краси світу людини і світу природи, замінюється римовано-строфічним показом виробничо-технічного процесу, в якому головним пляном на поетичний екран виходить не людська душа, а душа... машини, механічного агрегату, а живу істоту людини поглинає оспівування виробничих норм, показників рабської праці.

Поет Федір **Гарін**, наприклад, у вірші «Вісім хлопців-комсомольців» («Робітнича газета» з 31 грудня 1959 р.) пише:

»Збірний цех
З просторим залом схожий (!?).
Плетиво заліза і промінь.
Ще ривок
І **любю паровозу**
Із ремонту вийти
В дальню синь (чому не синю даль? — П.К.)«.

Поминаємо кричущу безграмотність такої «поезії»: «цех з залом схожий», коли прийменник «з» уживається в його нормальному застосуванні при словах «ким», «чим» (з ким ти йдеш? з чим прийдеш?), і вже ні в якому разі в даній фразеологічній конструкції, бо схожий може бути лише на когось або на щось, отже — схожий на залу, а не «з залом». Знову ж у множині давального відмінку буде не «промінь», а променів або проміннів. І «ривок» і «паровоз» — це ніякі не українські, а лише московські слова. Так у сімох рядках Гарін удесятеро перекрутив, зім'яв і скалічив українську мову, або не знаючи її цілковито, або йдучи за «правписом» «Робітничої газети», суто московської не лише своїм духом, а й мовою.

Та не про мову ми хотіли казати і заторкнули це питання лише побіжно, скільки воно досить таки різке.

Головне — Гарін, як сказано на вступі, прагне, за теперішньою модою соцреалістичного мистецтва, «одухотворити» мертву машину-«паровоз»! Навіть якщо піти за большевицькими вигадками, що за рабської системи соціалізму-комунізму людська праця є «радістю», «душевною насолодою» людини, то й тоді б у випадку закінчення ремонту паротяга мусіло б, власне, бути «любю» людині, яка спекалася свого «виробничого завдання». Але в Гаріновій «поезії» «**любю паровозу із ремонту вийти**»...

Так людські властивості радіти або сумувати соцреалістичною «поезією» механічно переносяться на машину, роблячи недолугі спроби уподібнити її до живої людської істоти. Досить кумедно і парадоксально, але ж — факт!

Дехто може сказати, що взятий нами приклад — не типовий для української підсовєтської поезії, що це лише — випадок, мовляв, сам автор наведеного вірша Федір Гарін не є такою визначною особою, щоб він узагальнював собою всю підсовєтську поезію.

Тоді візьмемо інший приклад, з іншого, вже більш відомого автора. Масмо на увазі Степана **Крижанівського**.

Степан Крижанівський — не лише поет, а й літературознавець, науковий співробітник АН УССР, теоретик советського соцреалізму в літературі, автор і редактор багатьох публікацій і підручників на теми соцреалізму і взагалі літератури та зокрема поезії. Отож, особа, як кажуть не абияк, і кому, як не Крижанівському, належало б подавати »зразки« поетичної творчості. А Крижанівський у »Радянській Україні« у вірші »Новий розгін« подає такий поетичний »зразок«:

»Диму стяг,
Паровоз гуде
На путях...
На маленьку путь
Від основ (!!) —
Півтораєта літ
Він пройшов.
Чорних рейок блиск,
Дзвін заліз...
В комунізму даль
Нас привіз...«

Не треба окремої аналізи цих поетичних »перлин«, що їх Крижанівський буквально висидів за довгі роки своєї поетичної мовчанки, щоб побачити, до якої низини спадає сучасна поезія, ми б сказали, соцреалістичного провалля, в яке її пхнуто московсько-большевицьким окупантом. Усі оті нісенітниці, безглузді, штучно вигадані й зліплені вислови — »від основ він пройшов«, »в комунізму даль« (і як це можна привезти »в даль«, і що це взагалі за »даль комунізму«?), »паровоз гуде« і ін., — і так само калічені, змозковщені слова »стяг«, »путях«, »паровоз«, »рейки« з математичним обчисленням часу в »півтораєта літ«, — усе це не поезія, а якийсь калямбур механічно нанизаних слів, де не лишень немає людської душі, а навіть »душі паровоза«, як то було у випадку з цитованим віршем Гаріна.

Прикладів такої »машинно-паровозної« поезії можна наводити безліч.

Щоб якось виправдати цей явно аномальний стан, большевицькі »літературоведи« відгребли наново таку форму віршованої творчості, як »поетичний репортаж«, не тільки надавши йому права на законне існування, а й всебічно заохочуючи поетів писати такі »твори« для того, щоб ними підганяти робітництво й колгоспне селянство давати вищі норми виробітку. Форма ця, повторяємо, не нова. Колись, ще у 30-х роках, у періодичній большевицькій пресі фігурувало таке ім'я, як Олександр **Рохович**. Цей, з дозволу сказати, поет фабрикував довжелезні драбино-подібні віршилища буквально на кожну злободенну тему »соцбудівництва«: будується харківський тракторний завод — є Роховичів »поетичний репортаж« на ту тему, провадять комсомольці кампанію »розповсюдження« московського »державного займу« (позики), — і про це Рохович напише, а треба про мобілізацію насінних фондів — теж готовий »репортаж«.

Сама большевицька літературна критика »засудила« була таку »поезію«, і Рохович, очевидно, безпам'ятно щез із літератури.

Проте Рохович тоді не діяв з власної волі — він виконував партійні доручення творити саме таку, вигідну окупантові на той час поезію. Тим більше, що »батьком« такої поезії був відомий московський трубадур Дем'ян Бедний, який саме тоді виступив навіть із брошуурою про те, що, моваля, поезія — це не тільки оспівування краси природи і людини, співу солов'я і блиску зір, а що поезія також покликана оспівати... трактор, машину, себто — нову добу, яка прийшла чи, радше, яку принесли большевики.

Разом із такими »поетами«, як згаданий Рохович та інші, був одкинутий набір і Дем'ян Бедний з його теорією про »тракторну поезію«. Це було й зрозуміло. Побачивши, що »пролетарське мистецтво« стало фактично декларативно-плакатним трамтадрацтвом, большевики повернули

були до берегів нібито справжньої поезії, хоч, samozрозуміло, з колективістично-рабської системою, насадженою ними терором і силою, себто — системою національної неволі й гніту, до таких берегів їм ніколи не дійти.

Тепер, опинившись знову, як і в бурхливі 20-30-ті роки, під сильними ударами внутрішніх національно-політичних і соціальних спротивів, більшовики вже на чолі з новим Сталіним-Хрущовим повернули стрілку свого компасу знову таки до форми «поетичних репортажів», які саме такій системі найбільш вигідні й корисні.

Молодий донецький поет Євген Летюк, подібно як колись харківський Ол. Рохович, написав і видав окремою книжкою «поетичний репортаж» п. з. «Комуністичній праці — слава!», в якому він показує, як один донецький вуглекоп Кузьма, лишень зачувши радіопередавання з Москви про рух бригад комуністичної праці, відразу «перестроївся» з «відста-лого» на «передовика», як раптом став очолювати цілу бригаду, а потім опинився в Москві на нараді бригадирів, а будучи там, ще й присягу склав перед мавзолеєм Леніна, що він і весь народ український всі сили свої віддадуть на побудову комунізму...

Подібну макулатуру надруковували в газеті «Молодь України» з 10 листопада 1959 р. в «колективному» віршованому репортажі «Народження легенди» Леонід Тендюк та Олесь Лупій.

Для більш яскравого уявлення про таку «поезію» наведемо кілька строф з останнього:

»Збудовано вже тридцять сьому шахту,
І, наче сонце, сталь кипить у домнах, —
А комсомольці знов стають на вахту
І зводять комбінат новий невтомно...
Сталі для миру нам треба,
Сталі для щастя людського.
... Лий, наша слава і в Штати...
Миру зоря малинова
Хай не погасне над світом!
Тож не даремно з візитом
Був там недавно Хрущов наш...»

Або:

»В руках ще кельма неслухняна,
Та друзі Катю вчать щодня...
Прийшов Литвин Володя:
— Буде
Із Катрі муляр, хоч куди!
Ой, бригадире, чом ти ходиш,
Чого занадивсь ти сюди?...»

Коли читаєш цю «поезію», мимоволі пригадується, як один місцевий колгоспний поет, прагнучи оспівати долю колгоспних коней, що лишились на зиму в невідремонтованій холодній стайні, написав був і прислав до однієї з обласних газет України такого «вірша»:

»Віють вітри навкруги,
Плачуть коні ги-ги-ги...»

Це не анекдотичний приклад, а справді взятий з реального життя. Зрештою, хто може відгадати, вигадані автором цих нотаток отакі-от рядки, чи взяті з реального життя сучасної української підбольшевицької літератури:

»Ми тепер працюєм дружньо в колективі,
Буряки збираєм на колгоспній ниві.
Ще з більшим завзяттям будем працювати,
Щоб 600 центнерів з гектара зібрати...»

Та це не наша вигадка і не анекдот! Це взято з поетичної «народної» творчості, поданої в журналі «Жовтень» (Львів) ч. 5 за 1959 рік.

А ось уже не «народна» творчість, а, сказати б, творчість, що претендує на мистецтво, бож роблена вона руками хоч і молодого, але популярного вже львівського поета Григорія **Печенівського**:

»Хай тепер осінній вітер віє,
Час нову весну сюди поверне!
Відбирає качани Софія
Щоб посіять знову долі зерна...«

Накидувана поетам московським режимом т. зв. творча метода соцреалізму в літературі й мистецтві, а також принцип партійності в літературі, себто, метода і принцип, за якими мистецький твір мусить бути написаний так, як того хоче партія і режим, — звели і зводять нанівець поетичну творчість навіть видатних і справді талановитих українських підсоветських поетів. Так, наприклад, досить здібний, обдарований поет Василь **Швець**, який не так давно в журналі «Вітчизна» опублікував цікаву за своїм змістом і побудовою поему «Між вітром і дощем», у вірші «Оксана з нашої бригади» («Молодь України» з 18 листопада 1959 р.) пише такі примітиви:

»Так несподівано, так радо
пішла до іншого кварталу
Оксана з нашої бригади,
з передової — у відсталу...«

Очевидно, притрушені «поетичним пилком» рядки про Оксаніні очі «сині-сині» не можуть врятувати повищого убозтва слова, думки, а тим більше — прикрити большевицької забріханості про справжню долю сучасних українських дівчат-Оксан у комуністичному рабстві.

Олекас **Ющенко**, старший уже й досвідчений поет, в одному з віршів про колгоспні жнива («Вибране», Держлітвидав, 1958) написав буквально таке:

»Бригадир сказав — куди
Ви, діди?
— Це ж як, куди?
Як куди? А сюди!
Дід — так в запічку сиди!«

Далі Ющенко в цій поезії, яку б можна схарактеризувати як поезію «ні сюди, ні туди», або «ні в тин, ні в ворота», — малює, як оті діди, все ж таки, не хочучи «в запічку сидіти», вийшли на жнива і «півгектара уложили!»

Один із сміливіших рецензентів Володимир Задорожний у критичному виступі на згадані «вибрані» твори Ющенка заперестував проти такого насвітлення «дідівського героїзму», одверто зауваживши, що «той, хто з потом на чолі косив, а не спостерігав напружену, самовіддану «биту» (!) за врожай, знає, що жнива є робота, а не фейсерверк...»

Те саме можна б було сказати і про всі інші вірші, в яких з легкої руки авторів так просто «героїзується» каторжна праця на советській панщині селянства й робітництва.

Кілька прикладів з поетичних «зразків» Андрія **Малишка**, що останньо, крім поета, заангажувався як «учитель поезії», виголосивши кілька доповідей та видавши окрему брошуру «Про сучасну поезію», де сам учить інших, як треба і як не треба писати вірші. Так от, його власні творіння:

»Україно, серце моє й рана,
Найсвятіша мати, підійди!
Ти моя порадице і вчитель,
Біль і сні й доріженьки круті,
Ти ж мені — **партійний поручитель**,
Ленінської правди у житті«.

(«Незабуте джерело», «Дніпро», ч. 6, 1959)

Ставити Україну в «партійні поручителі» під час прийняття людини з компартію, та ще й називати при тому свою Батьківщину «найсвятішою матір'ю» — це не тільки не поетично, а лицемірно-блюзнірсько.

У вірші «Новорічна дума» («Радянська Україна» з 1 січня 1960 р.) Малишко доходить до такої пародії:

»Гули гармати-важики,
Отут заглянув Новий рік
В засніжені бліндажики.
Сидів із нами на межі (Новий рік! — П.К.),
Бійців назавши братики!
І пив горілку в бліндажі

У півтора накатики...» (Чи бліндаш »у півтора накатики«, чи пив горілку Новий рік »у півтора накатики«?).

Така »п'яна поезія«, де навіть Новий рік п'є горілку, можлива лише в здегенерованій соціалістичній літературі.

В одному з котрихсь віршів поет Малишко дописався навіть до того, що на колгоспні збори запрошував зайти »місяць березень«, якому, мовляв, варто колгоспні нарахувати... трудодні, за надання місяцем березнем гарної погоди для колгоспу.

Подібні віршово-еквілібристичні абсурди можна бачити і в Сосюрі. Тичини, Масенка, Бичка, Неходи та в багатьох інших. Особливо »скопився« на глибину дна соціалістичного провалля Володимир Сосюра, цей безрідний космополіт, який свою рідну матір-Україну міняв уже на всякі чужоземні »матері« торгуючи, як проститутка, своєю совістю і честю. Сосюрі було мало проміняти свою рідну матір на люту гнобительку Москву, тепер він уже знайшов іншу »матір«:

»Я Венгрію люблю — венгерка в мене мати«, —

задекларував він у вірші »Я Венгрію люблю« («Радянська Україна», 11 грудня, 1959). Крім змістового плюгавства, цей вірш Сосюрі формою своєю нагадує московську вуличну пісеньку:

»Мама, я льотчика люблю...

Льотчик високо летает, много денег палучает...«

Сосюра й справді, мабуть, »много денег палучает« за таке своє віршоплетне рукоділля...

Звичайно ж, і про »сучасного« Сосюру, як і про московського запроданця Тичину з його звироднілою поезією багатьох останніх років, як і про ряд інших пропащих для української літератури потойбічних поетів можна б було говорити, ілюструючи наочні приклади, досить просто. Але й наведені приклади кажуть про те, в яку прірву завів московсько-большевицький режим в Україні поезію. Вона, поезія, поставлена компартиійною узурпацією в такі самі рамки колективно-невільничої дійсності, як і всі галузі життя. За нормами і наперед установленими плянами як щодо змісту так і форми, пишуть поети свої твори, »печуть« їх, як млинці на сковороді. З цього приводу мені й знову пригадується незабутній вірш-сатира Олесь Жолдака »Марш текстовиків« («Радянська культура», ч. 68, 27 серпня, 1959 р.), який дає дуже барвисту характеристику не лише станів сучасної пісні під московсько-большевицькою займанщиною в Україні, а й цілої поезії:

Наш брат спочивати на лаврах не звик:

На тему нову налягай!

Ану, композитор, ану, текстовик,

Сильніше куплети кледай!

Наші тексти

З приспівом »гей«

Зможем донести

До всіх людей!

Ми їх печем, як млинці на воді,

Нічого, що хтось »погорів«.

Нову ми кантату напишем тоді

Про ситу годівлю корів.

Наші тексти
Лають дарма.
Пісенні трести —
Кращих нема!

В нас є варіанти, нові і старі,
На премію маємо шанс.
Якщо ж і кантату завалить журі, —
Про силос напишем романс!

Наші тексти —
Натхнення злет —
Зможе донести
Тільки дует.

На ноти розпишемо всякий рядок,
В Музфонді поділимо пай.
Бери на півтона повище браток,
Накладку музичну клепай!

Отак у колективному літературному советському »тресті« клепасться й соцреалістична поезія про »паровози«, заводські будови і верстати, буряки, силос, партійних та урядових московсько-большевицьких босів, раніше про п'ятирічки, а тепер — про семирічку і т. д.

Пропаща це поезія соцреалістичної прірви!

Лариса МУРОВИЧ

НЕВИЯСНЕНЕ СЛОВО

Незбагнуті дороги і схили,
Велемовні промови й туман —
Ви навіки ось так розлучили
Дві дороги — поглибленням ран.

Чому в слові єдиному правди
Не злилися пожежа й вода?
Вона може здушила б назавжди
Запитання могого слова.

Не миритися з волею долі,
Коли в серці, як цвях те »чому«,
А полум'я на всім видноколі
Не згасає й гартує струну.

На тремких інструментах простору,
У мінорних акордах вітрів,
Розлилося це слово, як море,
І вертає, як вічний приплив.

Та й тоді, як останні хвилини
Дохилятимуть чашу мою —
Ти в їх струмі до мене приплинеш
І Тебе я питаю: ЧОМУ?

Богдан БОРА

ПРОВОДИ

Коли вмирає день на передмісті
І скупю кров останню розлива,
Люблю ловити шелесткі слова
Сухих листків у смертнім передвісті.

Недавно ще вони були зелені,
Тремтіли млосно в пахощах весни,
Шептав жагучий вітер їм про сни,
Про молодість і дні снаги шалені.

І ось тепер летять, зів'ялі, кволі,
Крізь літо бабине, немов печаль...
До них весна не прийде вже ніколи.

По їх слідах я йду за ними в даль,
Мов проводжаю у дорогу рідних,
Проживши з ними стільки днів погідних.

1958

ЧА-ЧА...

Музика грає. Всі ча-ча танцюють.
Горить щось дике, первісне в очах,
А руки, ноги, тіло все — в корчах,
Які ніякі сили не вгамують.

Музика грає. Дика зграя звуків.
Мов хтось звірят у клітці розсварив,
Мов звихрив вітер ноти і мотив,
Створивши хугу вересків і гуків.

Зі стін глядять примхливі мальовила,
Де жінка схожа більш на мотовило,
Де в кожній рисці — претенсійний фальш.

Лишаю все і тону в тиші парку,
Де листя падає під Штрауса вальс,
І пристрасно читаю знов Петrarку.

1959

Лариса МУРОВИЧ

ВІРНІСТЬ

Ти не кажи мені нічого,
На це прийдуть ще кращі дні —
Барвінком встелимо дорогу
І буйним квіттям на весні.

Він не сказав, бо так веліла
І інша верх взяла любов,
В полум'ї два серця злучила
Під невідкличності покров.

Ширилася дзвоном невгомно
У тонах чистих, як хрусталь,
Зливала щедро на долоні
Жемчужну радість, — і печаль.

Зійшлися ще раз на дорозі
В закритих дверях вороття,
Барвінок, квіти на порозі
І ще святіші почуття.

А вітер буде колихати
Могутню правду щовесни —
Так вміли Край свій покохати
Хоробрі Дочки і Сини!

НАПЕРЕДОДНІ

Тиша іде все напроти
Гроз, що прямують вперед,
Порвані болі й скорботи
Йдуть під рвучкі обороти
І буревійний намет.

Хто там ще кличе наради,
Хто ще замріяний в снах?
Гнівна вогню барикада
Лезом залізної шпади
Ляже на зритих полях.

Щоб із горнила терпіння
Встали в обнови вони
І у нестямі цвітіння
Вічного росту дзвеніння
Буйні дозріли плоди!

ОРЧІ

БАГРЯНИЙ КВІТ

(Продовження, 3)

РОЗДІЛ ІХ

АТЕНТАТ

Після дощового дня настала гарна, зоряна ніч. Чарівна ніч наприкінці літа, з своєю свіжістю і пахощами вологої землі та насичених водою листків.

Дорогою, що вела до Лондону котилася пишна карета, запряжена четвіркою найкращих породистих коней. Сер Персі тримав віжки, а біля нього, загорнена в багату шубу, сиділа леді Блекней.

П'ятдесятмилева прогулянка каретою у зоряний літній вечір! Маргарита привітала цю ідею з радістю. Сер Персі керував кіньми з захопленням; це було четверо його бахматів, висланих два дні тому до Дувру — випочатих і брикливих, і труднощі керувати ними ще побільшували чар їзди. Маргарита заздалегідь раділа самотою, коли вона, піддавши обличчя солодким пестощам вечірнього леготу, зможе дати волю своїм думкам. Вона знала з довгого досвіду, що під час таких прогулянок сер Персі звичайно мовчить; він звик був впродовж довгих годин правити кіньми, кидаючи під час їзди одну-дві завваги про погоду або стан дороги. Цей спорт їзди кіньми був його пристрастю і Маргарита швидко поділила його смак. Сидячи біля нього в кареті та подивляючи його впевнений, звичний спосіб тримати віжки, вона часто запитувала себе саму, що діється під високим, затьмареним черепом її чоловіка. Але він ніколи про це не говорив і вона ніколи навіть не намагалася запитати його про його думки.

А в заїзді «Під відпочинком рибалки» пан Джеллібенд робив обхід по цілому будинку, щоб доглянути, чи погашені лампи та позамикані двері. Всі клієнти вже покинули були їдальню, лише на поверсі, в гарних невеличких спальнях спочивали видатні гості: графиня де Турней, її донька Сюзанна і молодий графчук; приготовано було теж дві інші кімнати для сера Ендрю Фулкса і лорда Ентоні Дюгерста на той випадок, коли б обидва молодці вирішили заночувати в заїзді.

Тим часом обидва юнаки вигідно розгостилися в долішній залі заїзду, перед велетенським камином, у якому весело палахкотів вогонь, дарма що вечір був теплий.

— Скажіть мені, Джеллі, чи всі вже пішли геть? — запитав лорд Тоні власника заїзду, що збирав жбанки й склянки.

— Так, мілорде!

— А чи ваша прислуга пішла спати?

— Всі, за винятком хлопця з буфету, але я не сумніваюся, що й він, ледащо, незабаром також захропить, — засміявся власник заїзду.

— Отже ми можемо ще забавитися тут півгодинки й ніхто нам не перешкоджатиме?

— До ваших послуг, мілорде... Я залишу вам свічку на миснику. Ваші кімнати вже приготовані. Я буду спати на горішньому поверсі, але якщо Ваша Достойність гукне мене голосно, думаю, що почую.

— Чудово, Джеллі... і, ага, погасить лампу, бо світло надто яскраво освітлює нас, а ми не хочемо, щоб прохожі звертали на нас увагу.

— Гаразд, мілорде.

Пан Джеллібенд потушив стару лампу, що висіла під стелею, і залишив свічник.

— Подайте нам пляшку вина, Джеллі, — попросив сер Ендрю.

— Зараз, пане.

Кімната тонула в сутінках і тільки біля каміна ясніло велике коло на долівці, що його кидав вогонь.

Джеллібенд вернувся з пляшкою і двома склянками.

— Дякую, Джеллі, — сказав лорд Ентоні.

— Надобраніч, мілорде, надобраніч пане!

— Добраніч, Джеллі!

Обидва гості хвилину прислухалися до відгомону кроків власника заїзду на сходах поверху. Згодом усякі шмери затихли й здавалося, що весь дім потонув у сон.

Впродовж кількох хвилин не було чути ні звуку в залі заїзду, за винятком тикання старого годинника та потріскування горючих полін у печі.

— І цей раз нам теж пощастило, правда? — запитав згодом лорд Ентоні.

Сер Ендрю, що замислено глядів у вогонь, мріючи правдоподібно про гарненьке личко з великими очима, обрамоване темними кучерями, кивнув головою.

— Так, цілком пощастило, — відповів він.

— Не було ніяких перешкод?

— Ніяких.

Лорд Ентоні весело засміявся і вдоволено налив собі другу чарку вина.

— Мабуть мені й не треба питати вас, чи цього разу подорож була для вас приємною?

— Цілком зайво, друже! Подорож була прекрасна.

— Ну, то я вип'ю за її здоров'я. Це справді гарна дівчина, хоч тільки французенка. За ваше кохання, мій приятелю, хай сповняться всі ваші мрії і бажання!

Він вихилив склянку до дна й сів біля приятеля при каміні.

— Сподіваюся, Тоні, що в наступну подорож доведеться вам податися, — сказав сер Ендрю, прокидаючись із своєї задуми.

— Поїдете ви й, очевидно, Гастінгс. Маю теж надію, що й вам трапиться така чарівна співтоваришка подорожі. Ви не уявляєте собі, Тоні...

— Ні, я не уявляю собі, — перервав йому мову лорд Ентоні, — але я вірю вам на слово. А тепер, — його веселе обличчя стало враз серйозне, — як стоять справи?

Обидва молодці присунули ближче свої стільці й хоч були самі в залі, підсвідомо знизили голос до шепоту.

— Недавно тому я бачив у Кале, дуже коротко, «Багряного Квіта», — сказав сер Ендрю. — Він переплив канал Ля-Манш два дні раніше за нас. Він був з утікачами впродовж цілої дороги, перебраний — ви б ніколи не повірили! — за стару перекупку, й повозив возом, у якому вони заховалися були серед в'язанок городини. Графиня де Турней, Сюзанна і молодий граф ні на мить не підозрівали, хто їх супроводить. Віз безпечно переїхав повз військову стійку та юрбу, що кричала: «Геть з аристократами!» Ох, до сто сот! — очі молодого сера Ендрю розблизли раптом запалом і любов'ю до свого таємничого зверхника, — ця людина насправду незвичайна! Бож, подумайте тільки: «Багряний Квіт», убраний у жіночу спідницю, та загорнений шалем і собі верещав щосили: «На ліхтарню аристократів!»

Не маючи дару такої вимови, як його приятель, лорд Ентоні обмежився тільки ствердженням, що їхній шеф — справді вийнятова людина.

Він бажає, — говорив далі сер Ендрю, — щоб ви і Гастінгс зустрілися з ним у Кале другого дня наступного місяця, себто... у середу.

— Добре.

— Це в справі графа де Турней. Цього разу ваше завдання буде справді небезпечне. Ви знаєте, що графа оскаржено перед революційним трибуналом і що треба було всієї геніальної винахідливості «Багряного Квіту», щоб визволити його, коли він був уже засуджений на кару смерті. Вивезти графа поза кордони Франції буде для вас гарним спортом. Сан-Жюст вже виїхав, щоб з ним зустрітися. Досі, на щастя, ніхто не підозріває Сан-Жюста, але після того... їх треба буде перевести обидвох. Запевняю вас, що справа дуже серйозна і вимагатиме великих зусиль нашого зверхника. Сподіваюся, що я теж дістану відповідні накази.

— Чи маєте для мене якісь спеціальні доручення?

— Так, багато точніші, ніж загальні для інших. Виявилося, що уряд Французької Республіки вислав до Англії акредитованого посла, людину на прізвище Шовелен, який, як кажуть, заповнявся знищити нашу лігу й вирішив викрити особу нашого зверхника та схопити його при першій нагоді, якщо він тільки ступить на французьку землю. Цей Шовелен узяв із собою армію шпигунів і поки «Багряний Квіт» не довідається докладно про його таємні заміри та поки не знешкідливить їх, треба, щоб ми якнайрідше сходилися обговорювати справу ліги. А вже ні в якому разі не сміємо говорити про них публічно. Якщо ж шефові треба буде порозумітися з нами, то він нас повідомить про це у відповідний спосіб.

Обидва юнаки були похилені над вогнем, бо яскраве полум'я пригасло і тільки жарини кидали рожевий світ навколо каміна. Решта залі тонула в темряві. Сер Ендрю розкрив свій портфель і дістав з нього папір. Він розгорнув його й обидва приятелі почали відчитувати дрібні літери листа, намагаючись добачити їх у слабому світлі вогнища.

Вони так заглибилися у відчитанні листа, написаного їх улюбленим зверхником, що не чули за собою шмеру, тріскоту вугілля в каміні, монотонного тикання годинника, ані легкого шарудіння по долівці, яке наближалось до них.

З-поза лавки появилася нечутно людська силуетка й безшесно, немов гадюка, помалу почала наближатися до молодців, плазуючи тихцем по долівці.

— Ви прочитали ці вказівки й мусите вирити їх собі у пам'яті, а записку спалити, — сказав сер Ендрю.

Він саме хотів вкласти портфель до кишені, коли з нього висунувся малий шматок паперу й упав на землю. Лорд Ентоні нагнувся і підняв його.

— А це що? — запитав він.

— Не знаю, — відповів сер Ендрю.

— Здається, що він випав з вашої кишені, він не був між іншими паперами.

Обидва друзі нахилилися до себе, щоб відчитати кілька слів, прихапцем накинених на папері олівцем, як раптом їхню увагу привернув легкий стукіт в коридорі.

— Хто там? — запитали обидва вголос.

Лорд Ентоні підійшов до дверей і раптово їх відчинив. В цю хвилину він дістав межи очі жахливий удар кулаком, що відкинув його на землю. В той самий час тінь, що повзла по долівці, вийшла з темряви, кинулася ззаду на сера Ендрю і повалила його на долівку.

Все це сталося впродовж двох-трьох секунд і поки сер Ендрю і лорд Ентоні спохватилися крикнути, якісь люди заткали їм уста, зв'язали руки й ноги.

Згодом хтось легко відчинив двері й увійшов у залю; його обличчя було заслонене маскою.

— Все гаразд, громадянине, сказав один із напасників, кинувши поглядом на пов'язаних молодців.

— Добре, — відповів замаскований, — а тепер опорожніть їхні кишені і дайте мені всі папери, які в них знайдете.

Наказ виконано швидко й жваво, без найменшого галасу. Диставши папери, замаскований хвилину наслухував, чи в домі «Під відпочинком рибалки» панує тиша. Мабуть, вдоволений вислідом, розбишака ще раз відчинив двері й кивком руки показав на коридор. Чотири напасники підняли сера Ендрю і лорда Ентоні і так само тихо та обережно, як увійшли були, винесли своїх полонеників та подалися дорогою, що вела до Лондону.

А в залі замаскований проводир напасників гарячково перечитував здобуті документи.

— Не зважаючи на все інше — це не погана здобича, — прошепотів він до себе, підсуваючи вище маску, і його бліді лисячі очі зясніли в червоній заграві вогнища. — Ні, не поганий улов.

Він розкрив листи, знайдені в портфелі сера Ендрю, і глянув на шматок паперу, що його англійські молодці ледве встигли прочитати, поки на них нападено. На листі був підпис: Арманд Сан-Жюст, і замаскований вдоволено усміхнувся.

— А таки Арманд Сан-Жюст зрадник! — пробурмотів він. — Тепер гарна Маргарито Блекней, — кинув він крізь зуби, — я певний, що ти допоможеш мені знайти «Багряний Квіт»!

РОЗДІЛ X

В ОПЕРІ

Це було під час вистави в лондонському театрі Ковент-Гарден, першої в осінньому сезоні того ж пам'ятного 1792-го року. Театр був переповнений і, як в елегантних льожах на партері, так і на галеріях, призначених для поспільства, всі місця були зайняті. «Орфей» Глюка цікавив інтелектуальну частину глядачів, а жінки-чепурухи, весела й розкішно вбрана юрба, повторяли тільки думку тих, які критикували цю недавно принесену з Німеччини оперу.

Глядачі гаряче оплескували Селіну Сторас, як тільки вона зійшла до грона своїх численних поклонників, а улюбленця жінок Бенджаміна Інкледона прийнято в королівській льожі з спеціальною прихильністю. Кінець другого акту виявив незвичайний успіх нової постановки; захоплені чаром великого майстра слухачі з вдовolenням зідхнули, звільнившись від його легких і вільних реплік.

У льожах на передньому кону було видно загальновідомі особистості — пана Пітта, що втомлений державними справами забував свої турботи серед веселої музики цього вечора, як завжди добродушного, дещо простакуватого на вигляд, принса Ва-

лії, який переходив з льожі до льожі, щоб перекинутись кількома словами з своїми найліпшими приятелями, — та інших.

У льожі лорда Гранвіля привертала до себе загальну увагу цікава особа: худий, невеликий чоловічок із лукавим, іронічним виразом обличчя, з глибоко осадженими очима; він з цікавістю слухав музику і з запалом критикував аудиторію. Від ніг до голови був одітий в чорну одягу, без пудрованого волосся. Міністер закордонних справ лорд Гранвіль поведився з ним чемно, але виразно холодно.

Де-не-де на залі серед типово англійських красунь попадали чужинецькі обличчя, які яскраво відбивалися від свого оточення. Це була французька шляхта з гордовитими мінами, що втекла від революціонерів у своїй країні і знайшла бажаний притулок в Англії. На їхніх обличчях, однак, журба і страх вирили глибокі сліди. Їхні жінки були заслухані в музику, не звертаючи уваги на блискуче оточення. Не було сумніву, що думками ці жінки блукали коло тих рідних, які ще знаходилися в небезпеці й могли впасти жертвою кривавого терору.

Між цими жінками найпомітнішою була графиня де Турней де Бассерів, що недавно прибула до Лондону. Одягнена в чорну шовкову сукню, що підкреслювала її смуток, з білою коронковою накидкою; вона сиділа поруч леді Портарлес, яка даремно намагалася дотепами й сміхом викликати бодай одну усмішку на блідих устах графині.

Очі Сюзанни були замріяні. Ввійшовши в залю, вона жваво розглянулася, допитливо вдивляючись у всі обличчя, зазираючи до всіх льож. Але, мабуть, в залі не було тієї особи, що вона її шукала, і тому Сюзанна спокійно сіла позаду своєї мами, непорухно слухала музики, не звертаючи більше уваги на людей.

— Ах, лорде Гранвіль, — сказала леді Портарлес, коли після дискретного стукоту появилось в дверях її льожі приємне і інтелігентне обличчя державного секретаря, — ви не могли краще трапити. Ось пані графиня де Турней просто вмирає з бажання довідатися про останні новини з Франції.

Добре вихований дипломат підступив ближче й поцілував руки пань.

— На жаль, ці новини дуже погані: масакра продовжується, — відповів він. — Париж дослівно просякнутий кров'ю, а гільйотина стинає кожного дня сотні голів.

Бліда й схвильована графиня слухала цих вісток з жахом, пермагаючи плач.

— Ох, пане, це жахливо, — сказала вона, — а мій нещасний чоловік ще знаходиться в тій жорстокій країні. Як прикро мені сидіти тут, у цьому розкішному театрі, не відчуваючи ніякої небезпеки, коли він постійно наражений на втрату життя.

— Бога бійтеся, пані, — промовила леді Портарлес, — замикатися в монастирі не буде порятунком для вашого чоловіка,

зрештою, треба думати про своїх дітей, які ще замолоді, щоб так швидко попадати в постійний плач і смуток.

Графиня усміхнулася крізь сльози. Леді Портарлес, різкий голос якої нагадував голос машталіра, мала золоте серце й під своїми грубими манерами, що з них насміхалися тодішні дами, ховала більшу й глибшу ніж інші щирість.

— До того ж, пані, ви вчора довідалися ще раз, що ліга «Багряний Квіт» присягнула на свою честь привезти вам чоловіка живого й здорового, — сказав лорд Гранвіль.

— Так, це моя єдина надія. Я бачила вчора лорда Гастінгса... він ще раз запевнив мене в цьому.

— Отож, я переконаний, що ви не повинні журитися. Якщо ліга обіцяє щось, то вона завжди дотримує свого слова. Ох, коли б мені так кілька років менше!..

— Ба, ба, — зажартувала леді Портарлес, — ви, лорде, ще досить молодий на те, щоб показати двері тому огидному французові, який розсівся ось там у вашій льожі.

— Кортить мене самого... Але ви, міледі, не повинні забувати, що як добрі слуги нашої країни мусимо часто саджати біля себе небажаних нам осіб. Пан Шовелен акредитований посол свого уряду...

— До лиха, хіба ви, лорде, називаєте урядом цю банду розбишак, яка впилася кров'ю?

— В інтересах Англії не лежить зривати дипломатичні стосунки з Францією, тому ми не можемо нечемно приймати її послів, яких вона нам висилає.

— До чорта з дипломатичними стосунками, мілорде! — обурилася леді Портарлес. — Я гарантую вам, що цей лукавий малий лис шпигун і ви самі про те переконаєтеся. Якщо не помиляюся, він менше турбується дипломатією, а більше полює на роялістів, що втекли, на нашого героїчного «Багряного Квіта», на членів цієї бравої малої ліги.

— Я певна, — сказала графиня, прикушуючи свої тонкі уста, — що цей Шовелен знайде собі доброго союзника в особі леді Блекней на те тільки, щоб нам пошкодити...

— Злюща жінко! — викрикнула леді Портарлес. — Чи бачили ви вже таку злобу, лорде? Прошу вас, Гранвіль, тому що за словом ви не лізете в кишеню, скажіть пані графині, що її поведінка є глупою. У вашій, пані, ситуації в Англії вам не вільно так бундючитися, як це залюбки роблять інші французькі аристократи, — сказала вона, обертаючись з серйозним обличчям до графині. — Леді Блекней має право симпатизувати або й ні з цими французькими розбишаками, може вона й спричинилася до арештування і засуду Сан-Сіра, але не зважаючи на те, вона в цій країні є арбітром моди; сер Персі Блекней має більше майна і впливів, ніж півтузенья інших, його радо приймають на королівському дворі, і тому намагання принизити леді Блекней

може виникнути тільки в дурної гуски. Ви згодні зі мною, мілорде, правда?

Не відомо, якої думки був лорд Гранвіль, і не знати, які почування викликали ці гострі слова леді Портарлес у душі графині де Турней, бо заслони на сцені знову піднялися. Почався третій акт «Орфея» і з усіх кутків залі почулися настирливі голоси: «Цитьте!»

Лорд Гранвіль попрощався з панями і подався до своєї льожи, де Шовелен просидів непорушно під час усієї перерви. Тримавши в руках свою нерозлучну табакерку, він устроїв очі в протилежну льожу, в яку ввійшла з шелестом сукні та з усмішкою на чарівних устах Маргарита Блекней, що викликало велику цікавість у присутніх глядачів. З нею був її чоловік. Пишні кучері леді Блекней, немов звиті з червоного золота, були легко присипані пудром та перев'язані на карку великою чорною стяжкою.

Одягнена за зразком найновішої моди, Маргарита була єдиною з-поміж присутніх у театрі жінок, що не мала мережива на шії, ані блюзки з великими вилогами, що була модна в той час. На ній була класичної форми сукня з витягим станом, що згодом швидко поширилася по всій тодішній Європі. Ця сукня дуже гарно підкреслювала справді королівську постать Маргарити. Матерія сукні була схожа на масу мережива тканого золотом.

Поки Маргарита сіла в своєму кріслі, вона перехилилася через опертя льожи, обкидаючи поглядом обличчя у сусідніх льожах. Багато людей відповіло на її привітання, а з королівської льожи зустріли її дуже прихильні й веселі усміхи.

Коли почався третій акт Шовелен дуже уважно слідкував за Маргаритою, спостерігаючи, як вся вона потонула в музику. Її ніжна рука гралася маленьким, висаджуваним дорогими самоцвітами, віяльцем; її королівська голова, рамена, шия теж були обсіпані пишними, дорогоцінними ґемами, дарунком її чоловіка, який знудьговано опустився на крісло біля неї.

Маргарита пристрасно любила музику, а опера «Орфей» просто полонила її цього вечора. З милого личка молодої жінки пробивалася справжня радість життя, опромінювала її очі й роз'яснювала її усмішку, що ховалася в кутках уст. Не зважаючи ні нащо — їй було всього 25 років життя, у самому його розквіті, — її любили, обожнювали й розпещували всі.

Два дні тому «Дей Дрім» повернувся з Кале і привіз дві гарні новини — її улюблений брат щасливо прибув до Франції і запевняв її, що думає про неї і з любови до сестри буде розсудливим. Тож не дивно, що, слухаючи звуків музики Ілюка, Маргарита забула про свої розвіяні надії і несповнені мрії, забула навіть про чоловіка, цього лінивого й сонного роззяву, що надолужував відсутність інтелектуальних дарів велетенською кількістю матеріяльних подарунків.

Сер Персі посидів біля жінки лише стільки, як цього вимагала пристойність, опісля опустив своє місце для його королівської достойності, і хмари поклонників безперервною процесією посунули до льожі Маргарити, щоб скласти свою чолобитню до ніг королеви моди. Маргарита навіть не спитала його, куди він іде, мало турбуючись тим. А сер Персі пішов до своїх приятелів, щоб розважатись із ними. Довкола ж його жінки був цілий двір, складений з золотої молоді Лондону, і вона швидко попрощалася з ними, бажаючи бути самою з »Глюком« бодай кілька хвилин.

Дискретний стукіт у двері льожі вирвав Маргариту з її музичного маріння.

— Увійдіть, — сказала вона дещо нетерпеливо, не повертаючи навіть голови до дверей.

Шовелен, що чекав нагоди, коли Маргарита буде самотня, не звернув уваги на її негостинне »увійдіть«, але спокійно проскочив до льожі й став за кріслом леді Блеклей.

— Одне слово, громадянко, — сказав він лагідно.

— Боже, як ви мене налякали! — відповіла Маргарита з силуваною усмішкою, — ваш прихід абсолютно несвоєчасний, я хочу слухати Глюка й цілком не маю охоти на балачку.

— Але це для мене єдина нагода, — сказав він.

І, не чекаючи на запитання, Шовелен сів біля Маргарити так близько, щоб могли говорити їй до вуха, не перешкоджаючи іншим слухачам, і щоб ніхто не міг його побачити в глибині льожі.

— Це моя єдина нагода, — повторив він, не діждавшись від Маргарити ніякої відповіді. — Леді Блекней так постійно оточують і обожнюють поклонники, що її скромний старий приятель просто не має ніякої шанси побачитись з нею.

— Тому ви, мій дорогий, могли пошукати собі іншої нагоди. Цього вечора, після опери, я йду на бал до лорда Гранвіля. Сподіваюся, що ви теж там будете і там я дам вам п'ять хвилин...

— Три спокійні хвилини в цій льожі вистачать мені повністю і думаю, що це буде корисно для вас вислухати мене, громадянко Сан-Жюст.

Маргариту інстинктивно пройняли дрижаки. Шовелен не підніс голосу понад шепіт. Насамперед він спокійно зажив понюх табаки, опісля в його поставі, в лисячих очах появилось щось таке, що морозило кров у жилах, немов би нагло появилася смертельна небезпека.

— Чи це погроза, громадянине? — запитала Маргарита.

— Ні, гарна пані, — відповів він галantly, — це тільки стріла, пущена в повітря.

Він затримався на хвилину, як той кіт, що готовий до стрибка ще дозволяє миші бігти повз нього. В цьому Шовелен знаходив

вдоволення, радіючи стражданнями, які викликали в молодій жінки його слова.

— Ваш брат, Арманд Сан-Жюст в небезпеці.

На обличчі леді Блекней, зверненому до нього профілем, не задрижав ні один м'яз, бо Маргарита з увагою дивилася на сцену, але Шовелен був добрим спостерігачем і йому зразу впала в вічі примруженість повік та твердота уст, що стягнула гарне личко в гострі лінії.

— Направду, якщо це знову одна з ваших уявних змов, то краще було б, коли б ви вернулися на своє місце і дозволили мені слухати музики, — сказала вона з дещо вдаваною веселістю.

Маргарита нервово затарабанила пальцями по опертю льожі. Селіна Сторас почала якраз арію «Ке фарó» і вся публіка прилипла очима до уст примадонни. Шовелен не рухався на своєму кріслі. Він спокійно дивився на малу знервовану руку Маргарити, перший доказ, що торг між ними почався.

— Ну, гаразд, — сказала раптом Маргарита з подиву гідною безтурботністю.

— Гаразд, громадянко?

— Що ж таке сталося з моїм братом?

— Я маю інформації про нього, які, на мою думку, цікавили б вас, але спершу дозвольте, що я дещо виясню вам. Ви згодні, правда?

Це питання було зайве, бо хоч Маргарита була обернена до Шовелена плечима, всі її нерви напружувалися, чекаючи на його слова.

— Свого часу, громадянко, я просив вас допомоги... Франція була в потребі і мені здавалося, що можу на вас розраховувати, але ви відмовили мені... Опісля нас розлучили між собою мої обов'язки і ваші світові повинності... хоч тим часом сталося багато дечого...

— До теми, громадянине, прошу вас. Музика така гарна, до того ж слухачі починають сердитися, бо їм перешкоджає наша розмова.

— Хвилиночку, громадянко! Того ж дня, коли я мав честь зустрітися з вами в Дуврі, точніше, півгодинки після того, як ви відмовили мені допомоги, я дістав у свої руки кілька документів, з яких довідався про новий хитрий план утечі деяких аристократів, між ними й цього зрадника де Турнея. Втечу теж організував інтригант «Багрянний Квіт». Маю кілька ниток до клубка цієї таємної організації, правда, не всі, і тому я хотів би, щоб ви допомогли мені зібрати інші.

Маргарита слухала цих слів з неприхованою нетерпеливістю, тому тільки звела плечима й сказала весело:

— Я вже раніше говорила вам, мій дорогий, що мене не турбують ні ваші пляни, ні «Багрянний Квіт». І якщо ви не хочете сказати мені про мого брата...

— Трошки терпеливості, прошу вас, громадянко, — перебив її спокійно Шовелен. — Того самого вечора в заїзді «Під відпочинком рибалки» в Дурві були два джентлмени — лорд Ентоні Дюгерст і сер Ендрю Фулкс...

— Знаю, я їх там бачила.

— Мої шпигуни вже дізналися, що вони належать до тієї проклятучої ліги. Це сер Ендрю Фулкс супроводив графіню де Турней з її дітьми під час їзди через Ля-Манш. Коли ж обидва згадані молодці залишилися самі, мої люди силою відчинили двері до залі заїзду, схопили й зв'язали їх, забрали в них папери й принесли мені...

В цю хвилину Маргарита відчула небезпеку. Папери? Чи ж би Арманд був такий нерозсудливий? Ця думка нагнала їй безмежного страху. А все таки Маргарита не хотіла, щоб Шовелен побачив її страх, тому засміялася.

— Ваша необережність просто неймовірна! Насильне схоплення в Англії, в заїзді, де багато людей! Таж ваші люди могли попастися на гарячому!

— І що з того? Вони ж діти Франції і треновані для вашого покірного слуги. Навіть, якщо б їх схопили, вони пішли б до в'язниці, чи на галери без словечка спротиву, мовчазні. У всякому випадку, спроба була варта ризику. Ви навіть не підозріваєте, що людний заїзд цілком пригожий до цього роду дрібних операцій. А мої люди мають у цьому вправу.

— Ну, добре, а папери?

— З них я довідався про деякі прізвища... деякі потягнення, вистачаючи, на мою думку, щоб покищо уникнути плянованого удару. Але, на нещастя, це не триватиме довго, а я все ще не знаю, хто «Багряний Квіт».

— Себто, мій приятелю, ви тупцюєте на тому самому місці, де ви були раніше, правда? — запитала насмішливо Маргарита. — Тож хочете, щоб я проспівала останню стрічку вашої пісеньки? Мій Боже, — зідхнула з навмисне широким позіханням, — коли б тільки ви не натякнули були про мого брата...

— Якраз приходжу до цієї теми, громадянко. Між паперами був лист від вашого брата Арманда, адресований до сера Ендрю Фулкса.

— І що ж?

— Лист виявляє, що ваш брат має не лише симпатії до ворогів Франції, а є й помічником, якщо не членом ліги «Багряний Квіт».

Нарешті стріла була пущена. Маргарита сподівалася її з самого початку приходу Шовелена, але не хотіла виявити свого страху, намагаючись зберегти спокій і безжурний вигляд. Вона хотіла, щоб удар не застав її неприготованою, тож примушувала себе зберігати рівновагу всіх сил духу й спостережливості, чим вона так вирізнялася в усій Європі. Вона не заломилася ні на

мить. Маргарита знала, що Шовелен сказав правду. Ця людина була надто сумлінною, надто перейнятою своїми ганебними обов'язками, надто відданою своїм співпатріотам, які робили революцію, щоб могла принижувати себе видумуванням неіснуючих закидів.

Лист Арманда, цього нерозсудливого, наївного Арманда таки справді був у руках Шовелена. Маргарита була така певна цього, немов би вона мала того листа ось тут перед своїми очима. Вона знала теж, що Шовелен збереже листа аж до того моменту, коли йому захочеться його знищити, або використати проти Арманда. Вона знала про це все, а все таки не переставала сміятися ще веселіше, ще голосніше, ніж досі.

— Еге ж, добрий чоловіче, — сказала вона, повернувшись обличчям у бік Шовелена, — чи не казала я вам, що це якась вигадана змова? Арманд спільником цієї загадкової ліги »Багрянний Квіт«! Арманд займається допомогою для тих французьких аристократів, якими він так погорджує!... Гратулюю вам, вашу уяву повинна гідно відзначити колись історія!

— Дозвольте, що я вам поясню, — перервав її Шовелен. — Я смію вас запевнити, що Арманд Сан-Жюст скомпромітований без найменшої тіні уласкавлення.

На авансцені запанувала тиша. Маргарита сиділа непорушно, намагаючись зібрати свої думки, збагнути ситуацію і вирішити, як їй найкраще діяти.

На сцені Селіна Сторас скінчила свою арію і дякувала розентузізованій публіці за бурхливі, безперервні оплески.

— Шовелене, — обізвалася врешті спокійним голосом Маргарита, без тієї бравурності, яка характеризувала її поставу під час усієї розмови, — Шовелене, мій приятелю, починаємо врешті себе взаємно розуміти. Маю враження, що мій розум заржавів у цьому вологому кліматі. Отже, скажіть мені, ви бажаєте довідатися про те, хто »Багрянний Квіт«, правда?

— Найлютіший ворог Франції... до того ж найнебезпечніший, який діє в темряві.

— До того ж найшляхетніший, хотіли ви сказати. Одним словом, у вашому плані є примусити мене стати шпигункою в заміну за життя мого брата? Це все, правда?

— Тьфу! Що за погані два слова, гарна пані, — чемно заперестував Шовелен. — Немає мови про якенєбудь вимушення, а послугу, про яку я вас прошу в імені Франції, ніяк не можна називати таки гидким словом, як шпигунство.

— У всякому разі назва не має значення, — заперечила Маргарита, — але такий ваш задум, правда?

— Моїм бажанням є те, щоб ви самі заслужили собі, відповідно до вашого становища, прощення для вашого брата в заміну за маленьку для мене послугу.

— Яку?

— Просто, щоб ви, громадянко Сан-Жюст, наглядали для мене цього вечора. Послухайте лише: між цими паперами, які знайдено при сері Ендрю Фулксі, знаходиться мала записка. Ось, погляньте, — додав Шовелен, виймаючи з своєї кишені маленький шматок паперу.

Це був той самий шматок паперу, що його чотири дні тому два молодці намагалися прочитати саме тоді, коли на них напали розбишаки Шовелена. Маргарита відрухово простягнула по нього руку й нахилилася, щоб роздивитись, що там написано. На папері були два рядки письма, написані зміненим почерком. Маргарита прочитала їх півголосом:

»Пригадую вам, що ми не повинні зустрічатися частіше, ніж того вимагає необхідність. Ви дістали всі вказівки для 2. Якщо схочете ще раз зі мною говорити, я буду на балі в Г.«

— Що це має означати? — запитала вона.

— Добре привидіться, громадянко, і ви зрозумієте. У кутку записки є маленький знак, маленька червона квітка.

— Так... »Багряний Квіт«, — жваво притакнула Маргарита,

— а »на балі в Г.« — це на балі в лорда Гранвіля... Він буде цього вечора в лорда Гранвіля...

— Я теж так само пояснюю цю записку, громадянко, — сказав Шовелен. — Лорд Ентоні Дюгерст і сер Ендрю Фулкс, що їх схопили й зв'язали мої люди, є під моєю опікою. Я наказав замкнути їх у домі, винайнятому для цієї мети при дорозі з Дувру. Вони залишилися там ув'язнені аж до сьогоднішнього ранку. Знайшовши цю записку, я зрозумів, що вони повинні бути на час у Лондоні, щоб могли піти на бал до Гранвіля. Ви зрозумієте, правда? Вони ж напевно принесуть чимало новин для свого шефа і напевно зустрінуться з ним цього вечора так, як це він пише. Тому цього ранку обидва в'язні певно здивувалися, коли побачили, що двері їхньої в'язниці відчинені, сторожі немає, а біля дому стоять два осідлані, готові в дорогу, коні. Правда, я ще їх сьогодні не бачив тут у Лондоні, але треба сподіватися, що вони без затримки подалися на конях до столиці. Отже, бачите самі, громадянко, яке це все просте!

— Справді, все це здається простим, — відповіла Маргарита, все ще намагаючись бути безтурботною, — якщо хочете забити курча, скручуєте йому голову... і тільки для курчати це не проста справа. Тепер ви прикладаєте мені ножа до горла. Мою слухняність ви берете в борг під застав... і вважаєте, що це теж цілком проста справа... Але для мене ні...

— Але ж я даю вам, громадянко, нагоду врятувати вашого брата, якого ви так любите!

— Це єдина в світі істота, яка справді завжди мене любила... Що ви, Шовелене, хочете, щоб я зробила для вас? — у голосі Маргарити безнадійність змагалася з сльозами. — В мій теперішній ситуації це майже неможливе...

— Ні, громадянко, — заперечив він сухо, не звертаючи ніякої уваги на її дитяче розпачливе прохання, яке могло б зм'якшити навіть кам'яне серце, — леді Блекней ніхто й не підозріватиме. Можливо теж, що вже цього вечора я зможу з вашою допомогою устійнити особу »Багряного Квіту«... Ви підете на бал, тож чи не схотіли б ви, громадянко, спостерігати все й прислухатись до різних розмов?.. Ви могли б звернути увагу на тих осіб, з якими говоритимуть сер Ендрю Фулкс і лорд Ентоні Дюгерст... ви могли б мені сказати, чи не почули ви випадково якогось слова або розмови... Бож ви є поза всякою підозрою серед цих людей. »Багряний Квіт« буде цього вечора на балу в лорда Гранвіля. Віднайдіть його для добра Франції, а я ручуся вам, що ваш брат буде врятований.

Маргарита відчула, що Шовелен затягнув її горлянку в таку петлю, з якої не можна вирватися. Він пропонував їй заплату за безмежну ціну й вона знала, що ця людина ніколи не кидає обіцянок на вітер.

Не було певности, чи Арманда вже не зголошено революційному трибуналові, тож як підозрілому, йому не дозволять більше виїхати з Франції і він буде згублений, якщо вона відмовиться від співпраці з амбасадором. Протягом хвилини вона вагалася. Врешті простягнула руку людині, якої вона боялася, яку ненавиділа.

— А якщо я допоможу вам, Шовелене, в цій справі, то ви віддасте мені лист Арманда?

— Якщо ви, громадянко, допоможете мені цього вечора мати успіх, я поверну вам цього листа... завтра, — відповів Шовелен з іронічним усміхом.

— Не довіряєте мені?

— Я повністю довіряю вам, дорога пані, але життя вашого брата залежить від його країни... його викуп у ваших руках.

— Але моя допомога вам могла б бути безвислідною, не зважаючи на мою найліпшу волю?

— Це було б жакливим для вас і вашого брата.

Маргариту зморозило. Вона збагнула, що від цієї людини не може сподіватися ніякого милосердя. Маючи силу, Шовелен тримав у своїх руках життя її улюбленого брата. Вона знала його надто добре, щоб зрозуміти, що не досягши своєї мети, Шовелен буде безмилосердний.

Дарма, що в залі театру було аж надто тепло, тіло Маргарити дрижало в пропасниці. Звуки музики, здавалося, доходили до неї немов з далекої віддалі. Маргарита щільніше обгорнулася своєю накидкою й сиділа мовчки, задивлена, немов у сні, в прекрасну сцену.

Впродовж кількох хвилин думки Маргарити блукали біля того, кого вона так любила, кому грозила небезпека, який теж мав право на її довір'я і її любов. Почувала себе самотною, пригні-

ченою долею Арманда. Вона так прагнула поради, потіхи від іншої особи, яка повинна б була дати їй допомогу й розраду.

Сер Персі Блекней колись любив її, був її чоловіком, чому ж, отже, вона мусіла сама переходити цю страшну пробу? Правда, йому бракувало інтелігенції, але він мав велику силу. Напевно, якщо б він поєднав із второпністю та розумом своєї жінки свою енергію і силу, вони обидвое могли б знищити гру дипломата й вирвати з його рук жертву, замість видавати йому на поталу відважного керівника цієї героїчної ліги. Сер Персі добре знав Арманда, здається, любив його, тож Маргарита була певна, що її чоловік не відмовить допомогти.

Шовелен не відзивався ні словечком. Він дав жорстоку пропозицію і залишив Маргариті свobodно вирішувати її. Здавалося теж, що його цілковито полонила музика й прекрасні мелодії «Орфея», яким він до такту кивав головою.

Несміливе шарудіння біля дверей льожі розвіяло його задуму. Це був сер Персі Блекней, заспаний, але в добродушному настрою, з своєю напівбоязливою, напівдурнуватою усмішкою. Його вигляд до решти розстроїв нерви Маргарити.

— Ви посунули своє крісло, моя дорога, — сказав він розлізлим голосом, — тож сподіваюся, що ви вже поспішаєте на той проклятутий баль... Пробачте... пане Шовелене, я не закріпав вашої присутності.

Сер Персі простягнув амбасадорові два пальці, коли той підвівся з стільця.

— Чи йдете, любя?

— Тихо! Тихо! — почувся в залі.

— Нахаби! — сказав з усмішкою сер Персі.

ЗдENERвована Маргарита глибоко зідхнула. Її остання надія розвіялася в одну мить. Вона накинула на себе плащ і, не дивлячись на чоловіка, сказала:

— Я готова.

При дверях льожі вона обернулася і подивилася на Шовелена, що з капелюхом під пахвою, з тонкою усмішкою на устах, збирався йти за подружжям, здивований його дивним відходом.

— Я не прощаюся з вами, Шовелене, — сказала Маргарита весело, — бо ми ще зустрінемося на балу в лорда Гранвіля.

В її очах лукавий француз прочитав те, що справило йому велике вдовolenня. З саркастичною гримасою він узяв понюх табаки, обтрусив свою гарну, з мереживами, блюзу і з неприхованою радістю затер свої худі, кістляві руки.

(Далі буде)

Ф. ОРЕСТОВИЧ

З ЧУЖИНИ НА ЧУЖИНУ

Крізь маленьке, брудне віконце бараку прорвався сильний струмінь світла рефлектора з високої вартівничої вежі. Він, заглянувши всередину, мов зжахнувся того, що там побачив, бо швидко пересунувся далі, щоб заглянути до наступного бараку, немов сподіваючись, що там побачить кращий образ. Та ні, всюди те саме, а навіть і гірше. Всюди триповерхові ліжка, а на них — мов привиди тіней — виснажені й зарослі обличчя людей, що прикрили свої тіла подертим лахміттям. Тяжке смердюче повітря в бараці і ще тяжчі віддихи кількох десятків каторжників відбирають багатом сон-відпочинок. Та хіба ж можна заснути, коли до всього долучаються ще й важкі думки, які своїм тягарем просто розривають каторжникам наболілі голови.

— Доки, доки... я буду мучитися в цьому смердючому гробі? Ні, не можу довше! Геть звідсіль і то якнайскоріше! — підірвався з ліжка, розхвильований думками, молодий Олесь, колишній вояк українських частин.

Та чорна безпросвітна дійсність знову повалила його на твердий барліг. З глухим ударом упала його голова на мішечок соломи, що заступав подушку.

А думки не давали спокою... Вже ось три роки, як привезли мене і замкнули в цьому живому гробі. День-у-день те саме... голод, важка праця, воші, крики червоних посіпак, побої і знущання... І за що всі ці страждання? Зловили мене на фронті, вели сотні кілометрів пішком, аж завели отут, за оті прокляті дрти... Може краще було признатись, що я українець? Були б зразу застрілили, як собаку, не страждав би так... Та я назвав себе німцем і опинився разом з німецькими полоненими... Ні, не видержу тут довше... Треба тікати геть-геть, щоб тільки далі звідсіль...

Глибокозапали Олесеві очі шукали чогось у темряві. Він нервово підтягнув подерте накриття, закривши ним голову, ніби боявся, що якась невидима сила підглядає його глибоко приховані в серці думки, які не давали йому спокою вже впродовж кількох тижнів. Він намагався притишити їх, але вони, все з більшою і більшою силою, виривалися наверх, заглушували всі інші, щоб запанувати Олесем.

— Завтра або ніколи! Завтра вночі з Далекого Сходу недалеко від табору проїжджатиме поїзд на Урал..., а далі — у Київ святий. Він чув, як перед тижнем говорили між собою конвоїри, що стерегли полонених на праці в лісі. Вони не спостерегли, що Олесь ловив кожне

їхнє слово... Поїзд... А може, мені причулося, може, це моя уява зродила їхню розмову? Ні, напевно ні! Я ж добре чув... Але, як мені дістатися до того поїзду?

Олесь схопив руками зболілу голову, бо здавалося йому, що вона розколеться надвоє.

— Завтра вийду на роботу і заховаюсь у лісі, у тій ямі, що біля зрубу. А як зловлять? Застрілять, як собаку! Що ж, може краща смерть від кулі, ніж повільна смерть у цьому гробі живих трупів. А як Бог допоможе мені, мене не зловлять. Уночі прокрадуся з ями до залізничних рейок, до закруту біля річки, де поїзд припинює біг... Вчеплюся вагона, поїзд вантажний, ніхто не побачить... За кілька днів буду на рідній землі, а там свої люди... сховають від ока ворога...

Думка зроджувала нову думку і Олесь не спостеріг, що надворі вже світало. Раптом різкий свист прошив мертвецьку тишину табору. Каторжники зривалися з ліжок, готувалися виходити на працю. І ось валка за валкою попрямувала до лісу, щоб там покотом класти велетенські дерева, яких іще не доторкались людські руки.

* * *

— Треба звернути направо, ось туди, звідки долітає ледвечутний шум сибірської річки. — Так роздумував Олесь, тихесенько просуваючись уперед. — Щоб лише вспіти на час до закруту... Добре, що темно... Може, не завважать, що мене в таборі нема. Вони ж запиваються тепер із радощів, бож одержали ордени за вірну службу Йосифові Вісаріоновичу.

Олесь знав дорогу до річки, їх деколи водили до неї купатися. За його підрахунком до закруту річки треба було йти ще біля двадцяти хвилин. Приспішив кроку і ось унизу, з-поза дерев, заблистіла річка, замайорів її гострий закрут, на обриві якого поїзд завжди припинював свій біг.

Хвилювання Олесь зростало, він біг уздовж річки, щоб якнайскоріше дістатися до вимріяного місця, де мав початись його переїзд у нове життя. Зупинився, приклав ухо до холодних рейок і сказав сам до себе: — Поїзд мабуть недалеко, ось рейки вже дрижать...

Раптом десь у віддалі пролунав протяжний свист поїзду. Олесь радісно рвонувся вперед і... завмер. З боку лагєру лунав відгомін стрілів, рефлекторні снопи світла просувалися по німому, дрімаючому лісі. Холодний піт вкривав його тіло... Його шукають... За півгодини будуть тут... Ні, не зловлять, поїзд наближається. Вже видніють світла перотягу, в повітрі чути запах диму. Довжелезна гусиниця поїзду ось-ось буде на закруті над річкою, де в кущах зайцем причаївся Олесь. Біг паротягу слабне, а биття Олесевого серця прискорюється. Він готується до скоку... Поїзд посувається вперед щораз повільніше, його перші вагони звинулись дугою поза закрут...

— Тепер! — і Олесь блискавкою вискочив з кущів, щоб учепитися вагона. Одна мить і він уже тримався залізної штаби збоку вагона. За хвилину Олесь був уже на верху вагона, а поїзд тим часом приспішував свій біг. Різкий вітер шарпав Олесь з усіх боків, здавалося, змете його з вагона...

* * *

Не так дошкульний холод, як нестерпний голод і спрага допікали Олесеві. Декілька заощаджених за минулий тиждень сухарів уже скінчилися, а в плящині не було ні краплини води. Один раз тільки — четвертої ночі — він заспокоїв досхочу свою спрагу дощем, що зливою пустився. Але бажання бути на рідній землі, на волі, додавало йому витривалості і він забував про все інше.

Почалася п'ята ніч подорожі. Олесь догадувався, що він уже на українській землі, що зближається до Києва. На найближчій станції, на якій задержиться поїзд, він мусить злізти, бо їхати «зайцем» до самого Києва небезпечно.

Зближалася північ, коли поїзд почав свистіти й припиняти біг. Олесь підняв голову: напереді миготіли світла якоїсь сільської станції і поїзд зупинився, бо не було в'їзду. На цей мент Олесь тільки і ждав, він обережно зсунувся по стінці вагона і за мить опинився в кущах, що росли поблизу. Почав розглядатися за найкоротшою дорогою до села, що доволі широко розтягнулось на південь від залізничного шляху.

Полями добився до перших хат. Скрізь було темно, вже ніде не видно було світла. Що ж робити тепер? Нараз побачив, що в одній крайній хатині ще світиться. Прокрадаючись городцями пішов туди й обережно ввійшов на подвір'я. Заглянув до невеличкого віконця. В хаті не було нікого, крім старенької бабусі, що шила щось при слабому світлі каганця. Ще раз переконався, що в хаті нема більш нікого і підійшов до дверей. Зачинені. Постукав. За хвилину у дверях появилася бабуся:

— Та що це за лихий по ночі товчється! — скрипливим голосом запитала вона.

— Бабусю, пустіть у хату!

— А ти дня не маєш? В мене дівок нема, щоб сюди приволікатися вночі. Іди собі, звідкіль і прийшов.

— Бабусю, на милість Бога, допоможіть. Пустіть у хату, а там усе розкажу вам.

— Ну, хай тобі й буде. Побачу, що ти за один, що вночі не даєш людям спокою.

Бабуся відчинила двері й Олесь увійшов у хату. Його вигляд був такий страшний — зарослий, брудний, обдертий, з запаленими очима; виглядав мов розбійник. Бабуся злякалась, подалась узад.

— Не бійтесь, бабусю, мене. Я чесна людина.

— А хто ти такий? Звідкіля тебе принесло?

— Дайте, бабусю, щось перекусити, бо гину з голоду. Все вам розкажу.

— Ти не тутешній, бо мова твоя не тутешня.

— Ні, не тутешній. Я здалека. Від утоми й говорити не можу.

Бабуся поклала на стіл хліб, сир і ще тепле молоко, що стояло в печі.

— Чим хата багата! Бач, не маю більш нічого...

Олесь їв із вовчим апетитом. Був щасливий, що знайшов людину, яка дала йому нагоду з'їсти рідним українським хлібом. Але очі його клеїлися до сну, втома перемагала свідомість і він, нетямлячись, опустив голову на стіл...

— Вставай, сволоч! — різко загремів над головою Олеся чийсь голос. — Ти хто такий?

Олесь, мов опарений, скочив на рівні ноги. Протер очі... Не міг зрозуміти, що сталося. Сон це чи дійсність? Перед ним стояли два міліціонери. Метнувся вбік, міліціонери подались узад, а в їх руках появились спрямовані на нього пістолі.

— Стій, бо стріляємо! Ти хто такий? — заверещав один з міліціонерів.

— Німець, — ломаною російською мовою відповів Олесь.

— А, утікач, підеш з нами! — сказав міліціонер, накладаючи на Олесеви руки залізні ланцюжки. — Вперед!

Невеличкий автомобіль завіз їх до станиці сільської міліції, щоб звідти вранці відставити Олеся в Київ...

Думки Олеся були в повному розладі, він і сам не міг у них розібратися. Ледве, чи зумів би він передати словами все те, що тепер переживав.

— Все пропало! Викриють, що я українець і мені кінець... Ні, ще ні. Буду далі грати роллю німця аж до кінця. А може, вже прийшло повідомлення з сибірського табору про мою втечу? Так що ж, утік Ганс Шрайбер... Відішлють назад! Але чи не шкода було мого труду, моїх мрій про майбутнє? Вони ж тепер будуть ще більше знущатися наді мною... А може, тут засудять?... Хай буде, що хоче, варта було втікати хоч би й для того, щоб побачити наш святий Київ...

Такі й подібні думки не давали Олесеви спокою, аж врешті перед його змученими очима показався розкішний вид на український Єрусалим — Київ, внизу якого масстатично плив могутній Дніпро. Олесеви очі широко відкрились, а в серці невимовна радість обнімалась із жовчево-гірким смутком. Ох, якби я був вільний, без кайданів на руках!

Міліціонер іронічно усміхався:

— Ну, що? Тобі може захотілося б погуляти по Києві? Ні, твоя нога більше не ступить сюди...

Олесь стиснув зуби, не відізавшись ні словом. Чого відзиватись до цих бандитів, вони ж не ліпші від німців. Він далі стежив очима за мальовничим видом, що розгортався перед ним. На овидах з-поміж дерев виростали вежі церков та вершки домів, що приховували повноту своєї краси в зелених віттях розлогих дерев. Олесь не чувся, коли вони переїхали Дніпро й опинились на Хрещатику, що майже весь лежав у руїні. Автомобіль повернув на бічні вулиці і врешті задержався перед будинком НКВД.

— Тут розкриють тобі рота ширше! Потягнуть за язик! — із злобною усмішкою відізався міліціонер і штовхнув Олеся убік: — Вперед, у двері!

Значить, ти втік із Сибіру! Зле тобі було в лагері? Кажеш, погано поводитися з тобою? От проклятий Фріц, хоче в нас мати сальони! Втікати захотів! Чи не знав ти, що від нас ніхто не втече? Рука радянської влади всіх досягне! Чого втікав?

— Комісарю, — обтираючи кров, що від ударів плила широким струмком з кутиків уст, півмертвим голосом відзивався Олесь, — я хотів дитатися у Німеччину, так як інші німці.

— Не побачити тобі твоєї Германії, сконаєш тут при відбудові Києва!

Олесь не відзивався, залишив усяку »дискусію«, бо надто дорого вона його коштувала. А в душі він радий був, що залишиться у рідному Києві, не мусітиме вертатися у далекий Сибір. Хай і невільником, а все ж таки він буде працювати при відбудові свого рідного святого гóроду...

Знову чорна дійсність, бараки, сотки полонених, бруд і голод... Єдиною розрадою для Олесь було те, що його кожного другого-третього дня переводили на інше місце праці. Так у короткому часі він оглянув увесь Київ. А найбільш боліло його те, що вже третій місяць добігав кінця, а він ще ні словом не перекинувся з ніким з-поза табору.

Одного дня вранці, коли всі вставали зі своїх барлогів, Олесь не міг піднятися.

— Вставай, ледащо! Не будеш даром їсти радянського хліба! — кричав наглядач бараку, наближаючись, щоб стягнути Олесь з ліжка.

— Він, мабуть хворий, бо всю ніч стогнав у гарячці! — Заступився за Олесь ломаною російською мовою один із полонених, співмешканець бараку.

— Хворий, чи хуліганить? Побачимо! — Наглядач підійшов до ліжка, відкрив накривало і штовхнув Олесь.

— Ти чого саботуєш радянську владу?

Олесь дивився на нього мутним поглядом, а з його грудей виривався тяжкий стогін:

— В...о...ди...

Десь за кілька годин прийшов таборовий лікар. Оглянувши Олесь, наказав перевезти його до шпитального бараку, щоб тифозна інфекція не поширилась на інших.

— Радянська влада вас помилувала... Відпускаємо вас разом з іншими непрацездатними німецькими воєнними злочинцями до Германії. Готуйтеся, за тиждень від'їжджає ваш транспорт. Ви повинні зберегти свою вдячність радянській владі за її великодушність! — Говорив урочистим голосом комісар табору полонених. — А може, бажаєте залишитись у нас?

— Ні, — рішуче відповів Олесь, — я хочу їхати в Німеччину!

Золоте сонце з небесної блакиті своїми бистрими світляними очима, прижмурюючи їх час від часу під бровами невеличких хмаринок, пильно гляділо на землю. Здавалося, що воно, обсипуючи землю своїми проміннями, що пересувались з місця на місце, за кимось шукає. А не знайшовши бажаного, заслонило своє обличчя хмаркою, щоб хоч хвилинку, з заплющеними очима, подумати, як розшукати того, кого воно втратило із своїх очей. І ось знову легенько, хмаринка за хмаринкою відслонювали соняшне обличчя. Воно блистіло від радості, бо знайшло того, кого

шукало. Повернуло своє тепле проміння на поїзд-транспорт, що саме минав останні доми столиці, й питало:

— Так, то ти там, у поїзді! Чому ти покидаєш оце чудове місце, красою якого я так люблюсь? Багато місць я відвідаю щодня, але такого ніде не подибую. Глянь на оце могутнє дзеркало, в якому я, купаючись, насолоджуюся його і своєю красою. Чи ж ти не любиш Дніпра? Скупавшись у Дніпрі, я проходжуюся по розкішних горбках, запашна зелень яких насичує мої ніздря благодійним запахом і я засипляю мрійливим сном. А прокинувшись, знову прагну затопитись у запахові різнобарвних квіток, що живописним килимом розсались по цілому місті. Чи може, не любиш ти цього?

Сонце пильно приглядалось Олесеві, що тужливим поглядом стежив за зникаючим Києвом, і продовжувало:

— Знаю, вже знаю! Ти боїшся, що твоє серце заговорить у голос, що думки твої, яких не можна виявити отут, вирвуться наверх. Заспокійся, я знаю їх, але не виявлю нікому! Не зраджу тебе! А ось глянь! Бачиш, отам св. Софія. Вона сумна, бо жде другого Ярослава, щоб повернув їй усю її давню красу і велич. А отам над Дніпром мальовничою писанкою розписалась Лавра. Чуєш, вона плаче! Одні кривавими руками зруйнували її, а другі сидять тут і безчестять її святощі. Вона жде порятунку від синів свого народу, жде богонадхнених співів, що дзвенітимуть у її святому храмі. Оживуть тоді печери, вийде з них Нестор, щоб списати нову, непромінаючу славу. Знаю, чому в тебе чорні мислі. Ти хотів би, щоб ожили бронзові обличчя Богдана й Тараса, щоб не мовчали вони у смутку і соромі. Та не дають їм ожити червоні хижакі з півночі, безщадно руйнують і збезчещують усе, що дороге і святе твоєму народові. Та зажди ще трохи! Вже недовго! Зближається час, коли безславно згинуть слуги диявола. Раннім-ранком разом зі мною зійде і могутній дух Мазепи. Опромінений моїм золотим промінням понесеться він по всій Україні. Тоді і Святий Володимир, що над Дніпром, оживе та піднесе високо свій хрест, щоб благословити вільних дітей вільного українського народу!

— Сонечко любе, ти розгадало, чим налите моє серце. Спаси-біг тобі, що ти мене зрозуміло. Я їду тепер на чужину, прикрившись ім'ям чужинця, але я повернуся на рідну землю як вірний син свого народу і заживу під твоїм золотим промінням, у сяєві слави Золотоверхого нашого Києва.

Дві рясні сльози покотились по змарнілому Олесевому обличчі. Перед його очима зникав український Єрусалим, з яким проти своєї волі він мусів попрощатися. Притискаючи міцно до серця грудку святої київської землі, він глибоко зідхнув:

— Прощай, любий Києве, прощай Україно! Я ще повернусь, бо чужина не знищить у моєму серці безмежної любові до вас!

Рим, грудень, 1959.

В комуністичному »раю«

»Воюючий безбожник«

Переждавши, поки в селі не погасла остання лампа й запанувала повна темрява, Іван Джалев надягнув плаща, вклав до кишені електричного ліхтарика, відчинив двері до кімнати, де його дружина й мама поралися біля немовлятка, і сказав:

— Ану, швидше там, швидше! Возитеся з нею увесь вечір і ще не готові. Поки зайдемо й поки повернемося, то й люди в селі прокинуться од сну.

— Зараз, Ванчо, — відповіла його дружина. — Мала змочилася і треба було змінити пелюшки.

— Зараз, зараз, — повторив сердито Іван. — Але як хто побачить нас, то найбільше сорому наберуся я. Бо хто ж ти властиво є! Звичайна службовка в сільраді! А я — касир у колгоспі, секретар молоді Дімітрова й член партії! Якщо дізнаються, то обпадуть мене, немов круки, що й спокою не знайдеш!

— Ну, не сердься, Ванчо! — заспокоїла чоловіка дружина. — Врешті, хто ж, як не ти, хотів, щоб дитину охрестити? Чому ж тепер сердишся?

— Згода, я хотів. Але я хотів, щоб це відбулося вдома. Ми могли запросити панотця Пешо, так нібито він прийшов лише до тебе. — звернувся Іван до свого батька. — Аджеж ти паламар. Ніхто й не підозрівав би нічого. Але ви вперлися, що хрестини мусять відбутися в церкві, бо так наказує звичай.

Приготування врешті скінчилися і незабаром трое людей з немовлям, обережно ступаючи в темряві, пустилися дорогою з села Падеш до села Лешко, до панотця Пешо. Вів їх Ванчо. Вони скрадалися попри тини й ступали так легко, що не чули власних кроків. Але без пригод не обійшлося. Перша трапилася ще в Падеші, недалеко від краю села.

Бабка з малою Кременою на руках спотикнулася і мало що не кинула дитину на землю. Немовля прокинулося і почало квилити. Всі нахилилися над малою і намагалися зацитькати її, але тому, що таке »несознательне« немовля не розуміє ситуації, воно підняло ще сильніший крик. На Івана вдарили поти. Він затулив малій уста своєю великою долонею так сильно, що мало не вдушив її. У сусідів відчинилося вікно, крізь нього виглянула заспана жінка й сказала:

— Чуеш, Юро, так наче б дитина плаче на дорозі?

Вона прислухалась хвилину, але не почула нічого, тому заспокоїлась:

— Це, мабуть, мені приверзлося у сні.

Вікно зачинилось. Люди рушили в дальшу дорогу.

— Чи ти, синку Ванчо, з глузду з'їхав? Чи не бачиш, що можеш задушити дитину, якщо так тиснутимеш їй уста? Гріх візьмеш на душу, — скартала сина бабка.

— А ти вже цілком осліпла, що й не бачиш, куди лізеш? — відповів грубо Іван.

Наші подорожні мали вже за собою половину дороги, як раптом перед ними з'явилися якісь тіні. Вони зупинилися, почали наслухувати — це були люди, що йшли проти них. Іванові мороз пішов поза спиною. Що ж тепер діяти — ховатися? Але ж навколо не було нічого, що могло б дати схованку.

— Долів! — скомандував Джалев.

Всі скотилися в придорожній рів. Ті, що надходили з протилежного боку, теж зупинилися — і собі заховалися в рові.

»Вони наперед провідали й тепер шпигують нас!« — подумав Іван. І він уявив собі, як завтра плескатимуть на селі: »Іван Джалев охрестив свою дитину в церкві. Він поніс її аж до села Лешко«.

Всі засміють його. А опісля притягнуть на партійні збори й зажадають від нього вияснення. Не буде нічого дивного, якщо йому скажуть: »Не належиш більше до нас, іди геть і поклоняйся своєму Богові!« І з яким гуком вони зачинять за ним двері. Молодь теж насядеться на нього: »Гарний з тебе вожатий! Приносиш нам ганьбу!«

Так лежали вони добру хвилину, тривожно очікуючи, але ніщо не рухалося. Втім заборсалася в пелюшках мала Кремена і почала плакати, як на пуп. З протилежного боку відповів їй подібний плач, але півнішій, звучніший, яким плачуть хлопці.

— Мені здається, що вони тее... з тим самим, що й ми... — сказав Іванчо й подав знак уставати.

Він не помилився. Це був Методь Ільовський з його ж села, з своєю родиною. І його доля не була кращою. Минулого року довелося йому тягнути одну дитину аж до села Дебочица, щоб там її охрестити. А цієї ночі він ішов з другою дитиною з села Лешко. Він міліціонер, член партії, тож не міг ось так явно-славно хрестити в селі Падеші, де б зараз довідалися люди.

— Слухай, Іване, — перестеріг Методь, коли обидва зустрілися, — ми з собою не бачилися, правда?

— Очевидно, що ні, ніде й ніколи ми не бачилися, — відповів Джалев і зідхнув так легко, немов би з його плечей сповзла ціла гора.

Панотець Пешо був уже досить сердитий, бож мусів так довго ждати. Він двічі збирався іти геть, але вертався знову з огляду на батька Івана. Бож він був паламарем, отже, ніби з одного з ним клану. Але й Іван теж був не будь-ким. Секретар комсомолу й член партії. Якщо про це довідаються інші, то й собі прийдуть до церкви. Не кожного бо дня можна бачити в церкві такого достойника!

З цих міркувань панотець Пешо трохи подобрішав і не пропустив жодної молитви під час хрестин.

Не відомо, чи з простуди, чи зі страху, якого він наївся в ту злощасну ніч, Іван захворів. Він пролежав вдома три дні, а четвертого звівся з ліжка, бо треба було їхати на районovu конференцію молодіжної організації до Благоевграду. Там обговорювано питання комуністичної молоді. Джалев перший зголосився до слова:

— Чи це не ганьба, товариші, що після таких величних досягнень у побудові соціалізму в цій країні, є ще багато людей, деколи навіть серед

наших лав, які досі не обтряслися від буржуазних залишків минулого? Це заблукані вівці, постійні жертви різних релігійних забобонів!

В такому тоні Джалев не залишив сухої нитки на людях, які піддавалися впливам релігійних «помилок». Всі слухачі апльодували.

Таку саму промову виголосив він і на партійному зібранні. В цей спосіб здобув собі славу воюючого безбожника.

Дарма, що панотець сердився на цю промову й розсівав по селі вістку, яку повинен був зберегти для себе, як таємницю, Джалев ще й досі секретар комсомолу й носить у кишені партійний квиток.

(З болгарського партійного органу «Работническо Дело», 10. 7. 1958.)

ВАЖЛИВЕ ДЛЯ АНГЛОМОВНОГО СВІТУ!

КНИЖКА НА ЧАСІ

Замовляйте й поширюйте англomовну працю **Ярослава Стецька** п. заг. **КРЕМЛЬ НА ВУЛЬКАНІ**, з передмовою генерала **Й. Ф. Ц. Фуллера** та вступним словом д-ра **Н. Процика**.

Досі замовили: приятелі АБН і ОУН в Англії 1000 прим., ЛВУ в Канаді — 500 прим., Український Відділ АБН в Австралії — 500 прим., д-р Н. Процик — 500 примірників.

Подаємо перші відгуки чужинців:

Пан **А. Б.**, колишній міністер, Нью-Йорк, між іншим, пише: «Я отримав цікаву книжку «Кремль на вулкані» і прочитав її одним духом, не відкладаючи з рук. Ідеї її правильні. На жаль, західні країни наставлені вірити ССРС».

Один видатний англієць, **Г. М. Ф.**, пише: «Дякую за Вашу книжку «Кремль на вулкані». Я прочитав її з найбільшим зацікавленням»...

Німецький журналіст, **Ф. Ц.**, з Гамбургу: «Найперше дякую Вам найщиріше за пересилку Вашої книжки, яка для моєї професійної роботи має велике значення...»

Ген. **Фуллер**: «Той, хто потребує, не знайде кращого провідника, як ця мала книжка, в якій усі аспекти проблеми розглянені логічно й у майстерній формі».

Прес-Бюро АБН

РАДІОПЕРЕДАВАННЯ

СЛУХАЙТЕ РАДІОПРОГРАМИ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО ФРОНТУ!

Кожної неділі від год 4:05 до год. 5:00 по пол. радіостанція «WADC» в Клівленді (США), одна із сильних радіостанцій Огайо, на довгій хвилі 1350 мет. подає українські радіопередавання. Користайте з них і заохочуйте інших!

Адреса керівництва:

Director and Announcer — STEPHAN ZORIJ
2917 W. 17th Str. — Cleveland 13, Ohio — U.S.A.
Manager and Secretary — MICHAEL KIHICZAK
4205 Tuxedo Ave. — Parma 34, Ohio — U.S.A.

3 листів до Редакції

Хвальна Редакціє!

В показовім числі Вашого журналу була згадка про можливі зауваження читачів журналу щодо його змісту. Безперечно, журнал «Визвольний Шлях» дуже солідний змістом, цікавий і заторкує різні питання, які можуть задоволити й вибагливішого читача.

Однак у числі за грудень м. р. кинулось мені у вічі дещо, про що треба б було сказати хоч у короткому листі. Мова буде про статтю шан. п. А. Агоронянца: «Листи з України» (3 документів минулого).

На мій погляд, коли йде про правдиву документацію минулого, то кожен автор мусить підходити до цієї теми цілком об'єктивно й обережно. Бо це ж уже належить до історії і вже досить було часу, аби розповсюджені «легенди» нашими соціялістами з метою завуалити і сховати їхній страшний гріх — повалення і знищення власними руками української державности, раз назавжди перестали існувати.

Я дозволю собі навести кілька речень із згаданої статті:

«Я ходив по місті й прислухувався до розмов росіян. Розмови такі самі, як за часів гетьмана, коли він об'явив «федерацію». «Долой українцев», «Долой австрійцев»...

Отут і вилазить ота соціялістична «легенда», що гетьман, мовляв, був за «єдину неділимую», що гетьман «москаль».

Безперечно, з погляду української рації стану «федерацію» оправдувати не можна. Зрештою й сам гетьман на еміграції у своїх спогадах та особисто при розмовах її не схвалював. Він її сам характеризував «як страшну помилку».

Але чому гетьман пішов на ту нещасливу «федерацію» сьогодні вже кожний, хто об'єктивно дивиться на існуючий тоді стан, знає. Пригадаймо: німці — в армії яких уже потворились були за большевицьким зразком «камітети» — почали з України виіздити. Большевицька армія йшла на підбій України. Гетьман почав зносити з французьким консулом Енно в Букарешті. Консул Антанти обіцяв кілька дивізій на поміч гетьманові, аби врятувати Україну, але вимагав за те проголосити «федерацію з Росією». Треба було рятувати українську державність, бо гетьманові було відомо, що українські соціялісти договорились із московськими большевиками в Києві (Затонський, Раковський та інші) і розпочнуть повстання. Росії на обрії ще ніякої не було (була комуністична Москва Леніна) — тож «федерація» ця нікого не зобов'язувала. Вся катастрофа була тільки в тому, що консул Енно збрехав і ніяких дивізій в допомогу гетьманові Антанта не дала.

Та вернусь до «розмов росіян». Я сам киянин. І родивсь і кінчив класичну гімназію в Києві, тут же і варивсь у «революційному сосі» 1917-1918 років. Київ був зросійщений... Коли почалось тут українське відродження — на кожному кроці українцеві-старшині доводилось зводити цілі двобої з розлюченим московським старшинством та й з нашими змосковщеними «малоросами». Особливо відбувались ці «двобої» в приватних домах. Це було страшне! Яких тільки вигадок, яких тільки провокацій не було! Як висміювали нашу мову! «Самопер попер молодичю до мордописа», «Сто серйозно ілі па українські!» Та багато інших цензурних і нецензурних висміювань...

Пам'ятаю, як ми з моїм побратимом — старшини І-го українського корпусу — приїхали в кінці грудня за книжками для полкової української бібліотеки і мови української в Києві почути не могли. Отож не тільки за часів гетьмана, але й перед ним та й після нього велись такі «розмови росіян», що про них згадує Агоронянець...

А тепер візьму кілька образів з боротьби за Київ на початку 1918 року. Найбільшою і найпевнішою українською частиною (40 тисяч фронтового вояцтва!) був І-ий український корпус (у кінці 1917 р.), зформований з вояків колишнього російського 34-го корпусу царської армії на південно-західнім фронті, з ініціативи коменданта корпусу, тодішнього генерал-лейтенанта П. Скоропадського. Корпус цей розбив большевицький гвардійський корпус, що йшов розігнати «буржуазную» Центральну Раду... А українські міністри видали наказ здемобілізувати цей корпус. А коли большевицькі «товариші» пішли викинути їх (наших соціалістів) з Києва, на рятунок Києва не було кого післати... Стихийно постали українські військові частини були здемобілізовані наказами наших соціалістів-міністрів (Винниченко: «Нам армія не потрібна! Ми ні з ким воювати не збираємось!»). На певну смерть пішло 300 ідейних учнів шкіл, що згинули під Крутами.

Замість регулярної армії, в Києві творили різні курені «гайдамаків» — червоних, чорних і т. п. Але в ці курені вступали лише десятки людей, а по самім же Києву ходили, бренькали острогами (вже без погонів) десятки тисяч старшин, що вже покинули фронти. Вони цвенькали по-московському і нікуди у відділи не вступали... І от, коли наш курінь (ми з побратимом були вступили в курінь «чорних гайдамаків») йшов під арсенал, аби там зайняти позицію, ці ж «ахвіцери» ходили хідниками міста і на нашу адресу пускали московські, вже відомі зауваги.

І це не було за гетьмана, а було це ще в січні 1918 року за насів Центральної Ради. Інша річ, коли большевицька червона армія Муравйова зайняла Київ — лише за кілька днів вона вистріляла 3.000 цих «ахвіцерів»... Повернувшись за місяць до Києва я на власні очі оглядав у Маріїнським парку їхні довгі братські могили.

Пан Агоронянц пише: «... їхав автомобіль з золотопагонниками, між якими я пізнав кількох українців з бувшого гетьманського міністерства внутрішніх справ».

А за часів Центральної Ради і Директорії — чи не переходили до московських большевиків цілі зграї «бувших українських соціалістів»? Чи не перейшов до них і сам... голова Володимир Винниченко? А Грушевський, Шраг і т. д. і т. д.? Чи Микита Шаповал з проф. Грушевським не договорювалися через голову української національної армії з московськими червоними чінгіз-ханами про такі дійсну федерацію? Та й не тільки про федерацію говорили, а й про лизання московських лаптів та служення комуністичному панові «не за страх, а за совість». А хіба не говорили перші три універсали Центральної Ради про дійсну федерацію «з братнім російським народом»?

Отож, як і сам Агоронянц пише, «російських націоналістів у Києві була тьма-тьмenna». І не гетьман їх спровадив, а були вони і перед ним і після нього. І от у цьому якраз і наше нещастя. У зросійщенні воно! У змосковщенні! І це нещастя й по сьогодні не пройшло. З ним зустрінься кожний український уряд, який постане у вільній Україні. Чи це буде уряд монархічний чи республіканський, але не дай Боже, щоб це був уряд соціалістичний, бо приведе до нової національної катастрофи.

Зі щирою повагою

Сотник Семен Левченко

ЛИСТ ДО ПИСЬМЕННИЦІ ГАЛИНИ ЖУРБИ

Високоповажана Пані Журба!

Напевно всі читачі «Канадійського Фармера» за 8 лютого 1960 р. про читали з великим задоволенням Ваше правдиве й патріотичне **«Відверте слово до всіх»**, сказане в обороні Тараса Шевченка від тих, що намагаються знеславлювати Його ще й скандальним пам'ятником великому Кобзареві у Вінніпезі.

Ви цілком вірно твердите, що «ухвалений проєкт пам'ятника конкурсовим журі КУК-у — це свого роду геніальне заперечення цілого Шев-

ченка, або злобна на нього карикатура. Понура постать колхозного невільника, повна тупої резигнації, з похнюпленим, бездумним обличчям, незугарно розкорячена на придорожнім пеньку. Бракує ще біля нього лопати, або вил, — символу сучасного українського каторжанина. Або для більше «малоросейської» декоративності можна б поставити перед цим безнадійним мужиком макітру вареників та баклагу квасу».

Все це незаперечна правда, дуже влучно й образно висловлена з бо-лем серця української патріотки.

Але Ви помиляєтесь, коли вважаєте і пояснюєте те прагнення проти-шенченківців аж так глумитися й знеславлювати духового велетня Украї-ни лише «комплексом нашого духового рабства». Поміляється, гадаючи, що той злобно-карикатурний проєкт пам'ятника Шевченкові, — «це вияв комплексу рабства самого мистця, що спромігся на таке твориво, а також усіх тих, хто підтримує проєкт активно...»

Справа тут не тільки в їхньому «комплексі рабства», а теж і в чомусь іншому, і значно гіршому. Підшуканий С. Литвиненком і його приятелями скульптор А. Дараган напевно краще за всіх бачив і знав, чому він (за змістом вірша І. Вагрянного «Канів») свідомо зіпвив карикатуру на «постать глиняну» Шевченка і послав її на конкурс! Цю правду він довів ще й тим, що не зрікся свого проєкту і ролі навіть і після того, коли на зборах запрошених фахівців у ЛМКлюбі у Вінніпезі 27 листопада 1959 р. він особисто почув, як той його проєкт рішуче засудили всі присутні на чолі з проф. Яр. Рудницьким, а боронили те твориво лише ред. В. Мартинець та директор КУК-у п. В. Кохан! (див. дописи п. Галини Мухин у «Канад. Фармері» за 14. 12. 1959 р. та 1. 2. 1960 р.).

І хоч А. Дараган там і сам тоді ствердив, що «почув добре обґрунтовані закиди» щодо його карикатури на Шевченка, — проте і після того не зрікся її та свого завдання з визнанням, що він «вище себе (і ще ко-гось?! — С. П.) не підсочить». Тому він не тільки по-рабськи ту свою карикатуру на Шевченка просуває на площу у Вінніпезі наперекір усім протестам загальної opinio українців, що осудили і не визнають його потворного проєкту.

І якщо ТАКУ карикатуру на геніального і героїчного борця — провід-ника-символу визвольної боротьби України, Тараса Шевченка, оціночне жорі КУК-у одногослоно «чомусь» не забракувало, а... преміювало!, а Президія КУК-у не викинула його на смітник, а скандально пропихас на площу до величавого пам'ятника королеви Вікторії, — то хіба ж не ясно, що справа тут не лише в їхньому «комплексі рабства», а в чомусь іншому і значно гіршому!

І, зокрема, член президії КУК-у і редактор «Нового Шляху» В. Мар-тинець обтяжений не «комплексом рабства», але чимсь іншим... Тому він знеславив не лише себе, а й «Новий Шлях» у час його тридцятирічного ювілею безоглядною обороною в націоналістичному часописі явно злоб-ної московсько-фітільовської карикатури на Шевченка ось яким чином.

«Новий Шлях» (ч. 12 за 8. 2. 1960 р.) у фейлетоні «Хто винен?» пе-ревершив навіть і московсько-комуністичну забріхану пресою злоб-ною брехнею про те, нібито оборонці Шевченка називають Шевченка... «селепком, ескімосом, монголоїдом, азіатом і ще Бог-зна як!»! ТАК Шев-ченка справді називає хіба тільки «Новий Шлях»! І ТАК цей націона-лістичний часопис «чомусь» боронить ту справді «найліпшу» московсько-фітільовську карикатуру на Шевченка! І ТАК «Новий Шлях» своє блюз-нірське знущання з національного генія України приписує... шевченків-цям! Навіть і М. Фітільов-Хвильовий за своєї пропаганди великої нена-висти до Шевченка й «Кобзаря» у «Вальдшнепах», а І. Вагрянний — у «Каневі», а М. Семенко — у «Новому Кобзареві», як і жодний москов-ськокомуністичний часопис не наважились так називати Шевченка, і так патологічно глумитися з нього та з усіх шевченківців, як «Новий Шлях» у тому фейлетоні «Хто винен?»!!

Він там дописався навіть і аж до такого «повчання», що критикувати той проєкт-карикатуру треба було, мовляв, тоді... «як ще проєкту не

було ухвалено (!), або бодай перед збіркою фондів обізватись. Тепер пізно, уже пропало! — зловтішно запевняє «Новий Шлях»!

А чи Ви читали, Шановна письменнице, в «Н.Ш.» за 22. січня 1960 р. довжелезний «Лист до редакції» п. Ірени Туркевич-Мартинець, де вона з наголосом запевняла, що за критики запрошеними фахівцями проєкту Дарагана 27. 11. 1959 р. в ЛМКлюбі у Вінніпезі там «не було такої пані Галини Мухин», що це є «псевдонім» тієї пані, яка написала допис до «Канад. Фармера» в цій справі, мовляв, «такий неповний, необ'єктивний, повний перекручень і фантазії авторки, коротко — неправдивий». (А справді саме такий дослівно є той лист п. І. Мартинець! — С. П.). Тому, мовляв, — «Я зовсім не дивуюся, коли вона не мала відваги підписатися справжнім прізвищем під **таким** звітом». А наприкінці того свого листа сама ж п. І. Мартинець **заперечила всі ті свої вигадки** й ствердила, що... «п. Галина Мухин — це давня моя знайома... яка була присутньою на вечорі ЛМКлюбу, і якої нинішнє прізвище Мухин»! Замість признатися, що і її той звіт був також цілком правдивий, а не такий, як той лист п. І. Мартинець, вона натомість оприлюднила свій лист, щоб і ним, як і тим скандальним фейлетоном, «боронити» карикатуру на Шевченка та знеславлювати і «Новий Шлях»!

Не «комплекс рабства», а щось інше примусило редакцію «Н.Ш.» знеславлювати свій часопис і О. Лятуринську ще й тією її статтю «Про конкурс на пам'ятник Шевченкові» («Н.Ш.» за 28. 12. 1959 р.), та боронити в ній ту карикатуру на Шевченка і всіх її творців ще навіть і аж таким її сміхотворним твердженням, що «Жюрі було цілком на висоті свого завдання (!), вибравши одногослоно (!) проєкт Дарагана. А сам проєкт, як можна судити з репродукції, — дуже добрий (!), що й бажати кращого годі»!! Цікаво знати, чи бажала б собі п. О. Лятуринська подібний карикатурний пам'ятник?!

Та слава Богу, що в нас є ще справжні шевченківці, які не дозволяють антишевченківцям «уневажнювати» Шевченка і глумитися з нього.

С. Павас

3 нових видань

КОРИСНИЙ ЕСЕЙ

Е. Маланюк: «МАЛОРОСІЙСТВО», вид. «Вісника» ООЧСУ, Нью-Йорк, 1959 р.

Невеличкий Маланюків есей за-слуговує на особливе вирізнєння, особливо в цих ювілейних роках, коли пригадується нам нашу державність, а разом з тим і причини наших поразок. Причини ці великою мірою були і є такі в нашій психіці.

«Що ж таке малорос?» — питає Маланюк і зараз же відповідає: — «Це тип національно дефективний, скалічений психічно, духово, а в наслідках, часом, і расово».

Далі, підкресливши нашу помилку в визначуванні малоросійства як темноти, неосвічености й примітивізму, Маланюк пише: «Малоросійство, хоч явище часте й кількісне, — найменш дотикало основну нашу національну масу — се-

лянство (що нас не мусить особливо тішити, бо не маса творить історію). У нас малоросійство було завжди хворобою не лише півінтелігентською, — але й передусім — інтелігентською, отже поразало верству, що мала виконувати ролю мозкового центру нації. А в цім **суть проблеми**».

І тут же Маланюк подає уточнення: «Проблема українського малоросійства є однією з найважливіших проблем... проблемою державности. Що більше: це є та проблема, що першою встане перед державними мужами вже Державної України... Її треба буде довгі десятиліття **ізживати**».

Які правдиві слова! Не так-то давно один наш «інтелігент» сперечався з іншим:

— Як? Ви називаєте Белінського невігласом?

— Не тільки невігласом, а й шовіністом: коли б він був талановитим критиком, то не писав би, що Шевченко «слабий» поет, а відчув би в ньому генія. Коли ж це шовінізм диктував йому давати фальшиві оцінки, то це теж не придає вартості його літературознавству, отож виходить: і неук і шовініст...

— А ви знаєте, за що Белінский лаяв Гоголя? За те, що ніби наш, українець, прославляв царське самодержавство...

— А коли б Гоголь прославляв «лібералізм» Белінського, то — на вашу думку — все було б впорядку? Яка ж різниця, котрого москаля прославляв Гоголь?

Отож, коли «під церквою» ведуться між українцями ось такі розмови, а на сторінках нашої преси розвивається дискусія про те, чи Пушкінський пасквіль «Полтава» зганьбив чи прославив (!) нашого гетьмана Мазепу, або ж коли пропонують українцям у вільному світі такі проекти пам'ятника Тарасові Шевченкові, які викликають загальне обурення, — то «Малоросійство» Маланюка дуже й дуже на часі!

Одна лише заввага до «Малоросійства» Маланюка... Як це дослідник «малоросійства» дописався у своїй книжці до такого: «А скільки ж то попотів тероризований III. Отделенієм віртуоз віршу Олександр Пушкін, щоб протягом рахованих місяців виконати замовлену царем «Полтаву» так, щоб у ній героя Байронівської поеми представити «злодеем»... А написані ж ці рядки були... визначним клясиком і, можна сказати, Моцартом російської... мови. Один опис Полтавської баталії в поемі Пушкіна вартий десятикратної сталінської премії!»

Невже п. Є. Маланюк і справді вірить, що будь-якому москалеві, в тому і Пушкіну, — важко написати про українського гетьмана «злодей»? Таж москалі не французи чи англійці, які й поза очі називають Хрущова «месіє» чи «містер»! А далі, такі спітети на адресу Пушкіна, як «віртуоз», «клясик», «Моцарт мови» та захоплення описом «Полтавської баталії» — чи не пахнуть теж «малоросійством»?

С. Наумович

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

США

Листа ч. 412 (Акрон). Жертвували: М. Пішко — 5 дол.; Т. Кость — 4 дол.; М. Дросик — 3 дол.; по 2 дол. — М. Іваницький, С. Жуковський; по 1 дол. — П. Кулик, М. Когут, М. Савула, А. Петух, І. Батко, С. Берегула, В. Галамай, П. Яцечко, М. Іваничук, С. Москанюк, В. Валяник, І. Волосінчук.

Листа ч. 497 (Нью-Йорк). Жертвували: Т. Островський — 2 дол.; по 1 дол. — С. Пішик, А. Федоляк, І. Демків, М. Солонина, О. Кондрат, П. Луцик; І. Савчин — 0.50.

Листа ч. 514 (Трентон). Жертвували: по 2 дол. — І. Понятишин, С. Саган, М. Шевчик, І. Фурик, Р. Максимів, Галик; по 1 дол. — М. Головчак, Т. Фмонта, М. Волинець, С. Білик, М. Кизьо,

М. Зрада, Т. Ганосевич, М. Гуль, Д. Федорак, Ол. П..., М. Дзюбас, Петруняк, М. Яримішин, М. Шлапак, В. Коцопей, П. Возняк, Колодій; по 50 цент. — С. Шолкивич, Гіл Колий.

Листа ч. 575 (Роксбері). Жертвували по 1 дол. — В. Тутка, М. Зук, С. Микитин, В. Нанирко, Волощук, В. Бачинський, М. Крикливець, В. Друдзінський, М. Вінтоняк, В. Оленяк, П. Матвіїв, Паганчерик, С. Медвідь, Д. Біленчук; 0.50 цент. — М. Роґач.

Листа ч. 580 (Флінт). Жертвували по 1 дол. — С. Стефанів, І. Бартків, Д. Досій, М. Кагод, Ю. Макогон, Д. Костинюк.

Листа ч. 591 (Чікаґо). Жертвували: Ю. Сидорович — 4 дол.; Гімназійна класа українознавчої

школи ім. Крут — 3 дол.; О. Зрада — 2 дол.; по 1 дол. — М. Галан, Г. Дронь, М. Вілецький, М. Яденцький, С. Мединський, І. Петрущак, І. Шатинський, О. Коколюс, М. Семків, І. Падлецький, М. Гікавий, А. Гандун.

Канада

Листа ч. 85 (Калгарі). Жертвували по 2 дол. — В. Дутка, А. Коломійчук, П. Кузьмяк, Д.З., Д. Коваль, по 1 дол. — Е. Вишинський, Д. Пасіка, Г.І., В. Ваврикович, М. Кіщак, Т. Мельник, Д. Тисячний, О. Савка, І. Садовник, Б. Назарко; по 0.50 дол. — І. Голубівський, М. Денчишин, О. Івасишин, В. Фідик, В. Семенець; по 25 цент. — Д. Івасишин, І. Іванський.

Листа ч. 108 (Форт Вілямс). Жертвували: **Б. Мигаль** — 5 дол.; по 2 дол. — Я. Голубець, В. Кахнич, В. Гармота, С. Пісоцький, Гр. Ханас, В. Станько, І. Корда, І. Савицький, Ф. Перегінець, М. Лестюк, І. Чи..., А. Мараляс, А. Шеремет, С. Листопад, Д. Колода, Н.Н.

Листа ч. 139 (Віндзор). Жертвували: **М. Макар** — 3 дол.; по 1 дол. — Р. Мушкета, В. Ступницький.

Листа ч. 198 (Гамільтон). Жертвували: **М. Шемрей** — 3 дол.; по 1 дол. — П. Клиш, Д. Дмитрушко, І. Дзьоба, М. Серкус.

Листа ч. 675 (Гамільтон). Жертвували: **Гайдар** — 7 дол.; Нарольський — 2 дол.

Німеччина

Листа ч. 294 (Ессен). **Українці Станиці М.С.О.**, на руки п. О. Андрушко жертвували — 50 нм.

Листа ч. 332 (Дортмунд). Жертвували — І. Гурський — 10.- нм.; І. Сколоздра — 5.- нм.; по 1 нм. — Боднар, М. Панкієвич, Сеньків, Вапльак.

Листа ч. 312 (Вальдорф). Жертвували по 5 нм. — В. Кокотин, В. Костик, Т. Голенко; по 2 нм. — Г. Грица, Б. Борис, В. Чубатий; М. Дугелин — 1.50 нм.; по 0.50 нм. — П. Яремчук, Ги...

Листа ч. 303 (Діссельдорф). Жертвували по 5 нм. — А. Дідух, М. Процайло; П. Дипчишин —

3 нм.; по 2 нм. — Стопак, Д. Волощук, М. Хомяк, В. Біло., М. Зинчук, П. Федорак, М. Гоцій, Віричкевич; по 1 нм. — П. Зазиля, В. Синюба, П. Маланчук, П. Степанюк, Д. Голик, Н. Кикишка, Карпнюк, С. Жимела, О. Фелипович, В. Парощак, Д. Сличук, М. Налевайко.

Бельгія

Листа ч. 245 (Тразиніє). Жертвували — Т. Трубич — 50 б.фр.; по 20 б.фр. — С. Маркус, Когот, І. Терєфенко; по 10 б.фр. — Калинич, Я. Паніків, М. Буклів, В. Коречко, Салабай.

Велика Британія

Листа ч. 961 (Ковентрі). Жертвували — С. Скалецький — 10 ш.; В. Гунька — 5 ш.; М. Зелих — 3 ш.; по 2 ш. 6 п. — В. Поляник, В. Скочипець, І. Гринюк.

Листа ч. 962 (Ковентрі). Жертвували по 10 ш. — В. Ванчарський, І. Гоцуляк; по 5 ш. — М. Лесів, В.П., П. Дюк, В. Пузяк, П. Масляк, Г. Семенчук; по 4 ш. — І. Гора, І. Туркалевич; І. Олійник — 2 ш. 6 п.; М. Руцак 3 ш.

Листа ч. 964 (Ковентрі). Жертвували — **Л. Демчук** — 1 ф.; по 10 ш. — Р. Дергало, А. Шафранський; В. Білас — 9 ш.; по 5 ш. — А. Опришко; по 4 ш. — М. Мороз, Т. Іванців, Д. Ширба; Р. Вишинський — 3 ш.; по 2 ш. 6 п. — І. Патра, А. Оринчук, П. Куницький, Т. Дражновський, В. Шостак; по 2 ш. — В. Романів, О. Штундер.

Листа ч. 966 (Ковентрі). Жертвували: І. Космірак — 10 ш.; Стухлий — 5 ш.; К. Пашко — 4 ш.; по 2 ш. 6 п. — І. Шаган, В. Деркач, І. Космірак, С. Рибак, П. Гаврилів, Г. Герилюк, В. Будзак, Я. Дунець.

Листа ч. 967 (Ковентрі). Жертвували: І. Глодан — 10 ш.; по 5 ш. — І. Грецько, М. Пісковий; по 2 ш. 6 п. — Ф. Петрів, І. Романович, П. Багира, П. Пісковий; по 2 ш. — В. Липак, В. Радиш, С. Савчук, І. Старчак.

Листа ч. 968 (Ковентрі). Жертвували: **Ф. Гишка** — 1 ф.; по 5 ш. — В. Невідомий, Я. Прокопів, П. Криницький — 4 ш.; по 2 ш. 6 п. — О. Лань, І. Гобінович, І.

Гордій, Т. Панасійчук; по 2 ш. — Т. Лань, В. Гаджула.

Листа ч. 969 (Ковентрі). Жертвували — **О. Красій** — 1 ф.; по 10 ш. — Л. Пліш, І. Дунська; по 5 ш. — Г. Максимів, М. Демус, С. Будний, М. Гук, Г. Сачик, О. Дзидзан; М. Костюк — 4 ш.; по 3 ш. — Я. Михайлишин, О. Дудак; по 2 ш. 6 п. — М. Гриньків, О. Микицей, С. Коперський, І. Лешишин, О. Вітів, О. Гнатів, І. Фіаскович, С. Дуркалець; по 2 ш. — І. Депутат, О. Яковина, М. Пігуляк, О. Федерчук, В. Тимінський, Д. Вілецький, Д. Дончук.

Листа ч. 970 (Ковентрі). Жертвували: **В. Федак** — 1 ф.; М.П. — 10 ш.; І. Гинда — 6 ш.; по 5 ш. — С.С., П. Несторук, М.В., М. Кундеревиц; 4 ш. 6 п. — О. Ткач; по 2 ш. 6 п. — І. Бондарчук, М. Меленів, І. Лецин, П. Сович; по 2 ш. — В. Цапар, П. Левицький, Г. К.

Листа ч. 976 (Вольвергамптон). Жертвували по 5 ш. — Сівчук, Сидорук, В. Вахор; по 3 ш. — Титко, Малицький; по 2 ш. 6 п. — І. Польняк, Т. Боболя, С. Федик, Т. Турчиняк; по 2 ш. — Ю. Олекса, І. Дуда, М. Мартинюк, Я. Пеленський, К. Данилів, М. Яцик.

Листа ч. 977 (Вольвергамптон). Жертвували по 5 ш. — М. Помазанський, П. Качан, Холодило, М. Кузик; по 2 ш. 6 п. — В. Калин, А. Знитиняк, Ю. Каман, І. Камінський, П. Цебенко, О. Сепездяк, О. Бачик, І. Гумен, Г. Ковальчук, Пилип; по 2 ш. — О. Канюк, В. Вогітковський, І. Пшик, О. Вуйцьо.

Листа ч. 979 (Вольвергамптон). Жертвували: **О. Кравець** — 5 ш.; Зінковський — 2 ш.

Листа ч. 980 (Вольвергамптон). Жертвували: **О. Циган** — 1 фун.; Р. Сенко — 10 ш.; по 5 ш. — С. Фіст, С. Швабрук, А. Кавіч, М. Мулик, П. Прокозюк, В. Гушак, П. Береза, А. Зубка, Перепічка; по 4 ш. — В. Камінський, В. Лимич, В. Лопушанський; по 3 ш. — І. Букса, Маруся Мулик; по 2 ш. 6 п. — І. Миколаїшин, Д. Ковальчук, О. Циганюк; по 2 ш. — Гілько, Головецький.

Листа ч. 981 (Вольвергамптон). Жертвували: П. Нагайло — 5 ш.;

по 3 ш. — І. Мороз, В. Боровий; по 2 ш. 6 п. — Данильчук, І. Дудич, В. Нагайло, Е. Завадський, В. Костур, Ю. Стебівка, О. Пилипів, І. Дідик; по 2 ш. — С. Макар, С. Ворон.

Листа ч. 982 (Вольвергамптон). Жертвували: М. Граб — 5 ш.; І. Послушний — 2 ш. 6 п.

Листа ч. 983 (Канок). Жертвували: І.Л. — 10 ш.; по 5 ш. — І. Село, І. Бутинський; 4 ш. — І. Чапанюк; по 3 ш. — М. Ярема, І. Дудинович; А. Пик — 3 ш. 6 п.; по 2 ш. 6 п. — В. Кріль, С. Стефанишин, М. Платко, М. Зубач, Г. Савчук, Д. Івасюк, Л. Бас, І. Міланець, О. Динда, В. Бойчук, М. Шагінський, М. Іванів; по 2 ш. — М. Рад., М. Теляк, Й. Риндич, М. Хомик, Д. Палій.

Листа ч. 984 (Велінгтон). Жертвували: П. Товпиґа — 5 ш.; по 4 ш. — С. Кіпран, Д. Мушинський; по 2 ш. 6 п. — М. Осадца, П. Ваневський, Б. Гефткавич; по 2 ш. — М. Катиренюк, С. Костошко, І. Вілец, П. Мадис, Д. Лендук, М. Лазар.

Листа ч. 985 (Доннінгтон). Жертвували: **С. Шмігель** — 3 фунти; по 1 фун. — Т. Могилевич, **С. Товпиґа, І. Іванів**; по 10 ш. — М. Янкович, Возний, І. Гілевич, М. Городенко, М. Зенич, І. Савчук, М. Монастирський, Ю. Гуданич, С. Підгірний, Полатайко, Павлів; Я. Петрик — 6 ш.; по 5 ш. — Ю. Щадило, К.Р., Д. Яків, К. Качмарчук, М. Ковальчук; по 4 ш. — П. Мартинець, Г. Мачуган, І. Козак, П. Антонів, Непийвода; по 2 ш. 6 п. — В. Куцмида, М. Чемириш, Мевкало; по 2 ш. — М. Дичко, Я. Волвач, Береза, П. Шелепа, Тимкович.

Листа ч. 1004 (Глостер). Жертвували: Ю. Йосипчук — 5 ш.; по 4 ш. — В. Вуйв, А. Коваль, І. Процик; по 3 ш. — М. Дмитренко, І. Романовський; по 2 ш. 6 п. — М. Лесів, М. Пришляк, С. Грицько, В. Дутка, Й. Микулич, О. Чудак, О. Данилів, С. Цебрик, К. Фінів, Д. Вовчук; по 2 ш. — М. Кінаш, В. Тенетка, І. Мартинюк, В. Сорочак, В. Василик, М. Труш, В. Петрух, А. Налипа, І. Ковбас, С. Гнатківський, В. Заємба, Г. Труган, В. Косілович, С. Блюс, М. Кобітович, Г. Боро-

вич, В. Пилипчук, І. Пронів; В. Стефанців — 1 ш.

Листа ч. 1007 (Челтенгам). Жертвували: І. Ткачук — 10 ш.; В. Когут — 3 ш.; по 2 ш. 6 п. — М. Коргаль, М. Шкромидо, І. Жук, П. Шевчук, С. Ташак, О.К., Н. Сторощук; по 2 ш. — О. Шелюх, І. Томин, Д. Лозинський; по 1 ш. — Й. Шипишак, О. Шмегильська.

Листа ч. 1021 (Олдгам). Жертвували: М. Райтер — 8 ш.; Т. Худзій — 6 ш. 6 п.; по 5 ш. — М. Мочорад, В. Вачинський, Р. Верний, П. Вихрій, П. Іванюк; С. Бобко — 4 ш.; М. Данкович — 3 ш.; по 2 ш. 6 п. — П. Мочук, І. Капець.

Листа ч. 1022 (Олдгам). Жертвували: по 5 ш. — І. Жупник, В. Волчанський, В. Білас; В. Походай — 4 ш.; І. Симчик — 3 ш.; по 2 ш. 6 п. — Мицан, І. Портимайко, Федів, В. Стецько, М. Кметюк, І. Заяць, В. Костецький; по 2 ш. — Я. Підгурський, П. Турчак, І. Токарів, Д. Фалій, М. Бакай, І. Коваль, М. Яворський, Г. Галай, Я. Шипка, Т. Коваль; по 1 ш. — І. Ковбасюк, Й. Писуляк, І. Гук, І. Хруставчук.

Листа ч. 1023 (Олдгам). Жертвували: І. Фульмес — 10 ш.; по 3 ш. — С. Крижанівський, І. Барилка; по 2 ш. 6 п. — І. Юзвяк, В. Ластовецький, П. Кузьо, В. Матенько, М. Семянчук, О. Бурдан, В. Струк, В. Копко, Г. Сандуляк, Д. Кушик; по 2 ш. — О. Дипіч, В. Луньо, В. Калита, І. Пташник; Г. Лепега — 1 ш.

Листа ч. 1025 (Олдгам). Жертвували: П. Широкий — 10 ш.; по 5 ш. — М. Лебідь, І. Пташник, І. Барилка, А. Іванчук; І. Типа — 3 ш.; по 2 ш. 6 п. — В. Химера, І. Скальський, В. Різак; П. Завайський — 2 ш.

Листа ч. 1026 (Олдгам). Жертвували: по 5 ш. — М. Патро, М. Гевка; А.К. — 3 ш.; Г. Ксенюк, І. Мицан — 2 ш. 6 п.; С. Бойчук — 2 ш.

Листа ч. 1027 (Олдгам). Жертвували: по 10 ш. — Тиліпальська, М. Гринюк, Д. Галій, М. Попко, В. Калита, В. Калинич; по 5 ш. — М. Мочерад, І. Кміть, Л. Душний,

М. Сеймівський, В. Слипанюк, В. Циктор, Г. Галай, О. Сухарик, В. Химера, М. Солярович, С. Малик, С. Симчик, В. Зеленчук, І. Дікончак; П. Верний — 4 ш.; І. Мицан — 3 ш.; по 2 ш. 6 п. — П. Боднарчук, І. Скальський, М. Гейвич, В. Присмичняк, Т. Андрійчак, Т. Погребняк.

3 нагоди вінчання П-ва Микасовських (Манчестер) переведено збірку на пресовий фонд «Визвольного Шляху» — на суму 2 фун. 5 шіл. Збірку перевів п. П. Мельник. Молодій парі складаємо найкращі побажання.

Австралія

Листа ч. 797 (Тасманія). Жертвували по 1 фун. — Д. Липка; по 10 ш. — І. Бідоха, І. Прус, О. Мигович; по 5 ш. — Гаргушко.

Листа ч. 809 (Вікторія). Жертвували по 1 фун. — М. Макогон, Я. Параконяк.

Індивідуальні пожертви:

Англія: Жертвували по 1 фун. — В. Авраменко (Лондон), Ю. Циган (Волвергамптон), М. Атаманюк (Дарвен); 10 ш. — М. Костюк (Ковентри); по 6 ш. — Я. Ониськів, В. Кухарський; 5 ш. 6 п. — М. Олеськів; по 5 ш. — В. Кулик, І. Парубочий, О. Витвицький; 3 ш. 6 п. — А. Питльований; 3 ш. — Т. Гніп, М. Мадилус; по 2 ш. — М. Веремієнко, Т. Заріжний.

Канада: Жертвували — І. Плонський — 14 дол. (Джеймstown); 10 дол. — М. Нарольський (Гамільтон); 4 дол. — М. Марущак (Віндзор); І. Гніда — 3 дол.; В. Паік — 2.60 дол.; Е. Козак (Кальгари) — 2 дол.; Ф. Федорак (Ланглей) — 1 дол.

США: Жертвували — І. Волошин (Сиракуз) — 4 дол.; І. Грушевський (Клівленд) — 1.50 дол. Т. М. Блицак (Сан-Франціско) — 1 дол.

І. Яблінський (Німеччина) — 10 нім. м.; В. Карман (Франція) — 500 фр. ф.; П. Гарп'юк — 500 фр. ф.; М. Королюк (Бельгія) — 50 бел. фр.

(Продовження в наступ. числі)

Всім Збірщикам і Жертводавцям
— складаємо сердечну подяку.

БІБЛІОГРАФІЯ

Мит. Василь Липківський: ВІДРОДЖЕННЯ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ 1917-1920. Українське В-во «Добра книжка», Торонто, Р.Б. 1959; стор. 336.

ЛЮДИ ПІДПІЛЛЯ, збірка нарисів, оповідань і спогадів підпільних авторів (**Марта Гай, О. Ілинська, Б. Калина, М. Перелесник, М. Романів, М. Боеслав, У. Левич, Улас, Вишатиц**). Обкладинка роботи проф. **Р. Лісовського**. Накладом Української В-чої Спілки, Лондон, 1959, стор. 294.

Федір Одрач: ПІВСТАНОК ЗА СЕЛОМ, оповідання. Обкладинка роботи **Бориса Крюкова**. В-во Юліяна Середяка, Буенос-Айрес, 1959, стор. 290.

Павло Савчук: ГЕТЬМАН МА-ЗЕПА, історична поема в Ювілейну 250-ту річницю (1709-1959). Видання Об'єднаного Комітету міста Нью-Йорку, 1959, стор. 158.

Іван Смолій: ЗРАДА, оповідання. Обкладинка роботи **Бориса Крюкова**. Видавництво Юліяна Середяка, Буенос-Айрес, 1959, стор. 152.

Петро Мірчук: НА ІСТОРИЧНОМУ ЗАКРУТІ. З циклю: «Український націоналістичний рух першої половини ХХ-го століття», брошура шоста. Накладом Головної Управи Ліги Визволення України, Торонто, 1959, стор. 72.

Ольга Войченко: ІНШИЙ СВІТ — ІНШІ ДНІ, з подорожнього нотатника. Накладом В-чої Спілки «Тризуб», Вінніпег-Манітоба, 1959, стор. 212.

Лев Чачковський і д-р Ярослав Хмилевський: КНЯЖИЙ ГАЛИЧ. Видання Українського Архіву-Музею, Чикаго, 1959, стор. 94 + Шкіци до тексту.

Проф. Микола Величківський: НАШІ ВТРАТИ В ЛІСИВНИЦТВІ 1959 р. В-во «Український Господарник», Нью-Йорк, 1959, стор. 30.

КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ «ГОМІН УКРАЇНИ» НА 1960 рік. Накладом В-ва «Гомін України», Торонто, стор. 190.

КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ НА 1960 рік. Видання українського Т-ва «Відродження», Буенос-Айрес, стор. 160.

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ КАЛЕНДАР НА 1960 рік. Видання Української Православної Церкви в США, Нью-Йорк, стор. 166.

Максим Решетняк: «АНТИКОМУНІСТИЧНИЙ СЕЛЯНСЬКИЙ МАНІФЕСТ» (Голос упосліджених, пограбованих, недомучених, недостріляних своїми й чужими хліборобів українських), Лондон, 1959, цикло-стилеве видання, стор. 100.